

T.C.

**ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**1982 ANAYASASI'NDA SEYAHAT HÜRRİYETİNİN
SINIRLANDIRILMASI REJİMİ**

Hazırlayan

Kerim YAŞIN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir SAKA

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2025, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**1982 ANAYASASI'NDA SEYAHAT HÜRRİYETİNİN
SINIRLANDIRILMASI REJİMİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Kerim YAŞIN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir SAKA**

Ocak 2025, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Kerim YAŞIN

İmza

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Kamu Hukuku

Program Adı : Yüksek Lisans Tezi

Tez Başlığı : 1982 Anayasası'nda Seyahat Hürriyetinin Sınırlandırılması Rejimi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 139 sayfalık kısmına ilişkin 05/12/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: **29'dur.**

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 12.12.2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir SAKA Öğrenci: Kerim YAŞIN

KILAVUZA UYGUNLUK

“1982 Anayasası’nda Seyahat Hürriyetinin Sınırlandırılması Rejimi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezli Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Kerim YAŞIN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir SAKA

Kamu Hukuku Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Cengiz GÜL

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir SAKA danışmanlığında **Kerim YAŞIN** tarafından hazırlanan “**1982 Anayasası’nda Seyahat Hürriyetinin Sınırlandırılması Rejimi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

12/11/2024

Jüri :
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir SAKA
Üye : Prof. Dr. Cengiz Gül
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Çatlı

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

1982 ANAYASASI'NDA SEYAHAT HÜRRİYETİNİN SINIRLANDIRILMASI REJİMİ

Kerim YAŞIN

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2024
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir SAKA**

ÖZET

1982 Anayasası'nda, Türk hukuk mevzuatında ve birtakım uluslararası metinlerde düzenlenen seyahat hürriyetinin terminolojisini, tarihsel gelişimini, sınırlandırma sebeplerini ve seyahat hürriyetine dair yargı kararlarını incelemeyi hedef tutan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde seyahat hürriyetinin terminolojik olarak incelemesine yer verildikten sonra seyahat hürriyeti ile ilgili mevzuatlardan, seyahat hürriyetinin diğer devletlerin mevzuatlarında ne şekilde düzenlendiğinden ve hürriyetin tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir. Tarihsel gelişim incelenirken cumhuriyetin ilanı göz önüne alınarak cumhuriyetin ilanından önce ve sonra yapılan düzenlemeler karşılaştırılmış, seyahat hürriyetine ilişkin düzenlemeler irdelenmiştir. Ardından seyahat hürriyetinin 1982 Anayasası'nda yer alan diğer temel hak ve hürriyetler ile olan ilişkisine dair incelemelere yer verilmiştir.

Seyahat hürriyetine ilişkin sınırlandırma sebepleri çalışmanın ikinci bölümünde yer almaktadır. Bu bölüm altında ilk olarak seyahat hürriyetinin sınıflandırılması ve kapsamı değerlendirilmiş, seyahat hürriyeti ile ilgili yapılan anayasa değişiklikleri incelenmiş, devamında ise seyahat hürriyetine ilişkin sınırlandırma rejimi incelenmiştir. Seyahat hürriyetine ilişkin sınırlandırmalar incelenirken anayasanın genel hükümlerinde yer alan sınırlandırma rejimine ilişkin bilgiler verilmiş, olağan dönem ve olağanüstü dönemlerde sınırlandırmaların şartları incelenmiş ve bu hususların seyahat hürriyeti ile ilgisi kurulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise seyahat hürriyeti ile ilgili ulusal ve uluslararası yargı kararlarına yer verilmiş ve pandemi döneminde uygulanan tedbirler değerlendirilmiştir. Ayrıca pandemi döneminde verilen yargı kararlarının hukuka uygunluğuna ilişkin incelemeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyahat, Seyahat Hürriyeti, Temel Hak ve Hürriyetler, Sınırlandırma Rejimi, 1982 Anayasası.

THE RESTRICTION OF FREEDOM OF TRAVEL IN THE 1982 CONSTITUTION

Kerim YAŞIN

**Erciyes University Graduate School of Social Sciences
Master's Thesis, December 2024
Supervisor: Asst. Prof. Abdulkadir SAKA**

ABSTRACT

This study, which aims to examine the terminology, development, reasons for restrictions and judicial decisions on freedom of movement regulated in the Turkish legislation in the 1982 constitution and certain international texts, consists of three parts. In the first part of the study, the terminology of freedom of movement, the legislation related to it, and the development of freedom were mentioned. While examining the development, the regulations before and after the republic were compared, and the regulations related to the freedom of movement were examined. Then, studies on the relationship of the freedom of movement with other fundamental rights and freedoms contained in the 1982 constitution were included.

The reasons for restrictions on the freedom are included in the second part of the study. Under this section, the classification and scope of the freedom of movement were evaluated, the constitutional amendments made related to the freedom were examined, and then the restriction regime related to it was examined. During this examination, information was provided on the restriction regime contained in the general provisions of the constitution, the conditions of restriction during ordinary and extraordinary periods were examined, and the relevance of these issues to the freedom of travel was established.

In the third part of the study, national and international judicial decisions related to freedom of movement were included and the measures applied during the pandemic period were evaluated. In addition, investigations were made on the legality of judicial decisions made during the pandemic period.

Keywords: Movement, Freedom of Movement, Fundamental Rights and Duties, The Regime of Restriction, the Constitution of 1982.

İÇİNDEKİLER

1982 ANAYASASI'NDA SEYAHAT HÜRRİYETİNİN SINIRLANDIRILMASI REJİMİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SEYAHAT HÜRRİYETİ KAVRAMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE HUKUKÎ GÖRÜNÜMÜ

1.1. Kavram ve Terminoloji	3
1.1.1. Seyahat Kavramı	3
1.1.2. Seyahat Hürriyeti Kavramı.....	4
1.1.2.1. Öğreti	4
1.1.2.2. Mevzuat	5
1.1.2.2.1. Ulusal Düzenlemeler	5
1.1.2.2.2. Uluslararası Düzenlemeler	7
1.1.2.2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB).....	7
1.1.2.2.2.2. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	8
1.1.2.2.2.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)	9
1.2. Seyahat Hürriyetinin Tarihi Gelişimi	11
1.2.1. Karşılaştırmalı Hukukta Seyahat Hürriyeti	11
1.2.2. Türk Hukukunda Kişisel Seyahat Hürriyeti	14
1.2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	14
1.2.2.2. Cumhuriyet Dönemi	17
1.3. Seyahat Hürriyetinin Diğer Hak ve Hürriyetlerle İlgisi	19

1.3.1. Genel Olarak	19
1.3.2. Yerleşme Hürriyeti.....	19
1.3.3. Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı	20
1.3.4. Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı	21

İKİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT HÜRRIYETİNİN 1982 ANAYASASI'NDAKİ YERİ VE SINIRLANDIRILMASI

2.1. 1982 Anayasası ve Seyahat Hürriyeti.....	23
2.1.1. Seyahat Hürriyetinin Sınıflandırılması.....	23
2.1.2. Seyahat Hürriyetinin Kapsamı	25
2.1.2.1. Faydalanan Kişi Açısından	25
2.1.2.1.1. Herkes	25
2.1.2.1.2. Vatandaşlar	26
2.1.2.1.3. Yabancılar.....	26
2.1.2.2. Yer Açısından.....	27
2.1.2.2.1. Yurt İçi Seyahat Hürriyeti	27
2.1.2.2.2. Uluslararası Seyahat Hürriyeti.....	28
2.1.3. Seyahat Hürriyeti ile İlişkili Anayasa Değişiklikleri	28
2.2. Seyahat Hürriyetinin Sınırlandırılması.....	30
2.2.1. Anayasanın Öngördüğü Sınırlandırma Rejimi	30
2.2.1.1. Olağan Dönemlerde Sınırlandırmanın Şartları	30
2.2.1.1.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları Bağlamında Sınırlama Rejimi	32
2.2.1.1.1.1. 1924 Anayasası Bağlamında Sınırlama Rejimi	32
2.2.1.1.1.2. 1961 Anayasası Bağlamında Sınırlama Rejimi	33
2.2.1.1.1.3. 1982 Anayasası Bağlamında Sınırlama Rejimi	34
2.2.1.1.1.3.1. Kanunla Sınırlama	35
2.2.1.1.1.3.1.1. Kanunla Sınırlamanın İçeriği.....	35
2.2.1.1.1.3.1.2. Kanunla Sınırlamanın Kapsamı.....	36
2.2.1.1.1.3.1.2.1. Pasaport Kanunu.....	36
2.2.1.1.1.3.1.2.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.....	41
2.2.1.1.1.3.1.2.3. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu	44
2.2.1.1.1.3.1.2.4. Bankacılık Kanunu	45
2.2.1.1.1.3.2. Anayasanın İlgili Maddesindeki Sebebe Dayanma	46
2.2.1.1.1.3.2.1. Yurt İçi Seyahat Hürriyeti Açısından	46
2.2.1.1.1.3.2.1.1. Suç Soruşturması ve Kovuşturması Sebebi	48
2.2.1.1.1.3.2.1.2. Suç İşlenmesinin Önlenmesi	53

2.2.1.1.1.3.2.2. Uluslararası Seyahat Hürriyeti Açısından	55
2.2.1.1.1.3.2.2.1. Suç Soruşturması veya Kovuşturması	55
2.2.1.1.1.3.2.2.2. Hâkim Kararı	55
2.2.1.1.1.3.3. Anayasanın Sözüne ve Ruhuna Uygunluk	56
2.2.1.1.1.3.4. Demokratik Toplum Düzeninin Gereklerine Aykırı Olmama..	56
2.2.1.1.1.3.5. Laik Cumhuriyetin Gereklerine Aykırı Olmama.....	57
2.2.1.1.1.3.6. Temel Hak ve Hürriyetin Özüne Dokunmama.....	58
2.2.1.1.1.3.7. Ölçülülük İlkesine Uygunluk.....	59
2.2.1.1.1.3.8. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması	60
2.2.1.2. Olağanüstü Dönemlerde Sınırlandırmanın Şartları	62
2.2.1.2.1. Olağanüstü Halin Mevcudiyeti.....	62
2.2.1.2.2. Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülüklerin İhlal Edilmemesi ...	67
2.2.1.2.3. Ölçülülük İlkesine Uygunluk	67
2.2.1.2.4. Çekirdek Alana Dokunma Yasağı	68
2.2.1.2.5. Olağanüstü Hal Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI KARARLARI IŞIĞINDA SEYAHAT HÜRRİYETİ, HÜRRİYETİN SINIRLANDIRILMASI REJİMİ VE TARTIŞMALI HUSUSLAR

3.1. Genel Olarak.....	71
3.2. Türk Yargı Kararlarında ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Seyahat Hürriyeti	77
3.2.1. Türk Yargısının Seyahat Hürriyetine Yaklaşımı.....	77
3.2.1.1. Seyahat Hürriyetinin Sınırlandırılmasıyla İlgili Yüksek Mahkeme Kararları	77
3.2.1.2. COVID-19 Salgın Döneminde Verilmiş Olan Yüksek Yargı Kararları	79
3.2.1.3. Anayasa Mahkemesinin Seyahat Hürriyetine Yaklaşımı.....	83
3.2.1.4. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Seyahat Hürriyetine Yaklaşımı.....	86
3.3. Türkiye'deki Pandemi Tedbirlerinin Değerlendirilmesi	91
3.3.1. Kanunla Sınırlama Şartı	91
3.3.2. Sınırlama Sebeplerinin İnhisarılığı.....	98
3.3.3. Öze Dokunma Yasağı.....	100
3.3.4. Ölçülülük İlkesi	101
3.3.5. Kararlara Karşı Yargı Yolları.....	101
SONUÇ	
KAYNAKÇA.....	

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AY	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
CBK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
COVID-19	: Yeni Koronavirüs Hastalığı
E.	: Esas
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
K.	: Karar
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
m.	: Madde
No.lu	: Numaralı
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OHAL	: Olağanüstü Hal
PVSK	: Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu
RG	: Resmi Gazete
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Günümüz küreselleşen dünyasında bireylerin ve devletlerin birbiriyle olan bağlantısının artmasından dolayı, seyahat etmek hayatın önemli bir parçası olmuştur. Bu bağlamda seyahat hürriyeti, tüm insanlar açısından son derece önemli bir hürriyet olmakla birlikte diğer temel hak ve hürriyetlerle ilişkisi göz önüne alındığında hürriyetin daha kapsayıcı bir yönünün olduğu ortaya çıkmaktadır.

Seyahat hürriyeti kapsayıcı yönü itibariyle; kanunlarda, anayasalarda ve uluslararası hukuk metinlerinde düzenlenmiştir. Türk hukuku açısından bakıldığında Cumhuriyet öncesi dönemden itibaren kanuni düzenlemelerde yer alan seyahat hürriyeti, anayasal düzenlemelerde ilk kez 1924 Anayasası'nda kendine yer bulmuştur. Sonrasında ise, bazı farklılıklar yapılmak suretiyle 1961 ve 1982 Anayasası'nda düzenlenmiştir. Uluslararası hukukta da güvence altına alınan seyahat hürriyetine ilişkin düzenlemeler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler (BM) Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi gibi birçok metinde yer almaktadır.

Seyahat hürriyeti birçok hürriyet gibi sınırlandırılmaya tabi tutulur. Seyahat hürriyeti, 1924 Anayasası'ndan bu yana tüm anayasalarda ve uluslararası metinlerde özel sınırlandırma sebeplerine tabi tutulmuştur. Bu bağlamda söz konusu hürriyet gerek sınırlandırma sebepleriyle gerekse de sınırlandırma sebeplerinin uygulanmasıyla ilgili birçok tartışmaya neden olmuştur. Bu tartışmaların arasına, 2020 yılında ülkemizde de etkisini gösteren Covid-19 salgını esnasında uygulanan sokağa çıkma yasakları, şehirlerarası seyahatlere getirilen yasaklar ve sınırlamalar da dahil olmuştur. Bu

kısıtlamaların İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelgeler doğrultusunda yapılması ve bu genelgelere dayanak olarak gösterilen kanun maddelerinin seyahat hürriyetini sınırlandırıcı etkiye sahip olup olmadığı doktrinde farklı görüşlere sebebiyet verirken yargı kararlarında da farklılıklar oluşturmuştur.

Doktrinde yer alan farklı görüşler ve yargı kararlarında meydana gelen çelişkiler, bu çalışmanın yapılmasında ana neden olmuştur. Özellikle hakkın sınırlandırılması noktasındaki görüş farklılıkları ve çelişkili kararlar, seyahat hürriyetine ilişkin düzenlemelerin değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Seyahat hürriyetinin esasını anlamak gayesiyle çalışmamızda öncelikli olarak seyahat hürriyetine ilişkin teorik ve kavramsal açıklamalar yapılmıştır. Ardından, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması rejimi ile ilgili değerlendirilmeler yapılarak söz konusu hürriyeti konu alan yargı kararları ele alınmıştır.

Bu alışma ile literatürde yeterince değinilmeyen seyahat hürriyetine ilişkin değerlendirmelere yer verilerek, doktrin ve yargı kararları bir araya getirilmek suretiyle literatüre katkı sunmak amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT HÜRRİYETİ KAVRAMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE HUKUKİ GÖRÜNÜMÜ

1.1. Kavram ve Terminoloji

1.1.1. Seyahat Kavramı

Arapça'dan dilimize geçen seyahat kelimesi, Arapça “s-y-h” kökünden türeyen “siyahat” kelimesinin yaygın olarak kullanılan halidir. Bu kelime Arapça'da plan yaparak hazırlanılıp çıkılan yolculuklar için kullanılmaktadır.¹ Türk Dil Kurumunun (TDK) yapmış olduğu tanıma göre de seyahat kelimesi, yolculuk ve gezi anlamına gelmektedir.²

İngiliz dilinde ise “travel” olarak kullanılan seyahat kavramı, köken olarak Latince’de bir çeşit işkence aleti olan “trepalium” kelimesinden türemiş olan “travil” sözcüğüne dayanmaktadır. Bu sözcüğün bu şekilde türemesinin sebebi ise, seyahatin güç şartlar altında yapılan ve av, savaş gibi mecburi sebeplerle gerçekleşen bir faaliyet olmasıdır.³

Geçmişten günümüze farklı sebeplerle de olsa insanoğlu sürekli olarak seyahat etme eylemi içerisinde olmuştur. Daha eski çağlarda hayatta kalabilmek ve av bulabilmek amacıyla yer değiştiren insanlar, zaman ilerledikçe merak duygusuyla yeni yerler görmek için bulunduğu yerden ayrılmıştır. Daha sonra dini sebeplerle yahut ticaret yapmak

¹ Mehmet Hicabi Seçkiner, “Seyahat Özgürlüğünün Anlamlandırılması Bağlamında Seyahat Kavramının Kur’an-ı Kerim Perspektifinden Analizi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/42 (2020): 523. (E.T. 04.09.2023), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1221884>

² “TDK Sözlük”, (Erişim Tarihi 04.07.2023), <https://sozluk.gov.tr/>

³ Didar Sarı Çallı, “Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye’nin Konumu”, *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 4/1 (2015): 4. (E.T. 04.09.2023), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turar/issue/39646/469126>

gayesiyle, sağlık gerekçesiyle veya eğlenmek maksadıyla seyahat edilmiştir.⁴ Söz konusu bu seyahatler, zaman içerisinde birtakım düzenlemeler yapılmasını gerektirmiş ve seyahat kavramı hukuk içerisinde kendine yer bulmaya başlamıştır.

Hürriyet kelimesi ise serbest, esir olmayan anlamına gelen hür kelimesinden türemiştir ve bağımsızlığına kavuşmak, azat edilmek anlamında kullanılmaktadır.⁵ Hürriyet kelimesi TDK'de ise özgürlük olarak; özgürlük ise kısıtlanma yahut zorlanma olmaksızın davranma veya düşünme, serbestî şeklinde tanımlanmıştır.⁶ Bu iki kelimenin anlamından yola çıkarak seyahat hürriyetini; düşüncesine ve iradesine bir dış etki olmaksızın, kişinin bulunduğu yerden bir başka yere gidebilme serbestliği şeklinde tanımlayabiliriz.

1.1.2. Seyahat Hürriyeti Kavramı

1.1.2.1. Öğreti

Seyahat hürriyetine kavram olarak öğretide farklı anlamlar yüklendiği görülmektedir. Seyahat hürriyetinin yer değiştirmeme hürriyetini de kapsadığı öne sürülerek yer değiştirmeme hürriyetinin, seyahat hürriyetinin negatif tarafını yansıttığını belirtilmiştir.⁷ Bir başka görüşte ise seyahat hürriyetinin dolaşım, yer değiştirme ve gidip gelme serbestliği anlamına geldiği vurgulanmış ve bunun yanında yerleşme hürriyetini de içinde barındırdığı öne sürülmüştür. Ayrıca seyahat hürriyeti, ülke içinde seyahat özgürlüğü ve bir devletten diğerine seyahat özgürlüğü olarak iki başlıkta incelenmiştir. Ülke içinde seyahat özgürlüğünü açıklarken, devlete ayrılan özel alanlar ve özel mülkiyette bulunan alanlar hariç olmak üzere kişilerin yer değiştirmesinin serbest olduğunu belirtilmiştir. Bir devletten diğerine seyahat özgürlüğünde ise kişinin ayrıldığı devlet yönünden değil de gideceği devlet yönünden sınırlandırmaların var olduğu belirtilmiş, teamül haline gelmiş olan uluslararası hukuka göre devletlerin ülkelerine gelmek isteyen kişileri kabul etmek zorunda olmadığı, sadece birtakım uluslararası sözleşmelerin bu konuda istisna olduğu aktarılmıştır.⁸

⁴ Sarı Çallı, “Uluslararası Seyahatlerin...”, 6.

⁵ “İslam Ansiklopedisi”, (Erişim Tarihi 30.06.2024), <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurriyet>

⁶ “Türk Dil Kurumu”, (Erişim Tarihi 05.07.2023), <https://sozluk.gov.tr/>

⁷ Zafer Gören, “Seyahat ve Yerleşme Özgürlüğü”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2016): 340.

⁸ İbrahim Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku* (Ankara: Afa Yayıncılık, 1994), 180-183.

BM yayımladığı bir makalede seyahati, kişilerin herhangi bir amaçla ve herhangi bir süre ile coğrafyalar arasında yer değiştirmeleri, hareket etmeleri olarak tanımlamıştır.⁹ İslami kaynaklarda ise seyahat, suyun akışına benzetilmiş, kişinin rahat olacağı şekilde dolaşması, bulunduğu yerden istediği yere gidip seyir halinde olması olarak tarif edilmiştir.¹⁰

Söz konusu hürriyet, 1982 Anayasası'nda her ne kadar 'seyahat hürriyeti' olarak yer almış olsa da bazı uluslararası mevzuatta 'dolaşım hürriyeti' olarak düzenlenmiştir. Örneğin AİHS, seyahat hürriyetine dolaşım hürriyeti olarak yer vermiştir. Türkiye'de de 2001 yılı anayasa değişiklikleri esnasında yapılan bir meclis görüşmesinde dolaşım hürriyeti kavramının seyahat hürriyeti kavramından daha kapsamlı olacağı ve maddenin daha açık olacağı görüşüyle madde başlığında bir değişiklik yapılması teklif edilmiştir.¹¹ Benzer şekilde 2007 yılında Türkiye Barolar Birliği (TBB) anayasa değişikliklerine ilişkin hazırlamış olduğu öneri yazısında da dolaşım kelimesinin, sonucunun seyahat gayesi olmayan her türlü yer değiştirmeyi ifade etmesi açısından daha geniş kapsamlı olacağından bu değişikliği önermiştir.¹²

Öğretide seyahat hürriyetine ilişkin çalışmalar birçok ayrıma tabi tutulmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere hürriyetten faydalanan kişilere göre ve seyahatin yurt içinde ve yurt dışında olmasına göre farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca seyahat hürriyeti diğer temel hak ve hürriyetlerin bir kısmı ile doğrudan yahut dolaylı yoldan ilişkilendirilmiş, gerek öğretide gerek yargı kararlarında bazı temel hak ve hürriyetlerle birlikte değerlendirmelere tâbi tutulmuştur.

1.1.2.2. Mevzuat

1.1.2.2.1. Ulusal Düzenlemeler

Seyahat hürriyeti 1982 Anayasası'nda 'Temel Haklar ve Ödevler' başlıklı ikinci kısmın, 'Kişinin Hakları ve Ödevleri' başlıklı ikinci bölümünde düzenlenmiştir. Başlık olarak ise

⁹ "International Recommendations for Tourism Statistics 2008", (Erişim Tarihi 04.10.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf

¹⁰ M. Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Umut Matbaası, 1992), 4/267.

¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, "TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 132. Birleşim", (Erişim Tarihi 04.10.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c070/tbmm21070132.pdf

¹² TBB, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları) 2007, s.79. http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/2007_Anayasa%20Taslagi_TBB.pdf.

‘Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti’ şeklinde yer almış ve 1961 Anayasası ile aynı başlık altında ve benzer şekilde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası’nın 23. maddesine göre, seyahat ve yerleşme hürriyetine, vatandaş-yabancı ayrımı yapmaksızın herkes sahiptir. Seyahat hürriyeti; yerleşme hürriyeti, yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşın sınır dışı edilememesi ve vatandaşın yurda girişinin engellenememesi ile ilgili maddelerle birlikte düzenlenmiştir.¹³

1982 Anayasası’nda seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sebeplerinde 1961 Anayasası’na göre birçok değişiklik meydana getirilmiştir. 1982 Anayasası’ndan önceki anayasalarda seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sebebi olarak sayılmayan suç soruşturma ve kovuşturması nedeniyle sınırlandırma ve suç işlenmesini önlemek amacıyla sınırlandırma sebepleri düzenlenmiş ve yapılacak olan sınırlandırmaların yine sadece kanunla yapılacağı belirtilmiştir. Seyahat hürriyetiyle birlikte yer alan diğer hürriyet olan yerleşme hürriyetine getirilen sınırlandırmalar ise suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumaktır.¹⁴

Seyahat hürriyetiyle aynı maddede yer alan yurt dışına çıkma hakkı ise 1961 Anayasası’ndan farklı olarak bazı sınırlandırmalara tabi tutulmuştur. 1982 Anayasası’nın ilk haline göre vatandaşın yurt dışına çıkması hakkı ülkenin ekonomik durumu, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebepleriyle sınırlandırılabilir. 2010 yılında yapılan değişiklik sonrası ise söz konusu hak sadece ceza soruşturması veya kovuşturması nedeniyle sınırlandırılabilir hale getirilmiştir.¹⁵

1982 Anayasası’nın ilgili maddesinin son fıkrasında ise vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamayacağı düzenlenmiş ve bu hususta herhangi bir sınırlandırma getirilmemiştir. Yerleşme ve seyahat hürriyeti maddesinin tamamında yer alan sınırlandırmalar çalışmanın İkinci Bölümü’nün konusu olacağı için bu başlık altında detaya girilmemiştir.

Seyahat hürriyetinin yer aldığı diğer ulusal düzenlemeler ise Pasaport Kanunu’nda, Ceza Muhakemesi Kanunu’nda (CMK), Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nda (PVSK),

¹³ Ercan Aygün, “1982 Anayasası’nda Seyahat Özgürlüğü”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 14.

¹⁴ Aygün, “1982 Anayasası’nda...”, 16.

¹⁵ Aygün, “1982 Anayasası’nda...”, 18.

Bankacılık Kanunu’nda yer almaktadır. Bu anlamda kanun düzeyindeki ulusal mevzuat çalışmanın diğer bölümlerinde detaylandırılacağı için bu kısımda sadece düzenlemelere değinmekle yetinilecektir.

1.1.2.2.2. Uluslararası Düzenlemeler

Küreselleşen dünyada kişiler artık sadece kendi devletlerinin toprakları içinde seyahat etmemekte, gerek uluslararası gerek kıtalararası olacak şekilde yer değiştirmektedir. Bunun bir sonucu olarak uluslararası bağlamda da seyahat hürriyetiyle ilgili hükümler düzenleme konusu edilmiştir.

1.1.2.2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB)

BM Genel Kurulu’nda 10 Aralık 1948 tarihinde alınan bir karar ile İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edilmiştir. Türkiye’nin bu bildirgeyi Resmi Gazetede yayımlama tarihi ise 27 Mayıs 1949’dur.

İHEB, İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak, insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak maksadıyla düzenlenmiş ve düzenlendiği günden günümüze kadar değişiklikler ve eklemeler yapılmak suretiyle güncelliğini koruyan bir düzenlemedir.¹⁶ İnsan hakları bağlamında gelişmiş bir bildirge olan İHEB, herhangi bir yaptırıma sahip değildir. Bu bağlamda tavsiye niteliğinde olan söz konusu bildirge, medeni devletler tarafından kabul edilen hukukun genel ilkeleri içerisinde değerlendirilmekte ve dolaylı anlamda bir bağlayıcı etkisi olduğu kabul edilmektedir.¹⁷

Bildirgenin 13. maddesinde seyahat hürriyeti ve yerleşme hürriyetinden bahsedilmektedir. Madde başlığı “*Dolaşım, yerleşme, ülkeden çıkma ve ülkeye girme özgürlüğü*” şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, herkes, herhangi bir devletin ülkesinde serbestçe dolaşma ve yerleşme hakkına sahip olacaktır. Ayrıca herkes, kendi

¹⁶ Görkem Birinci “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi 1: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e” , *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7/2 (2017): 77. (E.T. 10.09.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/issue/33522/339814>

¹⁷ Fazıl Sağlam, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25/2 (2019): 1238, (E.T.10.09.2023) [chrome-extension://efaidnbmnnnibpccajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/902746](https://efaidnbmnnnibpccajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/902746)

memleketi de dahil herhangi bir memleketi terk etme hakkına sahip olacağı gibi memleketine dönme hakkına da sahiptir.¹⁸

İHEB’nde sınırlandırma sebepleri ise tek bir maddede düzenlenmiştir. 29. maddeye göre kişiler, başkalarının haklarına ve hürriyetlerine saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir toplulukta kamu düzeninin, ahlakın ve genel refahın haklı gerekçeleriyle kanunla belirlenen sınırlamalara tabi tutulabilecektir.

1.1.2.2.2. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

İHEB her ne kadar insan haklarını koruyan ve geliştirmeyi hedefleyen bir belge olsa da bağlayıcı nitelikte olmamasından dolayı, taraf devletler bağlayıcı olması açısından bir başka düzenleme yapma isteği içine girmişlerdir. Bu bağlamda Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi kaleme alınmıştır.

16 Aralık 1966’da BM Genel Kurulu’nca kabul edilen sözleşmeyi Türkiye Cumhuriyeti 15 Ağustos 2000’de imzalamış, bundan 3 yıl sonra 23 Aralık 2003 tarihinde de yürürlüğe koymuştur.¹⁹

Sözleşme’nin 12. maddesinde kanuna uygun olarak bir devletin ülkesinde bulunan herkese, o ülke içerisinde özgür şekilde hareket ve ikamet etme özgürlüğü verilmiştir. İkinci fıkrasında ise, kendi ülkesi de dahil, herhangi bir ülkeyi terk etme hakkı yine herkese verilmiştir. İHEB gibi sınırlandırma hükümlerini ortak bir maddede düzenlemeyen bu sözleşmede, 12. maddenin 3. fıkrası söz konusu hürriyete getirilen sınırlandırmaları şu şekilde belirtmiştir: *“Yukarıda sözü edilen haklara, ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığını ya da genel ahlakı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak üzere yasalarla konmuş ve bu sözleşmede tanınan diğer haklarla uyumlu olanlar*

¹⁸ “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” (Erişim Tarihi 30.06.2024), chromeextension://efaidnbmnnnibpcaajpcgglefndmkaj/https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eea e05.pdf

¹⁹ “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” (Erişim Tarihi 22.10.2024), https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/

dışında herhangi bir sınırlama konulamaz. Maddenin son fıkrasında ise hiç kimsenin kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamayacağı düzenlenmiştir.

Seyahat hürriyetiyle ilişkili olarak ‘sınır dışı etme’ kavramı da BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme metninde kendine yer bulmuştur. Bahsi geçen Sözleşmenin 13. maddesinde ise sınır dışı etme kavramına yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre sözleşmeye taraf devletlerden birinin topraklarında hukuka uygun şekilde bulunan bir yabancı, o ülkeden sadece kanunlara uygun olarak verilmiş bir karar uyarınca sınır dışı edilebilecek ve ulusal güvenlik bakımından zorunluluk olmadıkça sınır dışı edilmesine karşı gerekçeler ileri sürmesine ve durumun yetkili makamlarca özel olarak atanmış kişilerce yeniden gözden geçirilmesine ve bu gayeyle yetkili merciler önünde temsil edilmesine izin verilecektir.²⁰

1.1.2.2.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

Avrupa Konseyi’ne üye olan devletlerin dışişleri bakanlarının katılımıyla 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanan AİHS, 3 Eylül 1953’te yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise 4 Kasım 1950’de sözleşmeyi imzalayarak taraf statüsünü haiz olmuş ve sözleşme 18 Mayıs 1954’te Resmi Gazete’de yayımlanmasıyla yürürlüğe konulmuştur. AİHS’nin ana metninde birçok hak ve hürriyet düzenlenmiştir. Bununla beraber ana metinde yer almayan hürriyet ve haklar da bulunmaktadır. Bu eksiklikler daha sonradan eklenen protokollerle giderilmektedir.²¹

Bu protokollere değinecek olursak, örneğin 1 No.lu Protokolde mülkiyetin korunması, eğitim hakkı, serbest seçim hakkı; 7 No.lu Protokolde ceza davalarında temyiz hakkı, haksız mahkumiyetten ötürü tazminat, eşler arasında eşitlik; 12 No.lu Protokolde ise genel ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir.²²

²⁰ “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589)”, (Erişim Tarihi 22.10.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglefndmkaj/https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf

²¹ Nesibe Gürbüz, “Ulusal Ve Uluslararası Alanda Seyahat Özgürlüğüne Bakış Ve Diğer Temel Hak Ve Özgürlüklerle İlişkisi”, *TİHEK AKADEMİK DERGİ*, 2/3 (2019): 116. (E.T. 10.09.2023) https://tihek.gov.tr/upload/file_editor/2020/07/1595918679.pdf

²² “AİHS ve Ek Protokoller”, (Erişim Tarihi 30.04.2024), <https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/5>

Konumuz olan seyahat hürriyeti de ana metinde yer almamakta 2 Mayıs 1968’de yürürlüğe girmiş olan Ek 4 No.lu Protokol içerisinde 2. maddede yer almaktadır. Madde başlığı “serbest dolaşım özgürlüğü” olarak düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrasında bir devletin ülkesinde hukuka uygun şekilde bulunan herkesin orada serbestçe dolaşma ve ikametgahını seçme hakkına sahip olduğu yer almıştır. İkinci fıkra ise kendi ülkesi dahil herhangi bir ülkeyi terk etme konusunda serbestliğin herkese tanındığı hususu düzenlenmiştir. Üçüncü maddede ise sınırlandırma sebeplerine yer verilmiş; ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması şartlarıyla demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler olarak ve kanunla öngörülen sınırlamalara tabi tutulacağından bahsedilmiştir. Son fıkra ise serbest dolaşım ve ikamet seçme hakkının belli yerlerde kanunla düzenlenmiş ve demokratik bir toplumda kamu yararının gerektirdiği sınırlamalara tabi tutulabileceği düzenlenmiştir.

Seyahat hürriyetiyle ilişkili olarak sınır dışı edilme hususunda da aynı protokolün 3 ve 4. maddesi yasaklamalarda bulunmuştur. Üçüncü madde vatandaşların sınır dışı edilemeyeceğinden, dördüncü madde ise yabancıların toplu olarak sınır dışı edilemeyeceğinden bahsetmektedir.

Görüldüğü üzere seyahat hürriyetiyle ilgili hükümler AİHS’nin ek protokollerinde yer almaktadır. 4 No.lu ek protokolün Türkiye Cumhuriyeti açısından yürürlüğe girip girmediği, girdiyse de uygulanıp uygulanmayacağı hususunda tartışmalar mevcuttur. Söz konusu protokol 19 Ekim 1992 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmış, 23 Şubat 1994 tarihinde onaylanması uygun bulunmuş ve 94/5749 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanmıştır. Fakat söz konusu protokolle ilgili olarak Türkiye her ne kadar imza atmış görünmekteyse de onay ve yürürlüğe konulması işlemini yerine getirmemiştir. Dolayısıyla Türkiye, uluslararası hukuk anlamında yapması gereken işlem olan tevdi işlemini yerine getirmediği için söz konusu Ek Protokol 4’e taraf kabul edilememektedir.²³ Nitekim 4.Nolu Protokolün imza ve onay başlıklı 7. maddesinde de “onaylayan imzacı devletler bakımından protokol, onaylama belgesinin verildiği tarihten

²³ Ece Göztepe, “Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek. 4.Protokolle Bağlı Mıdır? Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı Açısından Değerlendirme”, *Legal Hukuk Dergisi*, (2014): 1130, (E.T. 10.09.2023),

itibaren yürürlüğe girer” şeklinde düzenleme yapılmış, söz konusu onaylama belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreter’ine verileceği belirtilmiştir. Bu maddeye rağmen bahsi geçen işlemlerin yapılmaması da protokolün Türkiye açısından yürürlüğe girmediğini göstermektedir. Doktrinde bir görüş, söz konusu protokolle ilgili yürürlük işlemlerinin yapılmama sebebi olarak 4. fıkra da yer alan yabancıların toplu sınır dışı edilmesini engelleyen hüküm olabileceği, Türkiye’nin Yunanistan ve Kıbrıs gibi komşu devletlerle yaşamış olduğu problemlerin ve mülteci akımlarının olma tehlikesinden ötürü devletin sıkıntı yaşayacağı öngörüsüdür.²⁴

Söz konusu protokole taraf olup olmamamızla ilgili olarak Anayasa Mahkemesinin (AYM) bazı kararlarına da değinmekte fayda vardır. 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği sonucunda AYM’ye bireysel başvuru hakkı getirilmiştir. Anayasa’nın 148. maddesinde yer alan düzenlemeye göre, AYM’ye bireysel başvuruda bulunabilmek için ele alınacak hakkın hem anayasada güvence altına alınması hem de AİHS kapsamında yer alması gerekmektedir. AYM de yapmış olduğu bir incelemede seyahat hürriyetinin AİHS’e Ek 4 No.lu Protokol’de yer aldığı ve söz konusu protokole ülkemizin taraf olmadığını belirtmiş; bu nedenle de seyahat hürriyetiyle ilgili şikayetlerin bireysel başvuruya konu olamayacağı yönünde değerlendirme yaparak seyahat hürriyeti hususunda konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemezliğe karar vermiştir.²⁵

1.2. Seyahat Hürriyetinin Tarihi Gelişimi

1.2.1. Karşılaştırmalı Hukukta Seyahat Hürriyeti

Seyahat hürriyeti, hemen hemen tüm devletlerin anayasalarında yer alan temel hak ve hürriyetlerden bir tanesidir. Bu bağlamda seyahat hürriyetine ilişkin daha objektif bir değerlendirme yapılabilmesi maksadıyla diğer devletlerin mevzuatında seyahat hürriyetinin ne şekilde düzenlendiğini irdelemek gerekmektedir.

Alman hukukuna bakıldığında seyahat hürriyeti, Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasa’nın 11. maddesinde “*Bütün Almanlar, Federasyonun topraklarının tamamında dolaşım özgürlüğüne sahiptir.*” şeklinde yer almaktadır. Hakkın sınırlandırılması hususunda ise maddenin ikinci fıkrasında bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre “*Bu hak*

²⁴ Göztepe, “Türkiye Avrupa İnsan Hakları...”, 1131.

²⁵ AYM, 20.02.2014, Başvuru No: 2012/1051, <https://kararlarbilgibankasi.ana.yasa.gov.tr/BB/2012/1051>, E.T. 15.07.2023

ancak, yaşam kaynaklarının yetersiz olması ve bundan dolayı topluma olağanüstü yükler gelmesi durumunda, Federasyon veya bir eyaletin varlığını veya özgürlükçü demokratik temel düzenini tehdit eden bir tehlikenin savuşturulması, salgın hastalık tehlikesi, doğal afetler veya olağanüstü kazalar, gençliğin sefaletten veya suç işlemesinden korunması halleri için bir yasayla veya bir yasaya dayanarak sınırlandırılabilir.” Görüldüğü üzere sınırlandırmalar anlamında 1982 Anayasası’na göre farklı sebepler öngörülmüştür ve bununla birlikte daha kapsamlı bir sınırlama çerçevesi çizilmiştir. Seyahat hürriyetinden faydalanan kişi bakımından da farklılık bulunmaktadır. 1982 Anayasası’nda seyahat hürriyeti herkese tanınmışken, Alman Anayasası’nda sadece Alman vatandaşlarına tanınmıştır.²⁶

Bulgaristan Anayasası’nda seyahat hürriyeti 35. maddenin ilk fıkrasında düzenlenmiştir. İlgili madde herkesin ikamet yerini seçmekte özgür olduğunu, ülke sınırları içinde serbest dolaşım ve ülkeyi terk etme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü üzere seyahat hürriyeti 1982 Anayasası ile benzer şekilde düzenlenmiş, yerleşme hürriyeti ve yurt dışına çıkma serbestisi ile ortak bir madde içerisinde yer almıştır. Bu hakların sınırlandırılmasının ise sadece milli güvenlik, kamu sağlığı ve diğer vatandaşların hak ve hürriyetleri adına ancak kanunla mümkün olduğu ele alınmıştır.²⁷

Estonya hukukunda seyahat hürriyeti, Anayasa’nın 34. maddesinde düzenlenmiştir. Estonya hukuku seyahat hürriyeti ve ikamet yeri seçme hürriyetini sadece hukuka uygun şekilde Estonya topraklarına bulunan kişilere özgülemekte ve bu anlamda Türk hukukundan ayrılmaktadır. Sınırlandırma sebeplerine baktığımızda ise, görece fazla sınırlandırma sebeplerine yer verilmektedir. Bunlar; *“başkalarının hak ve hürriyetlerini korumak, ulusal savunma, doğal afet veya felaket hallerinde, bulaşıcı hastalığın yayılmasını önlemek, doğal çevreyi korumak, reşit veya akıl sağlığı yerinde olmayan kişilerin denetimsiz kalmamasını veya bir ceza davasının uygun şekilde yürütülmesini sağlamaktır.”* Estonya Anayasası da sınırlandırmaların Anayasaya uygun şekilde,

²⁶ “Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası” (E.T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf

²⁷ “Konularına Göre Karşılaştırmalı Dünya Anayasaları” (E. T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2022/konularina_gore_karsilastirmali_dunya_anayasalari.pdf

demokratik bir toplumda gerekli olmak şartıyla yapılması gerektiğini ve hak ve hürriyetlerin özlerine dokunulmaması gerektiğini vurgulamıştır.²⁸

Finlandiya Anayasası'na bakıldığında ise seyahat hürriyetine dair hükümler, daha çok yurda girme ve yurttan ayrılma konuları kapsamında değerlendirilmektedir. Anayasa'nın 9. maddesine göre herkes ülkeyi terk etme hakkına sahiptir. Bu hakka ilişkin sınırlamalar, güvenlik tedbirleri, cezaların infazı veya milli savunma görevlerinin yerine getirilmesi için gereklilik olması durumunda kanunla yapılabilecektir. İlgili maddenin üçüncü fıkrasında ise yurda giriş ve çıkış hürriyeti açısından ise Finlandiya vatandaşlarının yurda girişlerinin engellenemeyeceği, iradeleri dışında ise sınır dışı edilemeyeceği, iade edilemeyeceği veya başka bir ülkeye nakledilemeyeceği belirtilmiş, bu bağlamda kendi vatandaşlarına bazı güvenceler sağlamıştır. Maddenin devamında ise suç nedeniyle, hukuki kovuşturma maksadıyla yahut çocuğun velayeti veya bakımıyla alakalı bir kararın uygulanması sebebiyle vatandaşın iade edilmesi veya insan haklarının korunduğu başka bir ülkeye nakledilebilmesi durumlarının kanunla düzenleneceği hükmü yer almaktadır.²⁹

İtalya Anayasası'nın 16. maddesinde düzenlenen seyahat hakkı, 1982 Anayasası gibi yerleşme hürriyetini de aynı maddede düzenlemiştir. Fakat burada farklı olarak iki hak bir bütün olarak değerlendirilmiş, sağlık ve güvenlik nedeniyle kanun tarafından sınırlamalar konulması gerektiği, bunlar dışında bir sınırlama yapılamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca maddenin ikinci cümlesinde siyasi herhangi bir sebeple hiçbir sınırlama konulamayacağı noktasında da seyahat ve yerleşme hürriyetine ilişkin ek bir güvence vermiştir.³⁰

Fransa Anayasası'nda ise temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenleme bulunmamaktadır. Anayasa'nın başlangıç metninde, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alındığı bildirilmekle yetinilmiştir. Bu bildirmede de açıkça seyahat hürriyetine dair bir düzenleme bulunmamaktadır.³¹

²⁸ “Konularına Göre Karşılaştırmalı...”

²⁹ “Konularına Göre Karşılaştırmalı...”

³⁰ “İtalya Cumhuriyeti Anayasası” (E.T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://adaletbizcom.teimg.com/adaletbizcom/images/dosyalarim/TALYA_ANAYASAS I.pdf

³¹ “Fransa Anayasası” (E.T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mahmudcelaleddinoktenaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/44/10/761717/dosyalar/2019_10/13124433_Fransa_AnayasasY.pdf

Bazı uluslararası sözleşmelerde de seyahat hürriyeti düzenlenmiştir. Örneğin Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 22. maddesinde, taraf devletlerin ülkesinde hukuka uygun şekilde bulunan herkesin ülke içinde serbestçe seyahat etme ve yerleşme hakkı olduğu düzenlenmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında herkesin kendi ülkesi dahil tüm ülkeleri serbestçe terk edebileceğinden bahsederken, üçüncü fıkrasında ise bu hakların kullanımının ancak kanunla, suçun önlenmesi ya da ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin, kamu düzeninin, genel ahlakın, genel sağlığın ya da başkalarının haklarının yahut hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ölçülülük ilkesi gözetilerek sınırlanabileceği belirtilmiştir. Bir diğer sözleşme olan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinde de herkesin kanunlara uymak şartıyla seyahat etme ve yerleşme hürriyetini; her ülkeden ayrılabilme ve kendi ülkesine dönebilme hakkını haiz olduğu düzenlenirken, sınırlama ölçütleri olarak da, ulusal güvenlik, hukukun ve düzenin, genel sağlık ya da ahlakın korunması sebeplerini benimsemiştir. Son olarak inceleyeceğimiz sözleşme ise Arap İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme'nin 20, 21 ve 22. maddelerinde seyahat hürriyeti düzenlenmiştir. Burada da herkese, ikamet yerini seçme ve taşınma hakkı verilmiş, vatandaşlara bir Arap ülkesinden ayrılma yasağı konulamayacağı yahut belirli bir yerde ikamet etme zorunluluğu veya ikamet yasağı getirilemeyeceği vurgulanmıştır. Son maddede ise vatandaşın ülkesinden kovulamayacağı ve ülkeye dönüşünün yasaklanamayacağı belirtilmiştir.³²

1.2.2. Türk Hukukunda Kişisel Seyahat Hürriyeti

1.2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı Dönemi'nde yabancılar adına seyahat etmek için bazı belgelerin kişilerde bulunması gerekmektedir. Bunlar, barış ve can güvenliği manasına gelen “il-can-name” yahut “il-can mektubu” ismindeki belgelerdir. Bu anlamda verilmiş olan ilk il can-name 1463'te ailesiyle birlikte Osmanlı'ya yerleşme talebinde bulunan bir gayri müslim olan Franko Bobaniç'e verilen emirdir.³³

Osmanlı'da seyahat ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise İstanbul'a yapılacak seyahatleri sınırlandırmaya yönelik getirilmiş olan men-i mürûr uygulamasıdır. 16. yüzyıldan itibaren İstanbul'un nüfusunda görülen artış hem İstanbul'un güvenliğini

³² Ahmet Furkan Mihci, “Seyahat Hürriyetinin 1982 Anayasasına Göre Hukuki Düzeni” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, 2022), 53.

³³ Şinasi Tekin, “Türkiye’de 15.Yüzyıla Ait İki Pasaport İl-cân Mektubu ve İl-cân nâme” *Tarih ve Toplum*, 23 (1985):9-11.

negatif anlamda etkilemiş hem de diğer bölgelerin nüfuslarının azalmasından dolayı o bölgelerden gelen vergi gelirini düşürmüştür.³⁴ 16. yüzyılın ortasından 19. yüzyıla kadar men-i mürûr uygulaması devam etmiştir. Bu uygulamaya göre, İstanbul'a giriş yapmak isteyen kimselerin makul bir sebebi olması gerekmektedir. Ayrıca söz konusu uygulama, sadece İstanbul'a girişler için değil, aynı zamanda İstanbul'dan çıkışlar ve diğer vilayetler arası geçişler için de geçerliydi.³⁵ Men-i mürûr uygulaması boyunca seyahat eden kişilerin kadı veya naipere başvurması ve bir mürûr tezkeresi alması gerekmektedir. Yabancıların ise yurda girerken ellerinde bulunan pasaportları Osmanlı memuruna onaylatması zorunluydu. Evrakı onaylayan memur, mürûr belgesini yabancıya vermekte ve bu geçici bir pasaport olarak değerlendirilmekteydi.³⁶

Günümüzdeki pasaport uygulamasına benzer nitelikteki ilk düzenlemeler ise 1867 yılında çıkarılan Pasaport Odası Nizamnâmesi'dir. Nizamnâme'de yer alan ilk maddeye göre Osmanlı Devleti'ne giriş ve çıkışlar, pasaport alma şartına bağlanmıştır. Bu düzenlemeye göre yabancılara pasaportlarıyla birlikte almış oldukları mürûr tezkeresi sayesinde bir yıl süreyle seyahat etme hakkı verilmektedir.³⁷

1876 yılında geçilen Meşrutiyet döneminde yürürlüğe konulan 1876 Kanun-ı Esasi'de her ne kadar birtakım hürriyetlere yer verilse de seyahat hürriyetine yer verilmemiştir. 1884 yılında ise seyahat hakkına ilişkin hükümleri barındıran Pasaport Nizamnâmesi düzenlenmiş, bu nizamname ile Osmanlı topraklarına pasaport olmaksızın girmek yasaklanmıştır. 1884 Nizamnamesi Osmanlı vatandaşlarının da yurt dışına çıkabilmesi için pasaport almaları gerektiğini ve söz konusu pasaportların süresinin bir yıl olduğunu belirtmiştir. Bu Nizamname, 1867 yılında çıkarılan nizamnâmeye göre daha detaylı hükümler içermiş ve usule aykırı pasaport bulunduran kişilere uygulanacak olan cezai müeyyideler öngörmüştür.³⁸

³⁴ Alim Baki Akkoç, "Osmanlı Devleti'nde Pasaport Nizamnameleri ve Bunların Uygulamadaki Boyutları" (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019), 45.

³⁵ Mehmet Demirtaş, "XIX. Yüzyılda İstanbul'a Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Belleten* 73, (2009): 739-754. (E.T. 11.09.2023) <https://doi.org/10.37879/belleten.2009.739>.

³⁶ Salim Gökçen, Abdulkadir Gül, "Kapitülasyonlar Kaldırıldıktan Sonra Osmanlı Devleti'ndeki Ecanibin Durumu (R.1333/M.1917 Senesi Ecanib İstatistikleri)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/3 (2010): 153.

³⁷ Osman Karabıyık, "Türk Hukukunda Seyahat Özgürlüğünün Sınırlandırılması ve Sınırlandırmada Karşılaşılan Sorunlar" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2015), 12.

³⁸ Karabıyık, "Türk Hukukunda Seyahat...", 13.

1894 yılında yeni bir Pasaport Nizamnâmesi çıkmıştır. Fakat bu Nizamname, 1884 Nizamnâmesinin tekrarı nitelikte olmuştur ve çok az sayıda değişiklik getirilmiştir. Getirilen en önemli yenilik ise pasaport almak maksadıyla başvuran kişilerin mali durumlarına dair kısıtlamaların nizamnameye eklenmiş olmasıdır. Ayrıca sadece Osmanlı vatandaşlarının yurt dışına çıkabilmek için yapmış olduğu pasaport başvurusuna bazı mali kısıtlamalar getirilmiştir.³⁹

1878 yılında Sultan 2. Abdulhamid tarafından, tatile çıkan meclisin toplantıya çağrılmaması ve bu nedenle Meclis'in toplanamamasıyla birlikte askıya alınan Meşrutiyet dönemi, 1908 yılına gelindiğinde Meclis'in tekrar aktif hale getirilmesi ve 1909 yılında Kanun-ı Esasi'de yapılan kapsamlı değişikliklerle devam etmiştir. Meclis'in tekrar açılması ve daha özgürlükçü bir ortamın oluşmasını müteakip, meclis eliyle yürürlüğe giren ve bu manada bir ilk olan 1911 tarihli Pasaport Kanunu, o döneme kadar yapılan düzenlemelere göre daha özgürlükçü sayılabilir. Kanunun ilk maddesine göre Osmanlı topraklarından yurt dışına gidecek kimselerin pasaport alıp almaması hususunda seçimin kendisine bırakıldığı yani önceki dönemlerin aksine zorunluluğun kaldırılıp serbestinin getirildiği görülmektedir.⁴⁰

Bu özgürlükçü yaklaşım 1915 yılında çıkarılan Pasaport Kanunu Muvakkatı ile terk edilmiş ve tekrar yurda giriş ve çıkışta pasaport zorunluluğu getirilmiştir. Sadece Osmanlı vatandaşlarının yurda girişlerinde pasaport bulundurması gerekmediği, fakat Osmanlı topraklarına dönmeden önce bulundukları devletteki Osmanlı Konsolosluklarından bir vize almaları gerektiği belirtilmiştir.⁴¹ 1918 yılında çıkarılan Pasaport Kanunu ise 1915 tarihli kanuna neredeyse hiç ekleme yapmamış, sadece pasaportun veriliş usulüyle ilgili değişikliklere yer vermiştir. Ayrıca bu kanun Osmanlı Dönemi'nde pasaportla ilgili çıkarılan son kanundur ve 1938'e kadar yürürlükte kalmıştır. İstanbul'un işgal altında olması nedeniyle halkın bağımsızlığa kavuşması maksadıyla düzenlenen kongre ve toplantıları takiben 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda ise genel hatlarıyla TBMM'nin örgütlenmesine ilişkin düzenlemelere yer

³⁹ Karabıyık, "Türk Hukukunda Seyahat...", 13.

⁴⁰ Rona Aybay, "Bir Kamu Özgürlüğü Sorunu: Pasaport Kanununun 22.Maddesi", *Amme İdaresi Dergisi*, 7/4 (1974): 11.

⁴¹ Aybay, "Bir Kamu Özgürlüğü Sorunu..." 15.

verilmiş, temel hak ve hürriyetlere dair düzenleme yapılmamıştır.⁴² Bu nedenle 1921 Anayasası’nda seyahat hürriyeti ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır.

1.2.2.2. Cumhuriyet Dönemi

29 Ekim 1923 tarihinde TBMM’nin kararıyla yapılan anayasa değişikliği neticesinde Türk Devletinin yönetim şekli cumhuriyet olarak belirtilmiştir. Bu dönemde ise TBMM tarafından yapılan 1924 Anayasası karşımıza çıkmaktadır. 1924 Anayasası’nın “Türklerin Hukuku Âmmesi” başlıklı beşinci faslında, 78. maddede seyahat hürriyetine yer verilmiştir. Bu maddenin düzenlendiği başlığa göre değerlendirme yapıldığında söz konusu hakkın sadece Türklere verildiği anlaşılmaktadır. Türk ifadesinden ne anlaşılması gerektiği ise 1924 Anayasası’nın 88. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) itlak olunur*” ve bu düzenlemeye bazı sınırlandırmalar getirilmektedir. Bunlar; seferberlik halinde sıkıyönetim olması durumu ve tehlikeli salgın hastalıklardır. Bu sınırlandırmalar haricinde, hiçbir sınırlandırmaya tabi tutulamayacağı açıkça belirtilmiş ve seyahat hürriyetinin alanı oldukça geniş bir şekilde düzenlemiştir.⁴³

1924 Anayasası yürürlükteyken uygulanmasına devam edilen 1918 tarihli Pasaport Kanunu’nda genellikle harçlar ve bazı basit çaplı muafiyetler dışında büyük bir değişiklik yapılmamıştır. 1938 tarihinde ise yeni bir Pasaport Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanuna göre vatandaşlar ve yabancıların yurda girişleri pasaport yahut pasaport yerine geçebilen belgelerle sağlanacaktır. Ayrıca 1915 tarihli kanunda yer alan, vatandaşlar için yurda girişte vize şartı uygulanmaya devam edecektir. Osmanlı dönemi uygulamalarının aksine birçok kısıtlama, yaptırım ve yasaklı durum ve kişilik halleri getirilmiş; özgürlükçü ortam, bir nebze daha sert bir zemine doğru yönelmiştir.⁴⁴

1950 yılında yeni bir Pasaport Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun esasen 1938 yılındaki kanuna yapılan birkaç değişiklikle oluşturulmuş ve farklı birkaç devletle yapılan anlaşma üzerine karşılıklı vize şartını ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemeler içermiştir. Söz konusu kanunda yapılan en büyük değişiklik 1915 düzenlemesinden beri

⁴² Ercan Çelebi, “1921 Anayasası’nın Uygulanmasına İlişkin Değerlendirme ve Tespitler” *Belgi Dergisi*, 22 (2021): 79. (E.T. 13.09.2023) <https://doi.org/10.33431/belgi.948244>

⁴³ Mihci, “Seyahat Hürriyetinin...”, 39.

⁴⁴ Karabıyık, “Türk Hukukunda Seyahat...”, 18.

süregelen uygulama olan yurt dışında bulunan vatandaşların Türkiye’ye girmesi için gereken vize şartının ortadan kaldırılmasıdır.⁴⁵

1960 yılında gerçekleşen askeri darbe sonrasında yapılan 1961 Anayasası’nda, seyahat hürriyeti anayasanın “Kişinin Hakları ve Ödevleri” başlıklı ikinci bölümünde 18. maddede “Seyahat ve Yerleşme Hürriyeti” başlığı ile yer almaktadır. Seyahat hürriyetinin yer aldığı maddede yerleşme hürriyetine, yurda girme ve yurttan çıkma hürriyetine de değinilmiştir. Birinci fıkrada seyahat hürriyetinin yurttaş-yabancı ayrımı yapılmaksızın herkese tanındığı ve bu hakkın sadece milli güvenliğin sağlanması ve salgın hastalıkların önlenmesi maksadıyla sınırlandırılabilceği; bu sınırlandırmanın ise kanunla yapılabileceği düzenlenmiştir. Seyahat hürriyeti ile birlikte yer alan bir diğer hak olan yerleşme hürriyetinden ise aynı maddenin ikinci fıkrasında bahsedilmiş ve bu hakkın öznesi de ‘herkes’ olarak belirlenmiştir. Yine bu hakka da bazı sınırlandırmaların getirilebileceği öngörülmüştür. Fakat sınırlandırma sebepleri seyahat hürriyetine göre daha fazladır. Bunlar: milli güvenliğin sağlanması; salgın hastalıkların önlenmesi, kamu mallarının korunması, sosyal, iktisadi ve tarımsal gelişmeyi gerçekleştirme zorunluluğudur. Bu sınırlandırmaların yine sadece kanunla yapılabileceği belirtilmiştir. Üçüncü maddede yer alan yurda girme ve yurt dışına çıkma hürriyeti ise seyahat ve yerleşme hürriyetinden bir anlamda ayrılmakta ve hakkın öznesi olarak sadece Türkler belirtilmektedir. Yurt dışına çıkma hürriyetinin kanunla düzenleneceği belirtilmiş, yurda girme hürriyetinin ise ne şekilde düzenleneceği anayasada açıkça yer almamıştır.⁴⁶

1961 Anayasası’nda, 1971 yılında “Temel Hakların Özü” başlıklı 11. maddede yapılan değişiklikle birlikte anayasaya dahil olan “genel sınırlandırma sebepleri” ile sınırlandırılabilme olgusu özgürlüğün çerçevesini daraltmıştır. Bu hükme göre, tüm temel hak ve hürriyetler Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacıyla ve ayrıca özel sebeplerle sınırlandırılabilir.⁴⁷

⁴⁵ Karabıyık, “Türk Hukukunda Seyahat...”, 20-21.

⁴⁶ Mihci, “Seyahat Hürriyetinin...”, 42.

⁴⁷ Bilal Tunç ve Eren Akarçay, “12 Mart Muhtırası Sonrası 1961 Anayasası’nda Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11/3 (2022): 1548. (E.T. 15.09.2023) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2416748>

1980 yılında meydana gelen darbe sonrasında ise 1982 Anayasası düzenlenmiş ve yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasası ile birlikte bireysel hak ve hürriyetlerin devletin temel taşı olması düşüncesinden uzaklaşmış devlet otoritesini güçlü kılan bir düşünceye geçilmiştir. Bu bağlamda 1961 Anayasası'na göre daha sınırlandırıcı bir sisteme yer verilmiştir.⁴⁸ Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu husus daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.3. Seyahat Hürriyetinin Diğer Hak ve Hürriyetlerle İlgisi

1.3.1. Genel Olarak

Anayasada yer alan temel hak ve hürriyetlerin birbirleriyle doğal bir ilişkisi vardır. Birtakım hakların daha etkin şekilde kullanılabilmesi diğer hakların kullanılabilmesine temel oluşturmaktadır.⁴⁹ Temel hak ve hürriyetler birbirleriyle olan bağlantıları ölçüsünde bölümlere ayrılmış ve bölümler altında bir arada düzenlenmiştir. İnceleme konumuz olan seyahat hürriyeti ise, 1982 Anayasası'nın 23. maddesinde “Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti” başlığı altında düzenlenerek henüz madde başlığında dahi tek başına düşünülemeyecek bir hürriyet olduğunu belli etmiştir. Seyahat hürriyetinin düzenlenmiş olduğu madde başlığı altında yerleşme hürriyeti, vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşın sınır dışı edilmeme hakkı ve yurda girme hakkından yoksun bırakılmama hakkı da yer almaktadır. Seyahat hürriyeti, koruduğu menfaatler bakımından anayasada yer alan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı gibi haklarla da son derece ilintilidir. Nitekim bu hak ve hürriyetlerin, seyahat hürriyeti ile olan bağlantısını incelerken bunlardan bazılarına bu başlık altına yer vermekle birlikte bir kısmına da çalışmanın diğer bölümlerinde değinilecektir.

1.3.2. Yerleşme Hürriyeti

1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da aynı başlıkta düzenlenen yerleşme ve seyahat hürriyeti arasında sıkı bir bağın olduğu aşikardır. Yerleşme hürriyeti doktrinde, bireylerin diledikleri şekilde yer değiştirebilmeleri, istedikleri yerde kalmayı ve yaşamayı tercih edebilmeleri hususunda hür olmaları olarak tanımlanmıştır.⁵⁰ Kişilerin seyahat etmelerinin bir neticesi olarak gitmiş oldukları yerde yerleşme ihtiyacı da çok

⁴⁸ Sevtap Yokuş, “Özgürlükler Bağlamında 1982 Anayasası'nın Evrimi”, *Anayasa Yargısı*, 37/2 (2020): 4. (E.T. 19.09.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1478164>

⁴⁹ Gürbüz, “Ulusal Ve Uluslararası Alanda...”, 112.

⁵⁰ İbrahim Kaboğlu, “Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı (Temel Özgürlük Sosyal Hak Birleşmesi)”, *İnsan Hakları Yılığ*, 17/18 (1995/1996): 149. (E.T. 20.09.2023)

doğal bir olgudur. Bunun sebebi ise seyahatin geçici bir durum olmasına rağmen yerleşmenin daha kalıcı nitelikte bir durum olmasıdır.⁵¹ Kişilerin bir yere yerleşebilmeleri, yer değiştirebilmeleri için seyahat hürriyetinin uygulanabilir olması gerekmektedir. Aksi halde herkes, doğduğu yerde yerleşmek ve bir daha başka bir yere gidememek zorunda kalacak ve dolayısıyla yerleşme hürriyetinden yoksun kalacaktır. Bu iki hürriyet birbirinden ayrılamaz haklardır. Ayrıldıkları tek nokta ise sınırlandırma sebepleridir. Bu husus daha sonra incelenecektir.

1.3.3. Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı

Seyahat hürriyeti ile kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı aralarında sıkı ve köklü bir bağ olan iki haktır. Magna Carta Libertatum'un 39. maddesinde özgür kişilerin hukuka uygun şekilde yargılanmadan tutuklanmayacağını, hapsedilmeyeceğini, müsadere edilmeyeceğini ve sürgün edilmeyeceğini düzenlemiştir.⁵²

1982 Anayasası'nın 19. maddesinde düzenlenen kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı; kişinin yakalanması, tutuklanması, gözetim altına alınması gibi kişiyi bedenlen sınırlandıran durumlardan bahsetmektedir. Bu hak, devletler tarafından kişilerin hürriyetlerine keyfi şekilde müdahale edilmesinin önüne geçilmesi maksadıyla tanınmış bir haktır.⁵³ Söz konusu hak, seyahat hürriyeti ile bir derecelendirilme yapılarak ilişkilendirilmektedir. AİHM, hakkın ihlal derecesine göre bir ayırım yapmaktadır. Kişinin hareket özgürlüğüne yapılan ve kısıtlama niteliğindeki müdahaleleri 'seyahat hürriyeti' olarak değerlendirmekte, daha yoğun olan müdahalelerde eğer yoksun bırakma derecesine çıkmışsa "kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı" ile ilişkilendirmektedir.⁵⁴

AYM, kişinin yakalanmamak için saklanması, istediği yerlere gidememesi yahut yurt dışında yaşayan bir kişinin yurduna gelememesinin de seyahat hürriyetiyle ilgisi olabileceğini belirtmiştir.⁵⁵

Türk mevzuatında da yer alan 'konut hapsi' ile ilgili olarak AİHM, vermiş olduğu bir kararda mahkemeye başvuran kişinin, gece-gündüz fark etmeksizin konutundan çıkarken,

⁵¹ Gürbüz, "Ulusal Ve Uluslararası Alanda...", 112.

⁵² Mihci"Seyahat Hürriyetinin..." 23.

⁵³ Tolga Şirin, *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 1*, (Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2018), 3.

⁵⁴ Şirin, *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı...*, 52.

⁵⁵ Şirin, *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı...*, 26.

çıkışmış olduğunu kolluğa bildirmesi hatta belirli saatlerde mazereti olmaksızın konutundan çıkamamasını seyahat hürriyetine ilişkin bir kısıtlama olarak görmektedir.⁵⁶

AİHM yaptığı Raimondo/İtalya incelemesinde başvurunun 21.00-07.00 saatleri arasında geçerli bir sebebi olmaksızın ve kolluğa bildirmeksizin dışarı çıkamaması ve gündüz çıkarken kolluğa haber vermesini gerektiren tedbir hakkında yoğunluğun az olmasından dolayı seyahat hürriyetinin ihlali olarak hüküm kurmuştur.⁵⁷ Bir başka kararında ise ailesiyle görüşmesi hususunda yoğun sınırlandırılmalara tabi tutulan, gün içerisinde iki defa kolluk görevlilerine bildirimde bulunması gereken, gece ikametinden dışarı çıkamayan, gündüz ise sadece birkaç cadde dolaşabilen ve zorunlu ikamete tabi tutulan bir mafya üyesi İtalyan başvuru hakkında, söz konusu tedbirlerin yoğunluğunun seyahat hürriyetini aştığı gerekçesiyle kişi hürriyeti ve güvenliğinin ihlal edildiğine kanaat getirmiştir.⁵⁸ AYM de bir bireysel başvuruda söz konusu müdahalenin seyahat hürriyetine göre çok daha yoğun olduğunu öne sürmüş ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ile ilgili incelemiştir.⁵⁹

1.3.4. Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı

1982 Anayasası'nın 20. maddesindeki düzenlemeye göre, herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı sahiptir. Seyahat hürriyetiyle ilişkisine bakıldığında ise, kişiler hakkında verilen pasaport iptal kararları, yurt dışına çıkış yasağı kararları gibi bireylerin seyahat etmesini engelleyen kararlar, bu kişilerin seyahat etmek istedikleri yerde bulunan mesleki kariyerleri, aile hayatları gibi özel hayatını etkileyen bazı durumları da ilgilendirmektedir. Dolayısıyla bu gibi hususlar her ne kadar ilk bakışta seyahat hürriyetini ilgilendiriyor gibi görünse de AYM'nin de bireysel başvuru kararlarında belirttiği üzere özel hayata ve aile hayatına saygı hakkını da ilgilendirmektedir.⁶⁰

AYM'ye yapılan bir başvuruda, araştırma görevlisi olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesinde (ODTÜ) görev yapan başvurunun pasaportu olağanüstü hal (OHAL) kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararname (KHK) neticesinde iptal edilmiş ve

⁵⁶ AİHM, 22.02.1994, 12954/87.

⁵⁷ AİHM, 12954/87.

⁵⁸ AİHM, 06.11.1980, 7367/76.

⁵⁹ AYM, 01.03.2017, Başvuru No: 2014/5863. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5863> E.T. 13.07.2023

⁶⁰ AYM, 27.10.2021, Başvuru No: 2018/32475. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/32475>

ilgili kişi görevden çıkarılmıştır. Daha sonra her ne kadar umuma mahsus pasaport verilmesi talepli dilekçe vermiş olsa da bu talep emniyet mdrlgnce reddedilmiş ve buna ilişkin açılan iptal davasında da idare mahkemesi başvurucunun milli güvenliğe tehdit olduğu gerekçesiyle davayı reddetmiş üst mahkemeler de hükmü onamıştır. Bunun sonucunda başvurucu AYM'ye başvurmuş, akademisyen olarak yurt dışı programlarına katılması gerektiğini, kendini geliştirmesi ve yurt dışında çalışma imkanı bulması açısından bunların mühim olduğunu ve yurt dışında bir niversite ile anlaşmış olduğunu dolayısıyla tüm bunların özel hayatını fazlasıyla etkilediğini ne sürerek bireysel başvuruda bulunmuştur. AYM yapmış olduğu incelemede kişinin yurt dışına ıkamamasının seyahat hürriyeti hususunda olduğu fakat AİHS'nin 4.nolu ek protokolüne Türkiye'nin taraf olmamasından dolayı bu incelemenin yapılamayacağını belirtmiş; bununla beraber kişinin gitmek istediği ülke ile güçlü kişisel, ailevi, ekonomik ve mesleki bağlarının olduğu durumlarda yurt dışına çıkışını engelleyen tedbirlere ilişkin bireysel başvuruların özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında değerlendirilmesi mümkündür" şeklinde gerekçelendirerek özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁶¹

⁶¹ AYM, Başvuru No:2018/32475, Karar Tarihi: 27.10.2021, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/32475> E.T. 13.07.2023

İKİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT HÜRRİYETİNİN 1982 ANAYASASI'NDAKİ YERİ VE SINIRLANDIRILMASI

2.1. 1982 Anayasası ve Seyahat Hürriyeti

2.1.1. Seyahat Hürriyetinin Sınıflandırılması

İnsan hakları, genel kabul görmüş bir tanımla; kişinin doğumla hak sahibi olduğu, iktidar karşısında herhangi bir özellik ayırt etmeksizin eşit statüde oldukları, bir başkasına devredilemez, evrensel ve toplum öncesi haklardır.⁶² İnsan hakları, din, dil, ırk, renk ve cinsiyet gözetilmeksizin tüm insanların sahip olduğu temel hak ve hürriyetler olarak da tanımlanmaktadır.⁶³ Bu tanımdan yola çıkarak seyahat hürriyetinin de bir insan hakkı olduğu anlaşılr.

Georg Jellinek, 1983 yılında ilk kez basılan “Özel Kamu Hakları Sistemi” adındaki kitabında insan haklarını, hukuki olarak özellikleri ve birey-devlet ilişkisinin durumunu göz önüne alarak sınıflandırmıştır. Jellinek’in üçlemesi de denilen bu sınıflandırmaya göre haklar negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları şeklinde tasnif edilir.⁶⁴

⁶² Ali Kuyaksıl, *İnsan Hakları Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi* (Gaziantep: Ada Kitabevi,2012), 21.

⁶³ “İnsan Hakları Makaleleri Seçkisi”, (Erişim Tarihi 04.04.2024), <chrome-extension://efaidnbmnmnibpcajpeglefindmkaj/https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/Xomli7Qx.pdf>

⁶⁴ Şükrü Altıntaş, “Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsal Yapılanması: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2019): 16.

Doktrinde bir görüş, bu sınıflandırmayı devletin yurttaşla olan ilişkisine göre yorumlamıştır. Jellinek'in negatif statü haklarını; devletin, insanların haklarını ihlal etmekten kaçınmasını gerektiren ve kişilerin hürriyetlerini esas alan haklar olarak tanımlamıştır. Devletin koruyucu hareketlerde bulunması gerektiği, vatandaşlarına karşı bir edimi ifa borcu altında olduğu hakları ise pozitif statü hakları olarak belirtmektedir. Vatandaşa devlet yönetimine katılma hakları veren hakları ise aktif statü hakları olarak konumlandırmaktadır.⁶⁵ Bu yorumlamaya göre örnek olarak aktif statü haklarına seçme ve seçilme hakkını, pozitif statü haklarına ise 1982 Anayasası'nın 57. maddesinde de yer alan konut hakkını verebiliriz. Bu değerlendirme kapsamında seyahat hürriyeti de tam anlamıyla bir negatif statü hakkıdır. Seyahat hürriyetinde vatandaşlar, devletin kendileriyle olan ilişkisinin en az seviyede olmasını istemekte, özgürlüğüne müdahale edilmemesini ve saygı duyulmasını beklemektedir.

İnsan haklarını ayırt etmek için yapılan bir diğer sınıflandırma ise Karel Vasak'ın yapmış olduğu, hakların gelişmesini tarihsel süreçlere bağladığı ve buna göre belirlediği sınıflandırmadır. Vasak hakları üç kuşak olarak ayırt etmiştir. Buna göre birinci kuşak haklar siyasal ve medeni haklardır.⁶⁶ Vasak'a göre bu hakların doğumunda Fransız ve Amerikan devrimleri etkili olmuştur. İkinci kuşak haklar; Rusya ve Meksika devrimleri sonucu ortaya çıkan sosyal, iktisadi ve kültürel haklardır. Üçüncü kuşak haklar ise 20. yüzyılın sonlarında meydana gelen ve dayanışma hakları olarak da adlandırılan günümüz sorunlarının meydana getirdiği haklardır. Birinci kuşak hakların içerisinde yer alan medeni haklar, liberal devletin sonucu olarak kişiye özgürlük ortamı sunan haklar olarak tanımlanan haklardır ve bu bağlamda seyahat hürriyeti de birinci kuşak haklar arasında yer alır.⁶⁷

Yukarıda yapılmış olan tanımlar ve sınıflandırmalar ele alındığında seyahat hürriyeti her ne kadar negatif statü hakları içerisinde yer alsada, devletin bu hakkın uygulanabilmesi için tamamen pasif kalması bu hakkın uygulanabilirliğini zayıflatacaktır. Örneğin, Türkiye adına hızlı tren hatlarının geliştirilmesi ve genişletilmesi hem sosyal devlet

⁶⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar 10.Baskı* (İstanbul: Legal Yayıncılık,2015), 239.

⁶⁶ Aydın Turan, "İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/2 (2013): 359

⁶⁷ Kaboğlu, *Anayasa Hukuku*, 241.

politikasının bir gereği olarak yapılmakta hem de anayasanın vermiş olduğu seyahat hakkının daha rahat şekilde uygulanabilmesini sağlamaktadır. Yıkılmış yolların onarılmadığı yahut yol olmayan köylere yolların yapılmadığı bir yerde seyahat hürriyetinin anayasal güvence olarak vatandaşa verilmesi halinde dahi sadece bir kanun maddesi olarak kalacağı ortadadır. Dolayısıyla seyahat hürriyeti devlete iki yönden görev yüklemektedir: Birincisi, kişilerin anayasal ve kanuni sınırlar içerisinde diledikleri gibi seyahat edebilmesi adına hürriyete dahil olmaksızın hakkın uygulanabilirliğini sağlamasını; ikincisi ise kişilerin bu hakkı kullanabilmesi için imkanları oluşturması ve geliştirmesidir.

2.1.2. Seyahat Hürriyetinin Kapsamı

2.1.2.1. Faydalanan Kişi Açısından

2.1.2.1.1. Herkes

Seyahat hürriyeti ile ilgili Anayasal düzenlemede söz konusu hürriyetin öznesi ‘herkes’ olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda Anayasa’da yer alan birtakım hak ve hürriyetlerde olduğu gibi “vatandaşlar”, “yabancılar” gibi özel bir kesim belirtilmeyerek söz konusu hürriyetten faydalanan kişiler açısından bir sınır getirilmemiştir. Her ne kadar hürriyetin kullanılması açısından vatandaşlar ve yabancılar arasında bir farklılık belirtilmemişse de söz konusu hürriyetin sınırlandırılmasında birtakım ayrışmalar Anayasa ve kanun gereği mevcuttur. Vatandaş ve yabancıların bu hususla ilgili olan konumlarına değinmeden önce “Herkes” kelimesinin tüzel kişileri kapsayıp kapsamadığı konusuyla ilgili tartışmalara yer vermek gerekmektedir.

Doktrinde bir görüş, insan haklarından yararlanacak kişilerin sadece insanlar olduğunu, bu nedenle tüzel kişilerin söz konusu ‘herkes’ kavramına dahil olmadığını öne sürmektedir.⁶⁸ Diğer görüş ise, hakları ihlal edilen tüzel kişilerin de ulusal veya uluslararası hukuk platformlarına başvurabilmelerinden dolayı tüzel kişilerin de ‘herkes’ kavramına dahil olması gerektiğini ileri sürmektedir.⁶⁹ 1982 Anayasası’nda her ne kadar bu konuda açık bir hüküm bulunmasa da 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 46. maddesinde yer alan düzenlemeye göre

⁶⁸ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C.II, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2011), 485.

⁶⁹ Tijen Dünder Sezer, “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/10 (2008): 19. (E.T. 22.09.2023)

kamu tüzel kişileri bireysel başvuru yapamazken, özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilecektir. Fakat Anayasa’da yer alan tüm temel hak ve hürriyetlerin tüzel kişileri ilgilendirip ilgilendirmediği ise tartışılacak bir husustur. Nitekim tüzel kişilerin hak ehliyetlerine ilişkin düzenlemenin yer aldığı Türk Medeni Kanunu’nun (TMK) 48. maddesinde “*Tüzel kişiler, cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehildirler*” şeklinde düzenleme nedeniyle insandan kaynaklı özellikleri haiz hakların kullanımı konusunda tüzel kişilerin ehliyetsiz olduğu sonucu çıkmaktadır.⁷⁰ Tüzel kişilerin bu bağlamda seyahat hürriyetinden faydalanıp faydalanamayacağı hususunda ise AYM’nin vermiş olduğu 1973 tarihli bir karar bulunmaktadır. Bu kararda tüzel kişilerin niteliklerinden ötürü seyahat hürriyetinin öznesi olamayacağı belirtilmiştir.⁷¹

2.1.2.1.2. Vatandaşlar

Seyahat hürriyeti Anayasa’da her ne kadar ‘herkes’ için öngörülmüş olsa da vatandaşlar ile yabancılar arasında birtakım farklılıklar karşımıza çıkabilmektedir. Öncelikli olarak burada vatandaş kelimesini tanımlamak gerekirse, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun 3. maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişi*” şeklinde bir tanım yapılmıştır. Kanunun ilerleyen safhalarında vatandaşlığın ne şekillerde kazanılacağı da düzenlenmiştir. Seyahat hürriyetinde vatandaş-yabancı ayrımı sadece söz konusu hürriyetin sınırlandırılmasında karşımıza çıkmaktadır. Vatandaşlar açısından anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması hususunda 1982 Anayasası’nın 13. maddesi ve 23. maddesi uygulanmaktadır. Yine seyahat hürriyetini düzenleyen maddede yer alan sınır dışı edilememe hakkı ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamama hakkı sadece vatandaşlara tanınmaktadır.⁷²

2.1.2.1.3. Yabancılar

Yabancı, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun 3. maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi*” şeklinde tanımlanmıştır.

⁷⁰ Mihci, “Seyahat Hürriyetinin...”, 15.

⁷¹ AYM, 20.12.1973, E.1973/3, K.1973/37, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1973/37?Donemler_id=1&EsasNo=1973%2F3&KararNo=1973%2F37 E.T. 10.07.2023

⁷² Mihci, “Seyahat Hürriyetinin...”, 13.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, seyahat hürriyetinin kullanımı açısından yabancıların vatandaşlardan farkı olmasa da, söz konusu hakkın sınırlandırılması konusunda birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Temel hak ve hürriyetlerin yabancılar adına sınırlandırılabilmesi için 1982 Anayasası'nın 16. maddesinde birtakım şartlar düzenlenmiştir. İlgili düzenlemede sınırlandırılmaların uygulanabilmesi için iki şart sayılmıştır. Bunlardan ilki 'milletlerarası hukuka uygun olması' ikincisi ise 'sınırlamanın kanunla yapılması' olarak belirtilmiştir. Anayasa'nın bu maddesine binaen "5683 sayılı Yabancıların Türkiye'deki İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun" oluşturulmuştur. Fakat daha sonra söz konusu kanun, yerine düzenlenen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile mülga hale gelmiştir.

2.1.2.2. Yer Açısından

2.1.2.2.1. Yurt İçi Seyahat Hürriyeti

Seyahat hürriyeti ile ilgili anayasada yer alan düzenlemede her ne kadar yurt içi- yurt dışı şeklinde bir ayırım yapılmamış olsa da bu ayırım, kanun ve diğer mevzuattan anlaşılmaktadır. AİHS ve İHEB de kişilerin bulunduğu devletin içerisinde serbestçe seyahat edebilme veya bir başka deyişle serbestçe dolaşabilme hürriyetini haiz olduklarını belirtmiştir. Ulusal mevzuat hükümlerine bakıldığında ise, vatandaş statüsünde olan kimselerin yurt içinde gezmeleri hususunda herhangi bir belge veya yeterlilik istenilmemekten yabancıların durumu ise, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda düzenlenmiştir. Bireylerin seyahat hürriyetini sınırlandıran birtakım ulusal düzenlemeler mevcuttur. Motorlu taşıt ile sürücü olarak seyahat etmek isteyen kişilerin Karayolları Trafik Kanunu'nun 41. maddesi gereği sürücü belgesi alması gerekmesi, PVSK'nın 4/A maddesinde düzenlenen polisin durdurma yetkisi, Askeri Yasak Bölgeleri ve Güvenlik Bölgeleri Hakkında Kanun'un 21. maddesinde yer alan kamulaştırma yapılan güvenlik bölgelerine ve bu işlemler için tahsis edilen alanlara girişin yasak olması seyahat hürriyetini sınırlandıran birtakım düzenlemelere örnek olarak verilebilir.⁷³ İlerleyen bölümlerde daha detaylı şekilde inceleneceğinden, yabancıların yurt içinde seyahat etmeleri kanunda yer alan ikamet izni gibi bazı sınırlamalara ve şartlara tabi tutulmuştur.

⁷³ Mihci, "Seyahat Hürriyetinin...", 17.

2.1.2.2.2. Uluslararası Seyahat Hürriyeti

Bireyin, vatandaşı olduğu devletten ayrılabilmesi ve yahut vatandaşı olduğu devlete dönebilmesi İHEB ve AİHS’de bir serbestlik olarak düzenlenmiştir. Pasaport Kanunu ile ilgili kısımda daha detaylı anlatılacağı gibi bir vatandaşın yurt dışına çıkabilmesi için bir pasaporta sahip olması gerekmektedir. Seyahat hürriyetinin, uluslararası anlamda kullanılabilmesi için öncelik şartlardan biri kişinin pasaporta sahip olmasıdır. Kişi, pasaport alabilmek maksadıyla devlete başvurmakta, devlet ise birtakım şartların sağlanması yahut olumsuz bazı durumların kişide bulunması hallerinde kişiye pasaport vermeyebilmektedir. Her ne kadar bu konuda devlete bir takdir yetkisi verilmiş olsa da yetkinin sınırlarının ölçülü ve orantılı olması gerektiği AİHM kararlarından da anlaşılmaktadır.⁷⁴ Uluslararası seyahatin bir diğer yüzü olan yurda giriş hakkıyla ilgili olarak ise Anayasa’da da yer aldığı şekilde bir Türk vatandaşının Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne dönme hakkından yoksun bırakılamayacağı istisnasız şekilde düzenlenmiştir.

2.1.3. Seyahat Hürriyeti ile İlişkili Anayasa Değişiklikleri

1982 Anayasası’nın ilk haline göre vatandaşın yurt dışına çıkabilme hürriyeti vatandaşlık ödevi yahut ceza soruşturması veya kovuşturması nedeniyle sınırlandırılabilirdi. Burada yer alan ‘vatandaşlık ödevi’ lafzıyla anlatılmak istenen, bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişilerin yükümlü olduğu negatif ve pozitif yükümlülüklerdir.⁷⁵ Bu bağlamda vatandaşlık ödevi olarak askerliğin yapılması ve vergi ödemek negatif ödevlere örnek olarak gösterilebilir. Pozitif ödevlere örnek ise kişilerin seçme hakkını kullanmasıdır. AYM’nin 1988 yılında vermiş olduğu bir kararda vergi ödemek bir vatandaşlık ödevi olarak tespit edilmiştir.⁷⁶

1982 Anayasası’nda seyahat hürriyetine ilişkin göze çarpan değişikliklerden biri, yurt dışına çıkış yasağı ile ilgili değişikliklerdir. Devletler, ülke topraklarında güvenliğin sağlanması maksadıyla kendi ülke topraklarına girilmesini ve kişilerin ülke topraklarından çıkabilmelerini belli şartlara bağlamaktadır.⁷⁷ Bu bağlamda daha önce de

⁷⁴ AİHM, 23.05.2006, Başvuru No: 46343/99. [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22%22 46343/99%22%22\],%22itemid%22:\[%22001-122036%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22%22 46343/99%22%22],%22itemid%22:[%22001-122036%22]})

⁷⁵ Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2001), 47.

⁷⁶ AYM, 27.09.1988, E.1988/16, K.1988/29, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1988/29?Donemler_id=2&EsasNo=1988%2F16

⁷⁷ Mahmut Koca, “Bir Koruma Tedbiri Olarak Yurtdışına Çıkarmama”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1-2 (2003): 164. (E.T. 01.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1869412>

değiniildiği üzere kişilere zaman zaman pasaport, vize bulundurmaları gibi birtakım zorunluluklar yüklenmiştir. 1982 Anayasası’nda da bu anlamda düzenlemeler bulunmaktadır. Yurt dışına çıkma yasağı seyahat hürriyeti ile birlikte aynı maddede düzenlenmiştir. Söz konusu yurt dışına çıkış yasağının uygulanabilmesi için kişinin öncelikli olarak bir vergi borcunun olması gerekmektedir. Bu borç ise 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’na yahut 4458 sayılı Gümrük Kanunu’na dayalı bir borç olmalıydı. Ayrıca bu borçtan dolayı yasağın uygulanabilmesi için söz konusu kamu alacağının ödenebilir hale gelmesi ve ödeme emrinin vatandaşa tebliğ edilmiş olması gerekliydi. Buna rağmen vatandaş borcunu ödememişse ve aynı zamanda söz konusu kamu borcu belirli bir meblağdan fazla ise yurt dışı yasağı uygulanabilirdi. Bu meblağ ise en az kanunda belirlenmiş olan ve teminat altına alınmamış yüz bin Türk lirasıdır.⁷⁸ Yurt dışı yasağının uygulanabilmesi için bir diğer şart ise vatandaşa söz konusu borç ile ilgili olarak bir ihtiyati haczin uygulanmış olmasıydı. Son bir şart ise 6183 sayılı kanunda yer alan durumlardan birinin olmamasıydı. Bunlar: teminat alınması, alacağın tecil edilmesi, borçlunun aciz halinin tespit edilmesi, yargı mercilerince amme alacağının takibinin durdurulmasına karar verilmesi veya takibin kanunen durdurulması gereken diğer haller. Bu hallerde yurt dışı çıkış sınırlandırılmasının, alacaklı tahsil dairesinin talebi üzerine ilgili makamlarca kaldırılacağı belirtilmekteydi. Bu anlatılanlar bağlamında vergi daireleri veya gümrük daireleri, yurt dışına çıkma yasağı uygulanabilecek olan kişilerle ilgili gerekli bilgileri emniyet makamlarına bildirmekte; bu makamlar da sınırlandırmayı uygulamaktaydı.⁷⁹

1982 Anayasası’nın ilk halinde her ne kadar yukarıda bahsedildiği şekilde yurt dışına çıkış yasağı uygulansa da 2010 yılında söz konusu madde bir değişikliğe uğramıştır. 2010 yılının nisan ayında TBMM’ye sunulan bir anayasa değişikliği talebinin içerisinde yurt dışı yasağıyla ilgili madde de yer almaktaydı. Söz konusu teklife göre vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyetinin sınırlandırma sebeplerinden biri olan vatandaşlık ödevi sebebi kaldırılmakta; sadece suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle ve mutlaka hakim kararıyla sınırlandırılması mümkün hale getirilmekteydi. Sunulan değişiklik talebinde söz konusu maddenin gerekçesi ise “*idare tarafından, vatandaşın yurt dışına çıkma*

⁷⁸ Murat Duman, “Vergi Borcu Nedeniyle Yurt Dışına Çıkış Yasağı” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010), 86.

⁷⁹ Duman, “Vergi Borcu Nedeniyle...”, 97-120.

hürriyetinin sınırlandırılmasına son verilmekte; yurt dışına çıkma hürriyetinin, sadece suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle ve hâkim kararına bağlı olarak sınırlandırılabilmesi ilkesi benimsenmektedir.” şeklindedir. Bu değişiklik sonrası söz konusu maddenin son hali şu şekilde olmuştur: *Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlandırılabilir.*⁸⁰

2.2. Seyahat Hürriyetinin Sınırlandırılması

2.2.1. Anayasanın Öngördüğü Sınırlandırma Rejimi

2.2.1.1. Olağan Dönemlerde Sınırlandırmanın Şartları

Temel hak ve hürriyetler hukukunda asıl olan, kişinin istediğini yapabilme konusunda serbest olmasıdır. Hürriyetin kullanılmasını önlemek ise istisnai bir durumdur. Bir eylemi gerçekleştirirken izin almak veya bildirimde bulunmak gerekmemektedir. 1789 Bildirgesi’nde de bu kavramları destekler nitelikte olan “Kanunla yasaklanmayan her şey serbesttir” ibaresi mevcuttur.⁸¹

Seyahat hürriyeti de dahil olmak üzere temel hak ve hürriyetler tamamen sınırsız, çerçevesi çizilmemiş, serbest alanlar değildir. Ekseriyetle bu haklara sınırlandırılmalar getirilmiş ve kamu düzeninin, kamu ahlakının, birey haklarının korunması maksadıyla çerçevesi çizilmiştir. Yapılan bu sınırlandırmalar toplumda yaşayan her bir bireyin hürriyetlerden faydalanabilmesi gayesini taşımaktadır.⁸² Doktrinde bir görüş, hürriyeti “paylaşılmış hürriyet” olarak tarif etmekte, herkesin haklardan ve hürriyetlerden yararlanabilmesi için belirli sınırların olması gerektiğini belirtmekle birlikte, mutlak eşitliğin olduğu yerde hürriyetin tam anlamıyla olamayacağını savunarak bunların birbirini sınırlayan iki ayrı insan hakkı görünümü olduğunu dile getirmektedir. Hak ve hürriyetlerin kullanımının sınırları olarak da bunların kullanımı sırasında şiddet ögesinin olmaması gerektiğini, bunların kötüye kullanılmaması gerektiğini ve kamu düzeninin sağlanmasının gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır.⁸³

⁸⁰ Karabıyık, “Türk Hukukunda Seyahat...”, 28.

⁸¹ Kaboğlu, Özgürlükler Hukuku, 54-55.

⁸² Kaboğlu, Özgürlükler Hukuku, 77.

⁸³ Kaboğlu, Anayasa Hukuku, 268.

Diğer bir görüş ise temel hak ve hürriyetlerin bireylere sağladığı koruyuculuğun, kanun koruyucuya karşı korunabilmesi için sınırlandırmaların var olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca kişilere tanınmış olan hakların uygulanabilirliğini artırmak için de hakların sınırlandırılması hususunun dikkatli şekilde düzenlenmesinin elzem olduğunu öne sürmüştür.⁸⁴

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına geçmeden önce aslında her hakkın kendi çerçevesinde bir sınırı olduğu belirtilmelidir. Doktrinde bir görüşe göre, temel hak ve hürriyetlerin her birinin anayasada yazılı olarak düzenlenmemiş olsa dahi kendi doğası gereği bazı sınırları vardır. Örnek olarak ise, basın hürriyetinde her ne kadar özel sınırlandırma sebepleri arasında gösterilmemiş olsa da kişilerin şeref ve haysiyetine tecavüz etmeyi kapsamadığı gösterilmiştir.⁸⁵ Ayrıca 1971 değişikliklerinden önce verilmiş olan bir AYM kararında yer alan “*düşünce ve kanaat hürriyetinin kapsamı içine Anayasa’nın dayandığı insan hakları, millî dayanışma, sosyal adalet, fert ve toplumun huzur ve refahı gibi temel ilkeleri yıkmaya ve yok etmeye varacak düşünce ve kanaatlerini açıklanması ve yayılması serbestisinin de dâhil bulunduğunu kabule imkân tasavvur olunamaz.*” ibaresi de bu görüşe destek çıkmaktadır.⁸⁶ Doktrinde sınırlamalar iki başlıkta belirtilmektedir: açık sınırlar ve örtülü sınırlar. Açık sınırlar, Anayasa’nın temel hak ve hürriyetlere ilişkin açık bir şekilde sınır olarak öngördüğü durumlardır. Örneğin seyahat hürriyeti için suç işlenmesini önlemek açık bir sınırdır. Örtülü sınır ise; objektif olarak bir hakkın kullanımına dahil olmayan davranışlar, ilgili hakkın korunması kapsamında sayılmazlar. Bu hususta seyahat hürriyetiyle ilgili bir örneğe yer verilmektedir. Bu örneğe göre, seyahat etme hürriyeti hiç kimseye otobanda dilediği gibi yürüme hakkı vermeyecektir. Örtülü görüşün çıkış noktasının ise, Alman doktrininde yer alan ‘içkin sınırlar’ görüşü olduğu belirtilmektedir. Bu görüş her temel hak ve hürriyetin kendi içerisinde belli başlı sınırları olduğunu öne sürmektedir.⁸⁷

⁸⁴ Zafer Gören, “Temel Hakların Sınırlanması-Sınırlamanın Sınırları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/12 (2007): 40. (E.T. 02.11.2023) <https://www.ticaret.edu.tr/uploads/ya-yin/dergi/s12/M00187.pdf>

⁸⁵ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2016), 115.

⁸⁶ AYM, 08.04.1963, E.1963/25, K.1963/87 https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/87?D_onemler_id=1&EsasNo=1963%2F25

⁸⁷ Abdurrahman Eren, *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri*, (İstanbul: Beta Yayınevi, 2004), 19-21.

2.2.1.1.1.2. 1961 Anayasası Bağlamında Sınırlama Rejimi

1961 Anayasası'nın ilk halinde ise temel hak ve hürriyetlerin Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabilceği belirlenmiştir. Ayrıca hakkın özüne dokunamama kavramı anayasal mevzuatımıza girmiştir. Buna göre kanun, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamayacaktır. Burada yeni bir kavram olarak 'hakkın özü' kavramı anayasa metninde yer almıştır.⁹² Hakkın özü kavramı, gerek Temsilciler Meclisinde gerek öğretide farklı şekilde yorumlanmıştır. Meclis komisyonunda komisyon sözcüsü, kanunun hakkı düzenlemesi esnasında hak ve hürriyetin özüne dokunamayacağını, maddede belirtilen amaçlarla sınırlandırılabilceğini fakat sınırlarken bile zarar vermeden yok etmeden yapacağını belirterek hakkın özünü bu şekilde tarif etmiştir. Bununla beraber bir başka temsilci ise hakkın özü kavramının her hak için ayrı değerlendirilmesi gerektiğini ve bunun da AYM tarafından yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁹³ AYM'ye göre ise bir hak ve hürriyetin amacına uygun olarak kullanılmasını fazlasıyla zorlaştıran ve yahut kullanılamaz hale getiren sınırlandırmaların uygulanması halinde hakkın özüne dokunulmuş olacaktır.⁹⁴

1961 Anayasası'nın ilk hali, fazla özgürlükçü olmakla eleştirilmiş, birey-devlet dengesinde ibreyi birey yönüne doğru kaydırmış ve takip eden yıllarda çıkan sosyal, ekonomik ve siyasi problemlerin sebebi olarak gösterilmiştir. Bunu müteakip 1971 ve 1973 yılları arasında 1961 Anayasası'nda birçok değişiklik yapılmıştır.⁹⁵ Bu değişikliklerden biri de temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejimiyle ilgili olan 11. maddede yapılmıştır. Temel hak ve hürriyetler, daha önceden sadece özel sınırlandırma sebepleriyle, yani düzenlenmiş oldukları maddede yer alan sınırlandırma sebepleriyle sınırlandırılabilirken Anayasa değişikliği sonrası 'genel sınırlandırma sebepleri' olarak tarif edilen birçok sınırlandırma sebebi Anayasa'ya eklenmiştir. Bu yeni rejime göre, temel hak ve hürriyetler özel sınırlandırma sebeplerinin yanında Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu düzeninin,

⁹² "1961 Anayasası", (Erişim Tarihi 06.05.2024), www.anayasa.gov.tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1961-anayasasi/

⁹³ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası İzahlı Gerekçeli*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1966): 1692-1712.

⁹⁴ AYM, 8.4.1963, E.1963/17, K. 1963/84 https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/84?Donemler_id=1&EsasNo=1963%2F17

⁹⁵ Tunç ve Akarçay, "12 Mart Muhtırası Sonrası..."1546.

kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile de sınırlandırılabilir. Örnek verilecek olursa 1961 Anayasası'nın ilk haline göre seyahat hürriyeti, ancak milli güvenliği sağlama ve salgın hastalıkları önleme amacıyla sınırlandırılabilirken 1971 yılında yapılan değişiklik sonrası kamu düzeni ya da kamu yararı, genel ahlak gibi nedenlerle de sınırlandırılabilir hale gelmiştir. Bu değişiklik her ne kadar siyasi ve sosyal ortamı düzene sokmak maksadıyla getirilmiş olsa da temel hak ve hürriyetlerin kullanım alanını son derece daraltmış, özgürlük-sınırlandırma denkleminde ağırlığı sınırlandırma tarafına kaydırmıştır.⁹⁶

2.2.1.1.1.3. 1982 Anayasası Bağlamında Sınırlama Rejimi

1982 Anayasası'nın ilk halinde de genel sınırlandırma sebeplerine ve özel sınırlandırma sebeplerine yer verilmiştir. Fakat 1961 Anayasası'nda yer alan hakkın özüne dokunmama kavramı ve 'ancak kanunla sınırlandırılma' şartı, metnin ilk halinde yer almamıştır. 1982 Anayasası'nda buna ek olarak söz konusu genel ve özel sınırlandırmaların demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamayacağı ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamayacağına da yer verilmiştir.⁹⁷ 'Demokratik toplum düzeninin gerekleri' olarak belirtilmiş olan ibarenin içeriği her ne kadar soyut kalmış olsa da AYM'nin yıllar içinde vermiş olduğu kararlarla sınırları belirlenmiştir. AYM, 1986 yılında vermiş olduğu bir kararda, demokratik toplum düzeni ile Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun gerekleriyle belirlenen hukuk düzeninin kastedildiğini belirtmiştir.⁹⁸ Bir başka kararda ise, klasik demokrasileri temel hak ve hürriyetlerin en geniş ölçüde sağlandığı ve güvence altına alındığı rejimler olarak tanımlayarak hürriyetlere saygılı olmanın yanında uygulanabilir olmasının da güvence altına alınmasını bir devlet amacı olarak saymıştır.⁹⁹

2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte genel sınırlandırma sebepleri Anayasa'dan tamamen kaldırılmış ve özel sınırlandırma sebepleri ile sınırlandırmaların yapılması kesin kural halini almıştır. Ayrıca sınırlandırma rejimine ilk kez ölçülülük ve laik cumhuriyetin gereklerine aykırı olmama kavramları eklenmiştir. 1961 Anayasası'nda

⁹⁶ Tunç ve Akarçay, "12 Mart Muhtırası Sonrası...", 1555.

⁹⁷ "1982 Anayasası", (Erişim Tarihi 07.05.2024), www.anayasa.gov.tr/mevzuat/anayasa/

⁹⁸ AYM, 6.10.1986, E.1985/21, K.1986/23
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/23?D_onemler_id=2&EsasNo=1985%2F21

⁹⁹ AYM 26.11.1986, E.1985/8, K.1986/27
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/27?D_onemler_id=2&EsasNo=1985%2F8

olmasına rağmen 1982 Anayasası'nın ilk halinde yer almayan 'hakkın özüne dokunma yasağı' ve 'ancak kanunla sınırlandırılma şartı' yeniden Anayasa'ya eklenmiştir.¹⁰⁰

2.2.1.1.1.3.1. Kanunla Sınırlama

2.2.1.1.1.3.1.1. Kanunla Sınırlamanın İçeriği

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili yapılacak sınırlandırmalar, o hak veya hürriyetten faydalanan herkesi etkiler. Bu kadar kapsamlı bir işlemi yapabilecek meşruiyete sahip organ ise yönetilen herkesin temsil edildiği yer olan meclis olmalıdır. Mecliste yapılan işlemlerin kamuoyuna açık olması, herkesi etkileyebilir olması buna neden olarak gösterilebilir. Bundan dolayıdır ki söz konusu temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının Meclis tarafından kanun yoluyla yapılması Anayasallık açısından daha uygundur.¹⁰¹

Kanunla sınırlama yapılması ilkesi çok köklü bir kriterdir. Öyle ki 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde dahi sınırlandırmaların ancak kanunla yapılabileceği belirtilmiştir. Yine Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde, BM İHEB'de ve AİHS'de de kanunla sınırlandırma yapılabileceği düzenlenmiştir.¹⁰²

Hukukumuzda da 2001 yılında Anayasa'da yapılan değişiklik öncesi temel hak ve hürriyetlerin kanunla sınırlandırılabilmesi belirtilmişken, söz konusu değişiklik sonrasında tıpkı 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 'ancak kanunla' şeklinde düzenlenmiştir. Bu ifadenin ne anlamda kullanıldığına dair öğretide farklı görüşler yer almıştır. Bir görüş 'ancak' kelimesinin yalnızca vurgu yapmak maksadı olduğunu öne sürmüştür.¹⁰³ Diğer görüş ise 'ancak' kelimesinin eklenmesinde bir sebep olduğunu, bunun da söz konusu sınırlandırmaların sadece ve sadece kanun ile yapılabileceğini yani

¹⁰⁰ Tahsin Fendoğlu, "2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 18/1 (2002), 127. (E.T. 03.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/939117>

¹⁰¹ Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, (Ankara: Sevinç Matbaası,1972), 212.

¹⁰² İbrahim Kaya, "Türkiye'de Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Ve Durdurulması Rejimi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,2021), 53.

¹⁰³ Kemal Gözler, "Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13'üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme", *Ankara Barosu Dergisi*,59/4 (2001): 56. (E.T. 05.11.2023) <www.anayasa.gen.tr/madde13.htm>

kanun hükmünde kararname yahut başka herhangi bir düzenleme ile yapılamayacağını belirlemek olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴

2.2.1.1.1.3.1.2. Kanunla Sınırlamanın Kapsamı

Seyahat hürriyetini konu alan sınırlandırmalara değinmeden önce, doktrinde kanunla sınırlama konusunda yapılan ‘kanun kaydı’ ayrımını incelemekte fayda vardır. Bu ayrıma göre kanuni sınırlandırmalar basit ve nitelikli kanun kaydı olarak ikiye ayrılmaktadır. Eğer Anayasa, ilgili temel hak ve hürriyet hakkında sadece kanunla sınırlandırma yapılabileceğini belirtiyorsa basit kanun kaydı; kanunla sınırlandırma yapılırken hangi şartlar çerçevesinde sınırlandırma yapılacağını belirtiyorsa nitelikli kanun kaydı olarak ayrılmaktadır.¹⁰⁵ Bu bağlamda basit kanun kaydına Anayasa’nın 77. maddesinde yer alan “*Basın, kanun çerçevesinde serbesttir.*” hükmü örnek olarak verilebilecekken inceleme konumuz olan seyahat hürriyeti ise özel sebeplerle sınırlandırılabilirdiği için nitelikli kanun kaydına örnek olarak gösterilebilir. Yerleşme ve seyahat hürriyeti başlıklı Anayasa’nın 23. maddesinde yer alan bir diğer hürriyet olan vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti de suç soruşturması veya kovuşturması nedeniyle ve seyahat hürriyetinde olduğu gibi kanunla sınırlandırılabilme şartına bağlanmıştır. Ulusal mevzuatımızda seyahat hürriyeti ve bu hürriyete getirilen sınırlandırmaları ilgilendiren birçok kanun bulunmaktadır. Pasaport Kanunu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, PVSK, Bankacılık Kanunu ve ceza kanunları kapsamında birçok düzenleme seyahat hürriyetine sınırlamalar getirmektedir. Bu bağlamda yurt dışına çıkma hürriyetiyle ilgili mevzuatımızda yer alan ve hukuki olarak birtakım tartışmalara konu olmuş olan düzenlemeleri incelememiz gerekmektedir.

2.2.1.1.1.3.1.2.1. Pasaport Kanunu

Seyahat hürriyetinin bir başka görünümü olan yurt dışına çıkma hürriyetinden faydalanmak için bireylerin pasaporta sahip olması genel geçer bir kural halini almıştır. Türk hukukunda da Pasaport Kanunu’nun 2. maddesine göre hem vatandaşlar hem

¹⁰⁴ Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2000), 53.

¹⁰⁵ Gören, “Temel Hakların Sınırlanması...”, 46.

yabancılar ülkeye girmek ve çıkmak için yetkili polis makamlarına pasaport yahut pasaport yerine geçen bir evrak sunmak zorundadır. Yabancıların, almış oldukları pasaportları Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluklarınca vize ettirmemiş olmaları durumunda yurda girişlerinin yasak olduğu belirtilmiştir. Bunların yanında ellerindeki pasaport hukuka uygun olsa dahi asla yurda girmelerine izin verilmeyecek kişiler Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 9. maddede belirtilmiştir. İlgili maddenin ilk fıkrasına göre; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü gereklilik duyması halinde ilgili kurumların görüşünü almak suretiyle kamu düzeni, kamu güvenliği yahut kamu sağlığı bağlamında Türkiye’ye girmesi sakıncalı olan yabancıların yurda girişini yasaklayabilecektir. İkinci fıkra ise Türkiye’de sınır dışı edilmiş olan yabancıların yurda girişinin Göç İdaresi Genel Müdürlüğünce ya da valiliklerce yasaklanabileceği düzenlenmiştir. Söz konusu yurda giriş yasağının en fazla beş yıl boyunca uygulanabileceği, bununla beraber kamu düzeni ya da kamu güvenliği bağlamında ciddi tehdit oluşturması halinde beş yıllık sürenin Göç İdaresi Genel Müdürlüğünce on yıl daha artırılabileceği ise ilgili maddenin üçüncü fıkrasında belirtilmiştir.¹⁰⁶

Pasaport Kanunu’nun 22. maddesinde yer alan bir diğer husus da İçişleri Bakanlığınca yapılan tespit sonucunda pasaport verilemeyecek kişilerdir. Bu kişileri kanun; memleketten ayrılmalarında genel güvenlik bakımından mahzur bulunan kişiler olarak tanımlamaktadır. Burada yer alan “genel güvenlik” kavramı tartışmaya açık, keyfiliğe sebebiyet verecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Doktrindeki bir görüşe göre bu kavram her yöne çekilebilecek ve İçişleri Bakanlığının takdir alanını fazlasıyla genişletecek bir kavramdır.¹⁰⁷ 1961 Anayasası döneminde de yer alan bu maddeyle ilgili yapılan somut norm denetiminde AYM, Bakanlığın yapacağı tespitin yargısal denetime tabi olmasından dolayı keyfiliğe yer veremeyeceği belirtilmiş ve iptal başvurusu reddedilmiştir.¹⁰⁸

Pasaport verilemeyecek kişiler statüsünde yer alan ‘vergiden borçlu olduğu pasaport vermeye yetkili makamlara bildirilen kişiler’ ise 2007 yılında AYM’nin verdiği iptal

¹⁰⁶ “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, (Erişim Tarihi 15.06.2024), 1.5.6458.pdf (mevzuat.gov.tr)

¹⁰⁷ Bülent Tanör, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri* (İstanbul: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği Yayınları, 1997): 109-110.

¹⁰⁸ AYM, 29.04.1963, E.1963/190, K.1963/100, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/100?Donemler_id=1&EsasNo=1963%2F190 E.T. 10.07.2023

kararıyla bu statüden çıkarılmıştır. Hem Pasaport Kanunu'nda yapılan iptal hem de Anayasa'nın 23.maddesinde 2010 yılında yapılan değişiklik nedeniyle bu hususu çalışmanın ikinci bölümünde detaylandıracağımız için bu hususta daha fazla detaya girmeyeceğiz.

15 Temmuz 2016 tarihinde meydana gelen darbe girişimi sonrasında Pasaport Kanunu'nun 22. maddesiyle ilgili birçok düzenleme yapılmış ve AYM tarafından bu düzenlemeleri ilgilendiren kararlar verilmiştir. Öncelikli olarak 23.07.2016 tarihinde 667 sayılı OHAL KHK'sının beşinci maddesiyle *“Milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen yapı, oluşum veya gruplara ya da terör örgütlerine üyeliği veya iltisakı ya da bunlarla irtibatı nedeniyle haklarında idari işlem tesis edilenler ile aynı gerekçeyle haklarında suç soruşturması veya kovuşturması yürütülenler, işlemi yapan kurum ve kuruluşlarca ilgili pasaport birimine derhal bildirilir. Bu bildirim üzerine ilgili pasaport birimlerince pasaportlar iptal edilir.”* hükmü getirilmiştir. Var olan pasaportların idari yönden iptal edilebilmesine imkan sağlayan bu madde birçok tepki ile karşılaşılmasına rağmen 6749 sayılı Kanun'a yapılan eklemeye bu kişilerin eşlerinin de pasaportlarının iptal edilebileceğinin eklenmesiyle kanuni bir dayanak da bulmuştur. Bu madde 6749 sayılı Kanun'un 5. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiştir ve şu şekildedir: *Birinci fıkraya göre ilgili pasaport birimine isimleri bildirilen kişilerin eşlerine ait pasaportlar da genel güvenlik açısından mahzurlu görülmesi halinde aynı tarihte İçişleri Bakanlığınca iptal edilebilir.* Fakat bu madde AYM tarafından seyahat hürriyetine aykırılık sebebiyle iptal edilmiştir.¹⁰⁹

Bahsi geçen 667 sayılı OHAL KHK maddelerinin yürürlüğünü desteklemek ve İçişleri Bakanlığını daha aktif kılmak gayesiyle Pasaport Kanunu'nun 22. maddesine bir ekleme daha yapılmıştır. Bu madde *“terör örgütlerine aidiyeti, iltisakı veya irtibatı belirlenen yurt dışındaki her türlü eğitim, öğretim ve sağlık kuruluşları ile vakıf, dernek veya şirketlerin kurucu ve yöneticisi olduğu veya bu yerlerde çalıştığı İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere (...) pasaport veya seyahat vesikası verilmez.”* şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye binaen pasaport verilmesi işlemlerinin zora girmesi, bazı hak kayıplarının olması sonucunda 2019 tarihinde Pasaport Kanunu'na bir ek madde getirilmiştir. Biraz önce bahsetmiş

¹⁰⁹ AYM, 24.07.2019, E.2016/205, K.2019/63, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2019/63?KararNo=2019%2F63> E.T. 11.07.2023

olduğumuz hükümlere dayanılarak pasaport verilmeyen kişilerden belli durumlarda olan kişilere pasaport düzenlenebileceğini belirten Ek Madde 7 şu şekildedir :

- A) 20/7/2016 tarihli ve 2016/9064 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla ilan edilen olağanüstü hal kapsamında kabul edilen kanunlar uyarınca kamu görevinden çıkarılmaları veya rütbelerinin alınması nedeniyle pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan,
- B) 18/10/2016 tarihli ve 6749 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanunun 5. maddesi ve 27/6/1989 tarihli ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin geçici 35. maddesi uyarınca pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan,
- C) Mahkemelerce yurt dışına çıkmaları yasaklananlar hariç olmak üzere bu Kanunun 22. maddesi uyarınca pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan, Haklarında aynı nedenlerden dolayı; devam etmekte olan herhangi bir idari veya adli soruşturma veya kovuşturma bulunmayanlara, kovuşturmaya yer olmadığına, beraatine, ceza verilmesine yer olmadığına, davanın reddine veya düşmesine karar verilenlere, mahkûmiyet kararı bulunanlardan cezası tüümüyle infaz edilenlere veya ertelenenlere, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilenlere, başvurmaları hâlinde kolluk birimlerince yapılacak araştırma sonucuna göre İçişleri Bakanlığınca pasaport verilebilir.”

Bu düzenleme 2019 yılında yürürlüğe girmiş olsa da 2021 yılında AYM maddenin bazı kısımlarını temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırmasını konu alan Anayasa’nın 13. maddesi ve seyahat hürriyetinin düzenlendiği 23. maddesine aykırı görerek iptal etmiştir. Bu kısımlar “haklarında aynı nedenlerden dolayı; devam etmekte olan herhangi bir idari veya adli soruşturma veya kovuşturma bulunmayanlara, kovuşturmaya yer olmadığına, beraatine, ceza verilmesine yer olmadığına, davanın reddine veya düşmesine karar verilenlere,” kısmı, “hâlinde kolluk birimlerince yapılacak araştırma sonucuna göre” ve son kelimedede yer alan “lebi” heceleridir. Söz konusu iptal kararının yürürlüğe giriş tarihi için AYM bir yıllık süre

öngörmüş ve bu süre de 14.07.2022 tarihinde sona ermiştir.¹¹⁰ Söz konusu maddenin günümüzde yürürlükte olan son hali şu şekildedir:

Millî güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen yapı, oluşum veya gruplara ya da terör örgütlerine üyeliği veya iltisakı ya da bunlarla irtibatı nedeniyle;

A) 20/7/2016 tarihli ve 2016/9064 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla ilan edilen olağanüstü hal kapsamında kabul edilen kanunlar uyarınca kamu görevinden çıkarılmaları veya rütbelerinin alınması nedeniyle pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan,

B) 18/10/2016 tarihli ve 6749 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanunun 5 inci maddesi ve 27/6/1989 tarihli ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin geçici 35 inci maddesi uyarınca pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan,

C) Mahkemelerce yurt dışına çıkmaları yasaklananlar hariç olmak üzere bu Kanunun 22'nci maddesi uyarınca pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan,

başvurmaları hâlinde İçişleri Bakanlığınca pasaport verilir.

AYM'nin bir başka iptal kararı ise 7086 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun'un 3. maddesinin dördüncü cümlesinde geçen “ve ilgili pasaport birimlerince pasaportları” ibaresi olmuştur. Söz konusu kanun metnine göre emniyet birimlerinden Fetullahçı Terör Örgütü'ne (FETÖ) ve/veya Paralel Devlet Yapılanması'na (PDY) iltisakı tespit edilen kişilerin pasaportları idari yoldan iptal edilebilirdi. Fakat AYM bu düzenlemenin Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması başlıklı 15. maddesine, seyahat hürriyetini ele alan 23. maddesine ve temel hak ve hürriyetin korunması başlıklı 40. maddesine aykırı görerek iptal edilmesine hükmetmiştir. Bu iptal hükmünün de yürürlüğe girişini dokuz ay süreyle ertelemiş, 26.10.2022 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹¹¹

¹¹⁰ AYM 03.06.2021, E.2019/114, K.2021/36, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2021/36?KararNo=2021%2F36> E.T. 11.07.2023

¹¹¹ AYM, 24.06.2021, E.2018/81, K.2021/45, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2021/45?KararNo=2021%2F45> 11.07.2023

Ayrıca belirtmek gerekir ki Pasaport Kanunu'nun 22. maddesine göre yabancı memleketlere gitmeleri hakim kararıyla yasaklanmış olanlar dışındaki kişilere Cumhurbaşkanının onayıyla pasaport veya pasaport yerine geçen seyahat izin belgesi verilebileceği düzenlenmiştir.¹¹²

Pasaport Kanunu ile ilgili değinmemiz gerek son bir husus da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan kişilerin yurt dışına seyahatlerinin sınırlandırılması ve yasaklanmasını konu alan 23. maddesidir. Harp tehlikesi, memleket güvenliği yahut sağlık durumuna dokunan diğer olağanüstü haller nedeniyle Cumhurbaşkanı, vatandaşlarının yurt dışına çıkışını kısmen veya tamamen yasaklayabilecektir. Cumhurbaşkanı'nın siyasi ve ekonomik düşüncelerle belli ülkeler için pasaport düzenlenmesine karar verilebileceği de aynı maddede düzenlenmiştir.

2.2.1.1.1.3.1.2.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

Seyahat hürriyeti ile ilgili değerlendirilmesi gereken bir başka husus ise sınır dışı etme konusudur. 1982 Anayasası'nın 23. maddesinin son fıkrasına göre vatandaş sınır dışı edilemeyecektir. Sınır dışı etme kavramı doktrinde; devlet güvenliğini ve kamu düzenini ihlal edecek sorunların önüne geçmek maksadıyla tehlikeli addettikleri kişileri hukuka uygun şekilde ülkesinden çıkarması olarak tanımlanmıştır.¹¹³ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'te ise sınır dışı etme kavramı *“Türkiye’ de kalma hakkı bulunmayan yabancının; menşe ülkesine, transit gideceği ülkeye, Türkiye’ ye gelmek üzere transit geçtiği ülkeye ya da başka bir üçüncü ülkeye gönderilmek üzere ülkeden çıkarılması amacıyla alınan idari karardır”* şeklinde tanımlanmıştır.

Sınır dışı etme ile ilgili hükümler daha önce Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da yer alırken 2013 yılında ortaya çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu bu tarihten sonra tek ilgili kanun olmuş ve önceki kanunu yürürlükten kaldırmıştır. İş bu kanunun uygulanmasına yönelik yayımlanmış olan

¹¹² Nimet Özbek Hadimoğlu, “Genel Güvenlik Bakımından Mahzurlu Olanların Yurt Dışına Çıkış Özgürlüğü İle Pasaport Kanunu’nun 23. Maddesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 67/3 (2012): 128. (E.T. 05.11.2023) https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002257

¹¹³ Sedat Sirmen, “Yabancıların Türkiye’ den Sınırdışı Edilmesine İlişkin Temel Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye Hakkında Verdiği Örnek Kararlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, 3 (2009): 30. (E.T. 06.11.2023)

“Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” isimli düzenlemede, Kanun’da belirtilmiş hususların ne şekilde uygulanacağı aktarılmıştır.

Önceki dönem uygulamasına göre, sınır dışı etme hususunda karar almaya yetkili makam İçişleri Bakanlığı iken yeni kanun döneminde söz konusu yetki valiliklere verilmiştir. İlgili kanunun 53. maddesine göre valilik yetkiyi re’sen yahut Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün talimatı üzerine kullanacaktır. Hakkında sınır dışı etme kararı alınan kişiye bu karar tebliğ edilecektir. Bu karara karşı, yedi gün içerisinde idare mahkemesine başvuruda bulunulabilecek, karar ise kesin olacak şekilde on beş gün içinde verilecektir. Bu süreç sonuçlanana kadar yabancı rıza göstermedikçe sınır dışı edilemeyecektir.

Kimler hakkında sınır dışı etme kararı alınacağı ise kanunda 54. maddede tek tek sayılmıştır. Buna göre; Türk Ceza Kanunu (TCK) hükümleri uyarınca sınır dışı edilmesi gereken yabancı kişiler, terör örgütüne bağlılıkları bulunan yabancı kişiler, Türkiye’ye girmek ve ikamet izni almak maksadıyla gerçek dışı beyanda bulunan yabancılar ve sahte belge ile işlemde bulunan yabancılar, Türkiye’de bulunduğu esnada gayrimeşru yollarla geçimini sağlayan yabancı kişiler, kamu sağlığına veya güvenliğine ya da düzenine karşı tehdit oluşturan yabancı kişiler, çalışma izni olmaksızın çalıştığı tespit edilen yabancı kişiler, Türkiye’ye giriş yasağı olmasına rağmen girdiği tespit edilen yabancı kişiler hakkında sınır dışı etme kararı alınacaktır.¹¹⁴

Sınır dışı etme kararı alınamayacak olan kişiler ise bir sonraki maddede sayılmıştır. Bu düzenlemeye göre sınır dışı edilip gönderileceği ülkede ölüm cezasına mahkûm edilme ihtimali olanlar yahut işkence, insanlık dışı veya onur kırıcı ceza yahut muameleye uğrayacağı konusunda ciddi emare bulunan kişiler hakkında sınır dışı etme kararı alınamayacaktır. İlgili maddenin diğer fıkralarında ise sağlık sorunu, hamilelik ve yaş sebebiyle seyahat etmesi riskli olan kişiler, hayati derecede hastalık tedavisi görüp gönderileceği ülkede tedavi edilemeyecek olanlar ve psikolojik, fiziksel ya da cinsel

¹¹⁴ Barış Teksoy, “6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa Göre Yabancıların Vize Alma Zorunluluğu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62/3 (2013): 899. (E.T. 07.11.2023) https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001727

şiddet mağdurlarının tedavileri sonlanana kadar bu kişiler hakkında sınır dışı etme kararı alınamayacağı düzenlenmiştir.¹¹⁵

Sınır dışı kararı alınan kişilere öncelikle ülkeyi terk etmeleri için on beş gün ila otuz gün arası bir süre verilmektedir. Fakat kaçma veya kaybolma riski olanlara, giriş çıkış kurallarını ihlal edenlere, hukuka aykırı belge kullanan veya bu şekilde ikamet izni almaya çalışan yahut aldığı tespit edilenlere, kamu güvenliğini, kamu sağlığını, kamu düzenini tehlikeye atan kişilere bu şekilde bir süre tanınmamaktadır. Sınır dışı etme kararı alınacaklar kapsamındaki yabancılar kolluk tarafından yakalanırsa karar verilmesi için valiliğe bildirilir. Değerlendirme ve karar süresi kırk sekiz saati geçemez. Kaçma veya kaybolma riski olanlara, giriş çıkış kurallarını ihlal edenlere, hukuka aykırı belge kullanan veya bu şekilde ikamet izni almaya çalışan yahut aldığı tespit edilenlere, kamu güvenliğini, kamu sağlığını, kamu düzenini tehlikeye atan kişiler valilik tarafından idari gözetime alınabilir yahut belirli adreste ikamet etme, bildirimde bulunma, aile temelli geri dönüş, geri dönüş danışmanlığı, kamu yararına hizmetlerde gönüllülük esasıyla görev alma, teminat ve ya elektronik izleme olarak belirlenen alternatif yükümlülüklerden biri yerine getirilir. İdari gözetim kararına karşı sulh ceza hakimine başvurulabilir ve hakimlik beş gün içinde kararı kesin şekilde verecektir. İdari gözetime alınan yabancılar geri gönderme merkezlerinde tutulurlar. Kararın yerine getirilmesi için buradaki yabancılar kolluk birimi tarafından sınır kapılarına götürülür. Merkezlere sevki gerekmeyen yabancılar ise genel müdürlük koordinesinde kolluk tarafından sınır kapısına götürülür.¹¹⁶

Küreselleşen dünyada kişiler ihtiyaçları doğrultusunda vatandaşı oldukları ülkelerden yurt dışına seyahatlerde bulunmakta, sonrasında ise yurtlarına dönmektedirler.¹¹⁷ Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 23. maddesinde vatandaşın yurda girme hakkından yoksun bırakılamayacağı düzenlenmiştir. Anayasal düzenleme haricinde Pasaport Kanunu'nun beşinci maddesine göre vatandaşların yurda girebilmeleri için vizenin gerekmediği, ayrıca pasaport kontrolü sırasında pasaportsuz veya vesikasız olmaları halinde Türk vatandaşı olduğunun iddia edilmesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti nüfus kimliklerini veya kimlik belgelerini ibraz ettiklerinde ve bunların kendilerine ait

¹¹⁵ Teksoy, "6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası...", 904.

¹¹⁶ Rifat Erten, "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2015), 34. (E.T. 12.11.2023) https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/19_1_1.pdf

¹¹⁷ Gürbüz, "Ulusal Ve Uluslararası Alanda Seyahat...", 111.

olduğunu tahakkuk eyledikleri takdirde Türkiye'ye kabul edileceği belirtilmektedir. Ayrıca nüfus kimlik belgesinden başka belge veya delil gösterenler de bunların kıymeti polisçe takdir edildiği ve Türk vatandaşı olduğuna kanaat getirildiği takdirde Türkiye'ye kabul edilecektir.¹¹⁸

2.2.1.1.1.3.1.2.3. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

Seyahat hürriyeti ile ilgili sınırlandırmaların yer aldığı bir diğer mevzuat ise 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'dur. Bu kanunda yer alan ve seyahat hürriyetini sınırlandıran ilk düzenleme 4/A maddesinde yer alan makul bir sebep görmesi halinde polisin kişiyi durdurma yetkisidir.¹¹⁹

Bir başka madde ise 13. maddenin A bendinde yer alan ve polise verilmiş olan suçüstü hali veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde suç işlendiğine yahut suça teşebbüs edildiğine dair kuvvetli delil, iz, emare bulunan şüphelileri koruma altına alma, uzaklaştırma ya da yakalama yetkisidir. PVSK'nın 13.maddesine 27.03.2015 tarihinde eklenen H bendi ise başkalarının can güvenliğini tehlikeye düşürenler açısından da polise yukarıda bahsettiğimiz yetkileri vermiştir. Yine önceki hali 'yakalar ve gerekli kanuni işlemleri yapar' şeklinde düzenlenmiş olan ifadelere 'eylemin ve durumun niteliğine göre koruma altına alır, uzaklaştırır ya da yakalar ve gerekli kanuni işlemleri yapar' eklemelerinin getirilmesi de aynı tarihli düzenleme ile sağlanmıştır.¹²⁰ Söz konusu eklemelerle ilgili yapılan eleştirilere baktığımızda öncelikli olarak A bendinde yer alan hususlara benzer nitelikte olan H bendinin daha soyut olmasından dolayı polise verilmiş keyfiyete sebebiyet verebilecek nitelikte tehlikeli bir uygulama olduğu eleştirisidir. Polise verilmiş yetkilerden biri olan yakalama eylemi Anayasa'nın 19. maddesine uygun olmasına rağmen uzaklaştırma veya koruma altına alma eylemlerinin Anayasa'da sayılmış olan özel sınırlandırma sebepleri arasında gösterilmemiş olmasından dolayı doktrinde eleştirilmiştir.¹²¹

¹¹⁸ Gürbüz, "Ulusal Ve Uluslararası Alanda ...", 103.

¹¹⁹ Ali İhsan Erdağ, "Kolluğun 'Durdurma ve Kimlik Sorma Yetkisi' (PVSK madde 4/A)", *Ankara Barosu Dergisi*, 68/4 (2010): 42. (E.T. 15.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397756>

¹²⁰ Hakan A. Yavuz, "Yeni Bir Kolluk Tedbiri Olarak Önleyici Gözaltı: İç Güvenlik Paketi Kapsamında Düzenlenen Koruma Altına Alma ve Uzaklaştırma Tedbirleri Üzerine Bir İnceleme", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 7/27 (2016): 612. (E.T. 17.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/982038>

¹²¹ Abdullah Batuhan Baytaç, "6638 Sayılı Kanun ile PVSK ve CMK'da Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi" *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 73/2 (2015): 36-38. (E.T. 20.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/230758>

PVSK’da yer almakla birlikte seyahat hürriyetini sınırlandıran bir diğer husus ise Ek Madde 3’te düzenlenen polise iki halde gerekli gördüğü kişilerden tespit edilmiş olan ikamet ya da iş yerlerinden ayrılmamalarını isteyebileceğini belirten hükümdür. Bu iki hal ise Devletin bütünlüğü, genel güvenliği ve Anayasa düzeni ile kaçakçılık ve uyuşturucu maddelerle ilgili olarak yaptığı suç soruşturmaları sırasında ifadesine başvurulacak olanlar ve vatandaşlık durumu ile kimlik tespiti yapılınca kadarki süreçte bulunan kişilerdir.¹²² Bu madde ve PVSK’da yer alan birçok madde ile ilgili olarak 1985 yılında AYM’de açılmış olan iptal davasında söz konusu maddenin seyahat hürriyetini ihlal ettiği iddiası öne sürülmüştür. Mahkeme nihai kararında seyahat hürriyetinin sınırlandırılması hususunda Anayasa’da sınırlama yapacak olan makamın tam olarak belirtilmediği, bundan dolayı kanunilik şartı ve ölçülülük ilkelerine uyulması şartıyla idari makamların da sınırlandırmaları yapmaya yetkili olduğu neticesine varmıştır.¹²³

2.2.1.1.1.3.1.2.4. Bankacılık Kanunu

Bankacılık Kanunu’nun yurt dışına çıkış yasağıyla ilgili düzenlemesi 109. maddenin 3. fıkrasında bulunmaktadır. Bu düzenlemeye göre; faaliyet izni kaldırılan veya Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilen bankada mevduat ve katılım fonu sahipleri ile diğer alacakların haklarını korumak maksadıyla TMSF’nin gerekli tedbirleri alabileceği düzenlenmiştir: *“Faaliyet izni kaldırılan veya Fona devredilen bankanın hâkim ortakları ve tüzel kişi ortaklarının sermayesinin yüzde onundan fazlasına sahip gerçek kişi hissedarları ve yöneticilerinin mal, hak ve alacaklarına Fonun talebi üzerine mahkeme tarafından teminat şartı aranmaksızın ihtiyatî tedbir veya ihtiyatî haciz konulabilir, bu kişilerin yurt dışına çıkışları yasaklanabilir.”*¹²⁴

Bir diğer düzenleme olan 132. maddenin 13. fıkrası ise AYM tarafından iptal edilmiştir. İlgili madde düzenlemesine göre TMSF’ye borçlu olanlar ile tüzelkişi borçluların kanuni temsilcileri hakkında yurt dışına çıkış yasağını fonun koyabileceği mümkün kılınmıştır. 2008 tarihli bu kararın incelenmesi esnasında Anayasa’nın 23. maddesinde yurt dışına çıkış hürriyetinin sınırlandırılabilirliği sebeplerden biri olarak ‘vatandaşlık ödevi...’

¹²² Karabıyık, “Türk Hukukunda Seyahat...”, 72.

¹²³ AYM, 26.11.1986, E. 1985/8, K. 1986/27, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/27?Donemler_id=2&EsasNo=1985%2F8&KararNo=1986%2F27

¹²⁴ Aygün, “1982 Anayasası’nda...”, 139.

gösterilmiş ve AYM de söz konusu borcun vatandaşlık ödevi kapsamında kalmadığı gerekçesiyle ilgili hükmün iptaline karar vermiştir.¹²⁵

Bankacılık Kanunu’nda konumuzu ilgilendiren son düzenleme ise 2005 yılında getirilen geçici 13. madde ile ilgilidir. Madde hükmünde “*Sermayesinin yarıdan fazlası kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan ya da hisselerinin çoğunluğu üzerinde bu kurum ve kuruluşların idare ve temsil yetkisi bulunan ve özel kanunla kurulmuş bankalarda (Tasfiye Hâlinde T. Emlak Bankası A.S. dâhil) 26.12.2003 tarihinden önce bankacılık teamüllerine göre teminatlı ve/veya yetersiz teminatlı kredi kullanıp da vadesi geçtiği halde henüz ödenmemiş, süresi uzatılmamış veya yeniden yapılandırılmamış kredileri kullananlar ya da yeniden yapılandırma Sartlarını ihlal edenler ile münferit veya karşılıklı verilen banka teminat mektupları, kabul kredileri ve avaller, taşınır ve taşınmaz rehin, ipotek, üst hakkı, intifa hakkı ve oturma hakkı gibi her türlü sınırlı aynî hak tesisine ilişkin sözleşmeden doğan hakların da diğer bankaların ve üçüncü kişilerin muvazaadan arî hakları aleyhine olmamak üzere Fon alacaklarının tahsiline ilişkin 123, 134, 136, 137, 138, 140, 142 ve 165 inci madde hükümleri, tasarrufun iptali davalarında aciz vesikası şartı aranmaması, tüzel kişilerin kanunî temsilcileri ile borçlu ve borçla diğer ilgililerin yurt dışına çıkmasını yasaklama dâhil bankalarınca uygulanır*” Bu düzenleyeme göre ilgili kişiler hakkında yurt dışına çıkış yasağı öngörülmüş ve fakat AYM 2007 yılında verdiği bir hükümle, 132. maddenin 13. fıkrasıyla ilgili iptal nedenleriyle aynı gerekçeleri öne sürerek düzenlemenin iptaline karar vermiştir.¹²⁶

2.2.1.1.1.3.2. Anayasanın İlgili Maddesindeki Sebebe Dayanma

2.2.1.1.1.3.2.1. Yurt İçi Seyahat Hürriyeti Açısından

Daha önceden de belirttiğimiz gibi seyahat hürriyeti 1924 Anayasası’ndan beri Türk Anayasa sisteminde yer alan bir hürriyettir. Bu hürriyet, 1924 Anayasası’ndan beri de belirli sınırlandırmalara tâbi tutulmuştur. 1924 Anayasası’nda seyahat hürriyeti için sadece iki sınırlama sebebi gösterilmiştir. Bunlardan ilki, seferberlik halinde sıkıyönetim olması durumudur. Seferberlik halini Milli Savunma Bakanlığı “*Devletin tüm güç ve*

¹²⁵ AYM, 22.07.2008, E.2008/66, K.2008/131, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2008/131?KararNo=2008%2F131>

¹²⁶ AYM, 18.10.2007, E. 2007/4, K.2007/81, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2007/81?EsasNo=2007%2F4&KararNo=2007%2F81>

kaynaklarının, başta askeri güç olmak üzere savaşın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanması, toplanması, tertiplenmesi ve kullanılmasına ilişkin bütün faaliyetlerin uygulandığı, hak ve hürriyetlerin kanunlarla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı hâldir.” şeklinde tanımlamıştır.¹²⁷ Sıkıyönetim ise, olağanüstü hal ilan edilmesine vesile olacak nedenlerden daha ağır nedenlerle ilan olunan, geçici süreliğine temel hak ve hürriyetlerin tamamen yahut kısmen durdurulmasına veya Anayasada öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabilmesine imkan sağlayan, askeri makamlarca kolluk yetkilerinin kullanılması sonucunu doğuran yönetim biçimidir.¹²⁸

Bir diğer sınırlandırma sebebi ise tehlikeli salgın hastalık olarak öngörülmüştür. Salgın kelimesi; belirli bir bölgede, mevsimde veya toplumda bir enfeksiyon hastalığının olağan sıklığından ayırt edilebilir derecede fazla olarak seyretmesi olarak tanımlanmaktadır.¹²⁹ Salgın hastalıkların çoğalmasında en büyük faktör olan toplu ortamlarda bulunma, hasta kişilerin yer değiştirip hastalığı bulaştırması gibi durumların önüne geçebilmek adına Anayasa’da yer alması olağan ve gerekli olan bu sınırlandırma sebebi ilk olarak 1924 Anayasası’nda yer almıştır. Ayrıca 1924 Anayasası’nda bu iki sebebe dayanılmasının yanında alınacak tedbirlerin kanuna dayanması gerektiği de düzenlenmiş ve seyahat hürriyetiyle ilgili sınırlandırmaların bunlar dışında olamayacağı net olarak belirlenmiştir.¹³⁰

Seyahat hürriyeti 1961 Anayasası’nda da iki nedenle sınırlandırılabilir şekilde düzenlenmiştir. Bunlardan biri tıpkı 1924 Anayasası’nda olduğu gibi salgın hastalıkların önlenmesidir. Diğer sınırlandırma sebebi ise 1924 Anayasası’na göre değiştirilmiş ve ‘milli güvenliği sağlama’ nedeni Anayasa metninde düzenlenmiştir. Milli güvenlik ibaresine tanım olarak bakıldığında Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu’nda yapılmış olan bir tanım vardır. Buna göre; *Millî güvenlik, devletin anayasal düzeni, millî varlığını, bütünlüğünü, milletler arası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bütün çıkarlarının yanı sıra, uluslararası antlaşmalarla*

¹²⁷ “Milli Savunma Bakanlığı”, (12.08.2023), <https://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/seferberlik-tanimlari>

¹²⁸ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, 385.

¹²⁹ Mustafa Hacımustafaoğlu, “Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın Tanımlanması” (Erişim Tarihi 12.08.2023), <http://www.cocukenfeksiyondergisi.org/upload/documents/2018-04/2018-12-4-172-173.pdf>

¹³⁰ Mihci, “Seyahat Hürriyetinin 1982...”, 39.

*kararlaştırılan haklarını, her türlü iç ve dış tehdide karşı korunmak ve kollamak üzere gerçekleştirilen faaliyetlerin bütünüdür.*¹³¹ 1961 Anayasası'nda dikkat çeken önemli farklılıklardan biri de sınırlandırmanın kanunla yapılabileceğinin belirtilmiş olmasıdır.

1961 Anayasası döneminde yapılan 1971 Anayasa değişikliğiyle birlikte -daha önceden de belirttiğimiz gibi- genel sınırlandırma sebepleri Anayasa'nın 11. maddesine eklenmiştir. Bu genel sınırlandırma sebepleri de göz önüne alındığında her ne kadar seyahat hürriyeti bakımından sadece iki sınırlandırma sebebi düzenlenmiş olsa da 1971 yılından sonra sınırlandırma sebepleri de gerekçe gösterilerek sınırlandırma yapılabileceği belirtilmiştir.¹³² Genel sınırlandırma sebeplerinde yer alan genel sağlık nedeni ile salgın hastalıkların önlenmesi nedenini tek bir sebep olarak görebiliriz. Bunun yanında seyahat hürriyetinin sınırlandırma sebeplerinden biri olan milli güvenlik, aynı zamanda genel sınırlandırma sebeplerinden biridir. Bu iki husus göz önüne alındığında 1961 Anayasası'nda 1971 tarihinden sonra genel anlamıyla bakıldığında sekiz adet sınırlama sebebi olduğu söylenebilir. Bunlar; Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunmasıdır.

1982 Anayasası'na geçtiğimizde ise seyahat hürriyeti büyük çaplı bir değişiklik yaşamıştır. Seyahat hürriyetinden bahseden 23. maddenin üçüncü fıkrası Anayasa'nın kabulünden bu yana hiçbir değişiklik yaşamamıştır. Söz konusu hükme göre seyahat hürriyetinin sınırlandırılabilmesine sebebiyet verecek sadece iki neden bulunmaktadır. Bunlar: suç soruşturma ve kovuşturması sebebi ve suç işlenmesini önlemektir.

2.2.1.1.1.3.2.1.1. Suç Soruşturması ve Kovuşturması Sebebi

1982 Anayasası'nın 23. maddesinde seyahat hürriyetinin sınırlandırılma sebeplerinden biri suç soruşturma ve kovuşturmasıdır. Bu bağlamda söz konusu kavramların açıklanması gerekmektedir. Öncelikle 'suç' ifadesini incelediğimizde suçun; genel olarak ceza kanunlarının kişiler tarafından ihlal edilmesi şeklinde tanımlandığını

¹³¹ "Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu", (Erişim Tarihi 05.06.2024), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2945.pdf>

¹³² Meltem Dikmen Caniklioğlu, "Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız", içinde *DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Bırsel Armağanı*, (İzmir: DEÜ, 2001), 486.

görmekteyiz.¹³³ Soruşturma kavramı ise Ceza Muhakemesi Kanunu'nda(CMK) “*Kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evre*” olarak; kovuşturma kavramı ise yine aynı kanunda “*İddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evre*” şeklinde tanımlanmıştır.¹³⁴

CMK’da yer alan bazı adli kontrol hükümleri, Anayasa’nın bu maddesine uygun şekilde seyahat hürriyetini sınırlandırmak üzere getirilmiştir. Bunlara örnek olarak CMK’nın 109. maddesinin üçüncü fıkrasının a bendinde yer alan ‘yurt dışına çıkmamak’, j bendinde yer alan ‘konutunu terk etmemek’ k bendinde yer alan ‘belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek’ ve l bendinde yer alan ‘belirlenen yer veya bölgelere gitmemek’ gösterilebilir. Görüldüğü üzere söz konusu tedbirlerin tamamı seyahat hürriyetini etkilemektedir. CMK’da adli kontrol hükümlerine karar verilebilmesinin ilk şartı bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmanın bulunmasıdır. Söz konusu bu soruşturmada CMK’nın 100. maddesinde yer alan tutuklama sebeplerinin var olması halinde ve fakat tutuklama tedbirine hükmedilmesinin orantısız olması yahut tutuklulukta geçen sürelerin geçirilmiş olması veya kanunda yazılı olan diğer sebeplerden dolayı tutuklama yerine adli kontrol koruma tedbirine karar verilecektir. Söz konusu kararı vermeye hakimler yetkilidir. Soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısının talebi üzerine verilebilen bu karar kovuşturma evresinde ise re’sen yahut Cumhuriyet savcısının talebi üzerine verilebilecektir.¹³⁵

2021 yılında yapılan kanun değişikliğine kadar adli tedbir hükümleri için bir üst süre bulunmamaktaydı. CMK’ya eklenen 110/A maddesiyle adli kontrol altında geçecek olan süreler ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarda en çok iki yıl olarak belirlenmiş fakat zorunlu hallerde gerekçe gösterilerek bir yıl daha uzatılabileceği düzenlenmiştir. Ağır ceza mahkemesinin görev alanına girmeyen işlerde ise söz konusu süre üç yıl, uzatma süresi de yine üç yıl olarak belirtilmiştir. Fakat TCK’nın bazı kısımlarında düzenlenen suçlar için ve Terörler Mücadele Kanunu kapsamındaki suçlar

¹³³ İlhan Bingöl, “Sosyolojik Suç Teorilerine Kuramsal Bir Yaklaşım: Sosyal Süreç Teorileri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2022): 642. (E.T. 25.11.2023) <http://busbed.bingol.edu.tr/en/download/article-file/2439068>

¹³⁴ “Ceza Muhakemesi Kanunu”, (E.T. 05.05.2024), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf>

¹³⁵ Abdurrahman Tekin, “Adli Kontrol Tedbirleri”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 8/32 (2017): 291. (E.T. 01.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/981652>

için ise uzatma süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Bu sürelerin çocuklar açısından yarı oranında uygulanacağına yer verilmiştir.¹³⁶ Söz konusu metnin Meclis'e sunulan gerekçesinde sebep olarak hak ihlallerinin önüne geçebilmek gösterilmiştir. Bu haklardan birinin de seyahat hürriyeti olduğu şüphesizdir. Öyle ki; söz konusu tedbirlerin getirilmesiyle birlikte kişinin en çok etkilendiği hürriyeti seyahat hürriyetidir. Toplumun belli bir kısmını etkileyen yurt dışına çıkabilme hürriyetinin kısıtlanması bir kenara toplumun tamamını etkileyen evden çıkamama, belirli yerlere gidememe gibi son derece ağır yaptırımları içeren bu tedbirler, seyahat hürriyetini çok net şekilde sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla getirilmiş olan süre kısıtlaması kanaatimizce son derece yerindedir.

CMK kapsamında değerlendirmemiz gereken bir diğer husus ise yakalama ve gözaltı kararlarıdır. Yakalama, ceza yargılamasının daha sağlıklı ve güvenli şekilde yapılması amacıyla suç isnadı altında olan kimselerin hakim veya mahkeme kararı olmaksızın hürriyetinin belirli bir süreyle sınırlandırılması olarak tanımlanabilir.¹³⁷ Gözaltı ise yakalama sonrası kolluk görevlileri tarafından Cumhuriyet savcısına bilgi verip onun emri doğrultusunda gerekmesi halinde hakim önüne çıkarılana kadar yahut serbest bırakılana kadar belirli süreler dahilinde kişinin hürriyetinin geçici bir müddet sınırlandırılmasıdır.¹³⁸

Bir kimsenin gözaltına alınabilmesi için öncelikli olarak yakalanması gerekmektedir. Yakalama, CMK'nın 90. maddesinde düzenlenmiştir. Kişiye suç işlerken rastlanması yahut suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması halinde herkesin geçici yakalama yapabileceği, bunun haricinde ise kolluk görevlilerinin, tutuklama kararı veya yakalama emri düzenlenmesini gerektiren ve gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde; Cumhuriyet savcısına veya âmirlerine derhâl başvurma olanağı bulunmadığı takdirde, yakalama

¹³⁶ Ersan Şen, “Adli Kontrol ve Tutukluluk Sürelerinin Hesaplanmasında Kanun Yolunda Geçen Sürenin Dikkate Alınmaması Sorunu”, (E.T. 30.06.2024), <https://sen.av.tr/tr/makale/adli-kontrol-ve-tutukluluk-s%C3%BCrelerinin-hesaplanmasında-kanun-yolunda-gecen-s%C3%BCrenin-dikkate-alın-maması-sorunu#:~:text=2021%20y%C4%B1%C4%B1nda%20yap%C4%B1lan%20de%C4%9Fi%C5%9Fiklikler%20kapsam%C4%B1nda,g%C3%B6sterilerek%20bir%20y%C4%B1%20daha%20uzat%C4%B1labilir>.

¹³⁷ Pervin Aksoy İpekçioğlu, “Yakalama ve Gözaltına Alma Koruma Tedbirleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (2007): 1216. (E.T. 02.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/756868>

¹³⁸ Pervin Aksoy İpekçioğlu, “Yakalama ve Gözaltına...”, 1230.

yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir.¹³⁹ CMK'nın 91. maddesinde ise yakalanan kişinin Cumhuriyet savcısınca bırakılmaması halinde soruşturmanın tamamlanması maksadıyla, tedbirinin soruşturma yönünden zorunlu olması ve kişinin bir suç işlediği şüphesini gösteren somut delillerin olması halinde Cumhuriyet savcısının kararıyla gözaltına alınabileceği düzenlenmiştir. Gözaltı süresi, yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç, yakalama anından itibaren yirmi dört saati geçemez. Yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilme için zorunlu süre on iki saatten fazla olamaz. CMK'da belirtilen belli başlı hallerde bu süre üç güne kadar uzatılabilmektedir.¹⁴⁰

Yakalanan veya gözaltına alınan kişinin birtakım temel hak ve hürriyetleri sınırlandırılmaktadır. Bunlardan en önemlisi seyahat hürriyetidir. Burada yapılan sınırlandırma seyahat hürriyetinin sınırlandırma sebeplerinden biri olan suç soruşturması ve kovuşturması maksadıyla yapılan sınırlandırmadır. Yakalanan veya gözaltına alınan kişi Cumhuriyet savcısının emri üzerine kolluk tarafından nezarethanelerde denetim ve gözetim altında kalmaktadır. Görüldüğü üzere kişinin hareket serbestisi sınırlandırılmaktadır. Fakat bu sınırlandırma Anayasa'da yer alan sınırlandırma sebeplerinden biri ile yapılmaktadır.¹⁴¹

İncelenmesi gereken bir diğer husus ise zorla getirme kararıdır. CMK'nın 146. maddesinde düzenlenmekte olan zorla getirme, hakkında tutuklama kararı verilmesi veya yakalama emri düzenlenmesi için yeterli nedenler bulunan veya usulüne uygun şekilde davetiye ile çağrıldığı halde gelmeyen şüpheli veya sanığın zorla getirilmesine karar verilebilir. Her ne kadar bu maddede sadece tanık yahut şüpheli için zorla getirme kararı çıkarılabileceği anlaşıyorsa da CMK'nın diğer maddelerinde mağdur, müşteki, tanık ve bilirkişiler için de zorla getirme kararı çıkartılabileceği belirtilmiştir.¹⁴² Zorla getirme kararını hakim yahut Cumhuriyet savcısı verebilmektedir. Zorla getirme kararının uygulanabilme süresi ise haklı görülecek bir zamanda başlar ve hâkim, mahkeme veya

¹³⁹ Ali Kemal Yıldız, "Ceza Muhakemesi hukukunda Yakalama ve Gözaltına Alma", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2006): 140-142. (E.T. 05.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262639>

¹⁴⁰ Yıldız, "Ceza Muhakemesi hukukunda...", 195.

¹⁴¹ Pervin Aksoy İpekçioğlu, "Yakalama ve Gözaltına...", 1242.

¹⁴² Ersan Şen, "Ceza Muhakemesinde Çağrı, Zorla Getirme ve Yakalama", (E.T. 01.07.2024), <https://sen.av.tr/tr/makale/ceza-muhakemesinde-cagri-zorla-getirme-ve-yakalama>

Cumhuriyet savcısı tarafından, sorguya çekilmenin veya ifade almanın sonuna kadar devam eder. Görüldüğü üzere bir kişinin sorgulanması veya ifadesinin alınması maksadıyla kişinin zorla getirilmesi kişiye seyahat hürriyeti bağlamında getirilmiş bir sınırlandırmadır.¹⁴³ Burada da yine Anayasa’da yer alan suç soruşturması ve kovuşturması maksadıyla bir sınırlandırılma getirilmekte ve bu kanun ile yapılarak hukuka uygun şekilde meydana gelmektedir.

CMK’da yer alan bir diğer kavram ise gözlem altına alma kavramı doktrinde birtakım tartışmalara da neden olmuştur. Bu uygulamanın bir bilirkişi incelemesi mi yoksa bir koruma tedbiri mi olduğu hususunda farklı görüşler mevcuttur. CMK’nın “Tanıklık, Bilirkişi İncelemesi ve Keşif” başlıklı üçüncü kısmında düzenleniyor olması ve alanında uzman olan doktorlar tarafından bir inceleme yapılıyor olmasından dolayı bir bilirkişilik müessesesi olarak kabul eden görüşlerin yanında, ceza yargılamasının sağlıklı bir biçimde ilerlemesini sağlamak maksadıyla şüphe altında olan kişinin belirli bir süreyle birtakım hürriyetlerini sınırlandırması gerekçesiyle de koruma tedbiri olarak kabul eden görüşler de mevcuttur.¹⁴⁴

CMK’nın 74. maddesine göre “*Fiili işlediği yolunda kuvvetli şüpheler bulunan şüpheli veya sanığın akıl hastası olup olmadığını, akıl hastası ise ne zamandan beri hasta olduğunu ve bunun, kişinin davranışları üzerindeki etkilerini saptamak için; uzman hekimin önerisi üzerine, Cumhuriyet savcısının ve müdafinin dinlenmesinden sonra resmi bir sağlık kurumunda gözlem altına alınmasına, soruşturma evresinde sulh ceza hâkimi, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından karar verilebilir.*” Görüldüğü üzere kuvvetli suç şüphesi altında olan kişilerin, belirli bir süre ile sınırlı olacak şekilde hakim veya mahkeme kararı üzerine sağlık kurumuna alınarak seyahat hürriyeti sınırlandırılmaktadır.¹⁴⁵

Seyahat hürriyetinin en çok sınırlandırıldığı hususlardan biri de yine CMK’da düzenlenen tutuklama tedbidir. CMK’nın 100. maddesinde düzenlenen tutuklama tedbiri, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde, şüpheli veya sanık hakkında hakim veya mahkeme tarafından verilebilmektedir.

¹⁴³ Pervin Aksoy İpekçioğlu, “Yakalama ve Gözaltına...”, 1242.

¹⁴⁴ Hakan Hakeri ve Yener Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2016), 270.

¹⁴⁵ Pervin Aksoy İpekçioğlu, “Yakalama ve Gözaltına...”, 1242-1243.

Tutuklama koruma tedbiri, yine belirli süreleri aşmamak üzere verilmektedir. Kişi hakim veya mahkeme tarafından verilen kararlar birlikte Cumhuriyet savcısı denetiminde ve yetkili personellerin gözetiminde ceza ve tevkif evlerinde bulundurulmakta, kişinin buralardan ayrılması engellenmekte ve bu bağlamda seyahat hürriyetine bir sınırlandırılma getirilmektedir.¹⁴⁶ Diğer koruma tedbirlerinde de olduğu gibi burada da hürriyetin sınırlandırılmasında ana sebep suç soruşturması ve kovuşturmasının daha güvenli ve sağlıklı yapılmasıdır.

2.2.1.1.1.3.2.1.2. Suç İşlenmesinin Önlenmesi

Bir diğer sınırlandırma sebebi olan suç işlenmesinin önlenmesi ise 1982 Anayasası'na 2001 değişikliği ile girmiş olan bir kavramdır. Her ne kadar 1961 Anayasası'nın 22. maddesinde yer alan 'Basın Hürriyeti' düzenlemesinde 'suç işlemeye kısırtmayı önlemek' ifadesi kullanılmış olsa da 'suç işlenmesinin önlenmesi' ibaresi 2001 yılında mevzuatımıza dahil olmuştur.¹⁴⁷ AİHS'e uyum sürecinde getirilmiş olan bu kavramın esas kaynağı da yine burasıdır. Suç işlenmesinin önlenmesi, olası bir suç ihtimaline dair risklerin ortadan kaldırılması ya da suçun oluşmaması için koruyucu etkilerin artırılması şeklinde tanımlanabileceği gibi suç oluşma ihtimalinin önceden fark edilmesi ve bunun oluşmasını önlemek veya olası sonuçları azaltmak maksadıyla gereken hareketlerin yapılması şeklinde de tanımlanabilmektedir.¹⁴⁸ TCK'ya baktığımız zaman da kanunun amaçlarını belirten birinci maddede yer alan amaçlardan biri de suç işlenmesini önlemektir.¹⁴⁹ Fakat suçun işlenmesinin önlenmesinin ceza kanununun bir amacı olarak belirtilmesi öğretide tepki toplamıştır. Ceza kanununun uygulanabilmesi için suçun işlenmiş olmasının gerektiği ve dolayısıyla suçu önlemenin burada ceza kanunu amacı olmadığını öne süren görüş kanunun adeta toplumsal düzenin sağlanması için kişileri cezalandırmak gibi bir amaç güttüğünü belirtmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Metin Feyzioğlu, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezalarda ve Tutuklama Koruma Tedbirinde Hürriyetin Sınırlanmasının Kapsamı, Sınırı ve Usulü Üzerine Bir Deneme", *Yeni Türkiye Dergisi*, 7/1 (1996): 696-706.

¹⁴⁷ Sinem Birol, "1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 43 (2012): 46. (E.T. 12.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213077>

¹⁴⁸ Latife Nazlı Güven, "Temel Hakların Sınırlanmasında Suç İşlenmesinin Önlenmesi Amaç", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010), 22.

¹⁴⁹ Vedat Dilberoglu, "Cezalar ve Güvenlik Tedbirlerinin Amacı ve Niteliği", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65/4 (2016): 1527. (E.T. 15.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/621567>

¹⁵⁰ Durmuş Tezcan ve Mustafa Ruhan Erdem, *Türk Ceza Kanunu Reformu, İkinci Kitap, Makaleler, Görüşler, Raporlar*, (Ankara: TBB Yayınları, 2004): 329.

Hiç şüphesiz suç işlenmesinin önlenmesi hususunda en büyük görev kolluğa düşmektedir. Kolluk faaliyetleri suçun işlenmesini esas alarak iki ayrı aşamaya ayrılmaktadır. Henüz suç işlenmeden önce kamu düzenini ve güvenliğini korumaya ve sağlamaya çalışan idari kolluk; suç işlendikten sonra yargı organlarına yardım ederek soruşturma ve kovuşturma aşamasında hakim ve savcılara destek olan adli kolluktur.¹⁵¹ Suç işlenmesinin önlenmesi için polislere PVSK’da bazı yetkiler verilmiştir. Beşinci maddede gönüllü, gözaltına alınan, vatandaşlık başvurusunda bulunan kişilerden parmak izi alabilme yetkisi bunlardan biridir.¹⁵² Bir diğer yetki olarak da 4/A maddesinde suç işlenmesini önlemek maksadıyla polislere, kişileri ve araçları durdurma yetkisi ve kişilere kimlik sorma yetkisi verilmiştir.¹⁵³ Dokuzuncu maddede yer alan önleme araması yapabilme yetkisini polislere veren maddede de aramanın yapılabilmesi amaçlarından biri olarak suç işlenmesinin önlenmesi belirtilmiştir. PVSK’nın ek 7. maddesinde CMK’nın 250. maddesine de atıf yapılarak polislere suç işlenmesinin önlenmesi maksadıyla iletişimin tespiti yetkisi de verilmiştir.¹⁵⁴

1982 Anayasası’nın 23. maddesinde yer alan seyahat hürriyetinin de sınırlandırma sebeplerinden biri olan suç işlenmesi önlemek amacı önleme araması için yapılan araç durdurmalarında karşımıza çıkabilir. Kolluk yetkililerince PVSK’dan alınan yetkiye dayanılarak aracın durdurulması, aracıyla seyahat eden bir kişinin seyahat hürriyetine yapılmış bir sınırlandırmadır. Burada durdurma yetkisinin kullanılması için de polisin tecrübesine ve içinde bulunulan durumdan edindiği izlenime dayanarak makul bir sebebin bulunması gerekecektir.¹⁵⁵ Söz konusu makul sebebin olmadığı durumlarda yapılan durdurma hukuka aykırı olacaktır. Suç işlenmesini önleme amacı da bu durumda oluşmadığı için durdurulan kişinin seyahat hürriyetine doğrudan bir ihlal gerçekleştirilmiş olacaktır. Yine durdurma nedeni ortadan kalkmasına rağmen kişinin

¹⁵¹ İl Han Özay, “İdari Kolluk- Adli Kolluk”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71/1 (2013): 950. (E.T. 20.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97794>

¹⁵² Uygur Günerbüyük, “Katlanma Yükümlülüğü Bağlamında Şüpheli veya Sanığın Parmak İzinin Alınması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 168 (2023): 131. (E.T. 30.12.2023) <https://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2023-168-2140>

¹⁵³ Erdağ, “Kolluğun Durdurma ve Kimlik Sorma...”, 40-41.

¹⁵⁴ Handan Yokuş Sevik, “Kolluk Tarafından Suçun Önlenmesine Yönelik Yapılan İletişimin Denetlenmesine İlişkin Değerlendirmeler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 67 (2006): 42. (E.T. 02.01.2024) <https://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2006-67-271>

¹⁵⁵ Erdağ, “Kolluğun ’Durdurma ve Kimlik Sorma...”, 56.

hareket etmesinin önüne geçilmesi seyahat hürriyetinin ihlali gibi sonuçlara sebebiyet verecektir.

2.2.1.1.1.3.2.2. Uluslararası Seyahat Hürriyeti Açısından

Daha önce de belirttiğimiz gibi seyahat hürriyeti yurt içi ve yurt dışı olmak üzere iki ayrı şekilde değerlendirilmiştir. 1982 Anayasası'nın 23. maddesinde yer alan ve seyahat hürriyeti ile doğrudan birlikte düşünülebilecek yurt dışına çıkma hürriyetinin de burada ele alınması gerekmektedir. Yurt dışına çıkma hürriyeti ile ilgili olarak Anayasa'da vatandaş ve yabancı arasında bir ayırım yapılmaktadır. Bir vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyetinin sınırlandırılması için mutlaka suç soruşturması veya kovuşturması sebebi aranmakta, bunun yanında hakim kararıyla da söz konusu sınırlandırma gerçekleştirilmektedir.¹⁵⁶ Bir yabancı için ise Pasaport Kanunu'nda yer alan ve kişilerin yurt dışına çıkmasına engel olan hükümlerin uygulanabilmesinde bir engel bulunmamaktadır.

2.2.1.1.1.3.2.2.1. Suç Soruşturması veya Kovuşturması

Bir önceki başlıkta suç soruşturması ve kovuşturması hususunda yapmış olduğumuz açıklamalar burada da aynı şekilde geçerliliğini korumaktadır.

2.2.1.1.1.3.2.2.2. Hâkim Kararı

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyetinin kısıtlanabilmesi için 1982 Anayasası açık bir şekilde hakim kararı aramaktadır. Burada bahsi geçen hakim ise suç soruşturması veya kovuşturması altında bulunan kişi ile ilgili yargılama işlemini yapan hakimlik yahut mahkeme hakimleridir. Soruşturma aşamasında CMK'da yer alan adli kontrol tedbirlerinden biri olan yurt dışına çıkış yasağı tedbirini vermeye yetkili makam Sulh Ceza Hakimlikleridir. Söz konusu kararın verilebilmesi için Cumhuriyet Savcısı tarafından talep gerekmede, hakim tarafından re'sen bu yönde bir karar verilememektedir. Lakin Cumhuriyet Savcısı tarafından tutuklama tedbiri talep edilmesine rağmen, tutuklama tedbirinin uygulanması konusunda ölçüsüzlük olması halinde Sulh Ceza Hakimliği tarafından bu yönde bir talep olmamasına rağmen yurt dışına çıkış yasağı kararı verilebilmektedir. Kovuşturma aşamasında ise kişiye isnat

¹⁵⁶ Aygün, "1982 Anayasası'nda Seyahat...", 78.

edilmiş olan dosyaya bakmakla görevli olan mahkeme tarafından re'sen veya Cumhuriyet Savcısının talebi üzerine yurt dışına çıkış yasağı verilebilmektedir. Söz konusu kararlara karşı itiraz mekanizması işletilebilmekte, Sulh Ceza Hakimliği tarafından verilen karara karşı asliye ceza mahkemesine, asliye ceza mahkemesi tarafından verilen kararlara karşı ağır ceza mahkemesine, ağır ceza mahkemesinin verdiği kararlara karşı ise takip eden numaralı ağır ceza mahkemesine itiraz yolu mevcuttur.¹⁵⁷

2.2.1.1.1.3.3. Anayasanın Sözüne ve Ruhuna Uygunluk

Söz konusu kriter 1961 Anayasası'nın ilk halinden bugüne kadar tüm metinlerde var olmuş bir kriterdir. Buna göre Anayasanın sözünü ve ruhunu ayrı ayrı incelemek gerekecektir.

'Anayasanın sözü' deyiminden anayasa metninde yer alan somut kurallar ve ek güvenceler olarak adlandırılan normlar anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ 'Anayasanın ruhu' kavramı iste doktrinde tam olarak açıklanamamakta ve tartışmalara neden olmaktadır. Anayasa yargısı esnasında anayasanın ruhu kavramının ele alınmasının AYM'nin yerindelik denetimi yapmış olacağına dair görüşler bulunmaktadır.¹⁵⁹

2.2.1.1.1.3.4. Demokratik Toplum Düzeninin Gereklerine Aykırı Olmama

1982 Anayasası'nda yer alan sınırlandırma şartlarından biri olan demokratik toplum düzenine aykırı olmama ibaresi ile ilgili yukarıda yapmış olduğumuz tanımlamalara binaen söz konusu düzenin standartlarını belirlerken dikkat edilmesi gereken ilk husus uluslararası hukukun iç hukuktan üstün olduğunun kabulüyle birlikte, düzen standartları konusunda da AİHM standartlarının benimsenmesinin gerekliliğidir.¹⁶⁰ Mahkeme değerlendirme yaparken devletlerin mevcut hukuk düzenlerinden ziyade uluslararası hukuku ve demokrasinin evrensel ilkelerini göz önüne almaktadır. Demokratik toplum düzeninin belirlenmesinde öncelik devletlerin ulusal takdir yetkisidir. Bunun sebebi ise devlet otoritesinin halkını ve yaşayış biçimini daha iyi tanıyor olmasıdır. Ancak bu takdir

¹⁵⁷ Tekin, "Adli Kontrol Tedbirleri...", 291.

¹⁵⁸ Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*, (İstanbul: Beta Yayınları, 2009): 147.

¹⁵⁹ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, "*1982 Anayasası'na Göre...*", 150.

¹⁶⁰ Mihci, "Seyahat Hürriyetinin 1982....", 85.

yetkisiyle birlikte uluslararası hukuk standartları ve çağdaş demokratik uygulamalar da göz önüne alınmalıdır.¹⁶¹

AİHM demokratik toplum düzeninin gerekleri ile ilgili vermiş olduğu kararlarda söz konusu düzenin kurucu unsurlarından bahsetmekte, bu unsurları örneklendirme yoluyla vermekte ve sınırlandırmamaktadır. Bunlar hoşgörü ve açık fikirlilik, çoğulculuk ve hepsinden önce gelmesini belirttiği ifade özgürlüğüdür.¹⁶²

Demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun bir müdahalenin şartlarını AİHM; müdahalenin kanunla öngörülmesi, müdahalenin meşru bir amaca dayanması, demokratik toplumun gereklerine uygun olması olarak belirtmiştir. Ayrıca demokratik toplumun gereklerine uygun olmasını da müdahalenin gerekli olması, zorlayıcı toplumsal ihtiyaç baskısı olması, yeterli, makul ve objektif olması ve orantılı olması şartlarına bağlanmıştır.¹⁶³

2.2.1.1.1.3.5. Laik Cumhuriyetin Gereklerine Aykırı Olmama

Burada öncelikle laikliğin tanımını vermemiz gerekmektedir. Laik kelimesini etimolojik olarak incelemek gerekirse dilimize Fransızca’da “laic” olarak kullanılan fakat asıl kökeni Latince “laicus” olan ve din adamları sınıfı dışında kalan kişileri tanımlayan kelimeden gelmektedir. Laiklik en sıradan tanımıyla din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Laiklik iki yüzlü bir madalyona benzetilirse bir yüzü devlet işlerinde dinin temel alınmaması, diğer yüzü ise din ve vicdan hürriyetinin sağlanıp devletin bu alanlara müdahale etmemesidir. Laikliğin şartları ise öğretilerde; devletin resmi bir dininin olmaması, tüm dinlere eşit ve tarafsız şekilde yaklaşılması, devlet ve din kurumlarının ayrı olması ve bununla beraber hukuk kurallarının da din kurallarına uygun olma zorunluluğunun olmaması şeklinde sayılmıştır.¹⁶⁴ Doktrindeki bir görüş de laikliği iki ayrı kolda değerlendirmiştir. Bunlardan ilki inanç ve ibadet hürriyetini kapsayan din hürriyeti; ikincisi ise din ve devlet işlerinin ayrılığıdır. Bu görüş, laikliğin korunması için ise Anayasa’da birtakım özel hükümlerin var olduğunu belirtmiştir. Bunlar, Anayasa’nın 14. maddesinden yapılan yorumla din hürriyetinin kötüye kullanılması yasağı,

¹⁶¹ Eren, *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında...*, 139-160.

¹⁶² Eren, *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında...*, 175.

¹⁶³ Eren, *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında...*, 188.

¹⁶⁴ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2016): 64.

Anayasa'nın 68. maddesinde yer alan siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin laik cumhuriyete aykırı olmasının yasaklanması, Anayasa'nın 174. maddesinde yer alan inkılap kanunlarının korunması ve diğer kanunlarda yer alan özel düzenlemelerdir. Kanunlarda yer alan özel düzenlemelere örnek olarak 1738 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesinde 'laiklik' başlığı ile yer alan “*Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.*” düzenlemesi gösterilebilir.¹⁶⁵

2001 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte Anayasa metnine ilk kez 'laik Cumhuriyetin gerekleri' ibaresi getirilmiştir. Doktrindeki bir görüşe göre, laik Cumhuriyet ile temel hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlandırmalar arasında bir bağlantı kurulamayacaktır ve bu ibare kavram karışıklığına yol açacak olan gereksiz ve manasız bir ibaredir.¹⁶⁶ Diğer bir görüşe göre ise laiklik kavramı demokratik toplumun temel ilkelerinden biridir ve dolayısıyla Anayasa metninde tekrar lafzen geçmesi gerekmemesine rağmen kanun koyucu tarafından özellikle yazılmış olması kanun koyucunun laiklik ilkesine vermiş olduğu önemi gün yüzüne çıkarmıştır.¹⁶⁷

2.2.1.1.1.3.6. Temel Hak ve Hürriyetin Özüne Dokunmama

Öze dokunma yasağı olarak da tabir edilen bu şart Türk Anayasa mevzuatına ilk kez 1961 Anayasası'yla girmiştir. Daha sonra yapılan değişikliklerde de Anayasa'da yerini koruyan öze dokunma yasağı, 1982 Anayasası'nın ilk halinde metinde düzenlenmemiştir. Fakat daha sonra 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile tekrar Anayasa metnine dahil olmuştur.¹⁶⁸ Daha önce de belirttiğimiz üzere hakkın özü kavramı yoruma çok müsait bir kavramdır. Meclis tutanakları ve AYM kararlarına bakıldığı zaman, hakkın kullanılmasını imkansız hale getiren yahut çok zor hale düşüren her türlü müdahale aslında o hakkın veya hürriyetin özüne yapılan bir müdahaledir.

¹⁶⁵ “Mili Eğitim Temel Kanunu” (Erişim Tarihi: 25.05.2024), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf>

¹⁶⁶ Gözler, “Anayasa Değişikliğinin...”, 62.

¹⁶⁷ Zühtü Arslan, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa'nın 13.maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19 (2002): 152. (E.T. 03.01.2024) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/939123>

¹⁶⁸ Mihci, “Seyahat Hürriyetinin 1982...”, 81.

Doktrindeki bir görüşe göre hakkın özü kavramının Anayasa'ya tekrar eklenmiş olması bir talihsizliktir. Söz konusu kriterin belirli ve belirlenebilir olmayacağını öne süren görüş, ayrıca kullanışlı olmadığını da ileri sürmüştür. Şöyle ki; bazı durumlarda hakkın özüne dokunma kavramı, hedef tutulan bir başka sonuca ulaşmanın önünü kesecektir. Örnek olarak ise zorunluluk nedeniyle telefon dinlemesi yapılması gerektiği hallerde hakkın özü kriteri gereğince haberleşme hürriyetinin özüne dokunmamak maksadıyla dinleme yapılması imkansız hale geleceğini vermiştir.¹⁶⁹

Hakkın özü normunu değerlendirmek maksadıyla iki farklı görüş öğretide yer almıştır. Her olayda ayrı bir değerlendirmenin yapılması ve söz konusu olayda kamusal ve özel değerlerin ölçülmesi üzerine temel hak ile olaya katılan diğer değerlerin kıyaslanıp temel hakka daha az kıymet verilmesi durumunu öze dokunmadan bahsedilemeyeceği görüşü öğretide 'nispi öz görüşü' olarak yer almaktadır. 'Mutlak öz görüşü' ise somut olaylardan bağımsız şekilde hakkın asgari içeriği olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁰

1976 yılında AYM, öze dokunma yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle bir kanun maddesi hakkında iptal kararı vermiştir. Şöyle ki; Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Kanun'un 9. maddesinde Hükümet Komiseri 'ne toplantının devamını imkansız kılacak ve genel sükun ve düzeni bozacak sözlü veya fiili saldırıları dağıtma yetkisi verilmiştir. AYM yapmış olduğu değerlendirmede bir sözlü eylemin 'sözlü saldırı' olup olmadığına karar verme yetkisinin komiser verilmesinin, komiserin kişisel düşünce ve takdirine bırakılmasının fazlasıyla keyfiyete yer verebileceği ve bunun da Anayasa kurallarında öngörülen sınırlama ölçüsünü aşacağını ve dolayısıyla bu hak ve hürriyetin amacına ulaşmasını engelleyeceğini belirterek bu şekilde hakkın özüne dokunulmuş olacağı kanaatine varmıştır. Bu kanaat neticesinde ise söz konusu kanun hükmünü oyçokluğu ile iptal etmiştir.¹⁷¹

2.2.1.1.1.3.7. Ölçülülük İlkesine Uygunluk

2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte 1982 Anayasası'na dahil olan bir diğer kavram da ölçülülük ilkesi olmuştur. Her ne kadar Anayasa metinlerinde daha önce

¹⁶⁹ Gözler, "Anayasa Değişikliğinin...", 59.

¹⁷⁰ Zafer Gören, *Temel Hak Genel Teorisi*, (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000): 107.

¹⁷¹ AYM, 22.11.1976, E.1976/27, K.1976/51, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1976/51?Donemler_id=1&EsasNo=1976%2F27

yer almamış olsa da ölçülülük ilkesi AYM'nin vermiş olduğu kararlarda değinmiş olduğu kriterlerden biri olmuştur. Hatta sadece değinmekle kalmamış bir kararında ölçülülük ilkesiyle ilgili ayrıntılı açıklamalara yer vermiştir. Sınırlama ve hedef amaç orantısının korunması olarak girizgah yapılan açıklamada ölçülülük ilkesinin alt ilkeleri olarak elverişlilik, zorunluluk-gereklilik ve oranlılık gösterilmiştir. Elverişlilik ilkesini sınırlamayla ulaşılması hedeflenen amaca ulaşma hususunda elverişli olup olmadığını tespit eden ilke olarak; gereklilik ilkesini sınırlamanın ana hedef olan amaca ulaşma hususunda ne derece zorunlu olduğunu belirleyen ilke olarak; oranlılık ilkesini ise amaç ve araç arasındaki dengeyi sağlayan ilke olarak tanımlamıştır.¹⁷²

Ölçülülük ilkesi, AİHM'nin de hak ihlali olup olmadığını değerlendirirken ele aldığı ana kriterlerden biridir. İncelemiş olduğu bir davada cezaevinde bulunan bir mahkuma gelen mektubun cezaevi idaresince okunabilmesi için makul bir şüphenin var olması gerektiğine kanaat getirmiş ve bunu ölçülülük ilkesine bağlamıştır.¹⁷³

Seyahat hürriyetiyle ilgili sınırlandırmalar yaparken de ölçülülük ilkesine riayet edilmelidir. Örneğin bir şüpheli ya da sanık hakkında bir adli kontrol tedbiri olan yurt dışı çıkış yasağı uygulanması halinde söz konusu sınırlandırmanın süresi konusunda ölçülülük ilkesi göz ardı edilmemelidir.¹⁷⁴

2.2.1.1.1.3.8. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması

1961 Anayasası'nın ilk halinde yer almayan hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması hususu 1971 değişikliğiyle Anayasa'da yer almaya başlamıştır. 1982 Anayasası'nın ilk halinde de yer alan düzenleme her ne kadar 2001 yılındaki Anayasa değişikliğinde birkaç değişikliğe uğramış olsa da metinde kalmaya devam etmiştir.¹⁷⁵ Değişiklik öncesi metinde '*sair gerekçeler*' gibi soyut kavramların olması ve AİHS'nin 17. maddesi ile uyumlu olması gayesiyle 2001 yılında Anayasa değişikliği yapılmış ve madde son halini şu şekilde almıştır:

¹⁷² AYM, 23.06.1989, E.1988/52, K.1989/24 https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1989/27?Donemler_id=2&EsasNo=1988%2F50

¹⁷³ AİHM, 25.03.1992, Başvuru No: 13590/88. <https://hudoc.echr.coe.in/t/tur?i=002-9843>

¹⁷⁴ AYM, 07.09.2021 Başvuru No:2016/50822, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/50822>

¹⁷⁵ Aygün, "1982 Anayasası'nda...", 72.

Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbir, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbir, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Anayasa koyucunun bu şekilde bir düzenleme getirmesine neden olan husus ise Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması başlıklı düzenlemenin yetersiz kalacağı düşüncesi ve bazı durumlarda hürriyetlerin kullanımı sırasında farklı bir amaç hedeflenmesinin her daim mümkün olmasıdır.¹⁷⁶

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasağına uluslararası metinlerde de yer verilmiştir. İHEB'de “*Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde kullanılamaz*” şeklinde temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamayacağı düzenlenmiştir. AİHS'de benzer ifadelerle 17. maddede söz konusu yasaklamaya yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre sözleşmede yer alan hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerin yok edilmemesi veya bunların sözleşmede öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamayacaktır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)”, (11.08.2023), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf

¹⁷⁷ Yunus Heper, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 1982 Anayasası'nın 14. Maddesindeki Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılması Yasağı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 5/18 (2014): 239.

2.2.1.2. Olağanüstü Dönemlerde Sınırlandırmanın Şartları

2.2.1.2.1. Olağanüstü Halin Mevcudiyeti

Olağanüstü hal, anayasa ve kanunlar tarafından düzenlenmiş olan, yürütme erkine hızlı bir şekilde harekete geçme imkanı veren, temel hak ve hürriyetlerin belirli bir süre boyunca, yurdun tamamında veya bir bölümünde sınırlandırılabilmesi ve hatta durdurulabilmesini sağlayan bir rejim şekli olarak tanımlanabilecektir.¹⁷⁸ Olağanüstü hal zamanında önemli olan kamu düzeni ve milli güvenliği korumaktır. Temel hak ve hürriyetlerin korunması maksadıyla olağanüstü dönemlerde, olağanüstü yönetim biçimleri benimsenerek yine bazı hak ve hürriyetlere sınırlandırmalar getirilmesi bir gereklilik halini almıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın bırakmış olduğu etki göz önüne alındığında bu süreç sonrasında devletlerin zor duruma düşme ihtimalini göz önüne alarak Anayasalarında olağanüstü yönetim biçimlerine yer vermiştir.¹⁷⁹

Türk Anayasa tarihi incelendiğinde ise 1876 Kanun-i Esasi'sinde olağanüstü hal kavramı bir hukuki rejim olmaktan ziyade devleti idare eden makamların hukuk çerçevesi dışına çıkabilmesine imkan sunan bir yönetim şekli olarak kabul edilebilir.¹⁸⁰ 36. maddeye göre, ülkenin bir kriz haline girmesi durumunda meclisin toplanıp karar alabilmesinin imkanı yoksa Heyet-i Vükela birtakım kararları alabilecek ve bu kararlar padişahın onayından sonra kanun hükmünde olacaktır. Meclis'in toplanıp bu husus hakkında karar vermesine kadar da söz konusu kararlar geçerliliğini koruyacaktır. Ayrıca 113. maddede de sıkıyönetim ilanı düzenlenmiştir.¹⁸¹

1921 Anayasası'nda olağanüstü hal rejimi ile ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. 1924 Anayasası'nda ise olağanüstü hal bir yönetim biçimi olarak detaylıca açıklanmamış fakat birkaç maddede olağanüstü dönemlerde uygulanacak bazı hükümlere yer verilmiştir. 1924 Anayasası'nın 74. maddesinde “Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para ve mal ve çalışma ödevleri dışında hiçbir kimse başka hiçbir şey

¹⁷⁸ Murat Özler, “1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na Göre Olağanüstünün Olağanlaşması ve Kriz Hukuku” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002): 8.

¹⁷⁹ Cemil Çelik, “Olağanüstü Hallerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 5-12.

¹⁸⁰ Kübra Işık, “Türkiye’de Olağanüstü Hal Dönemlerinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, 2019), 43.

¹⁸¹ Osman Köksal, “Osmanlı Devleti’nde Sıkıyönetim İle İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 12 (2001): 161.

yapmaya ve vermeye zorlanamaz” şeklinde bir düzenleme yapılmış; seyahat hürriyetini ilgilendiren 78. maddede ise seferberlik ve sıkıyönetim halleri söz konusu hürriyetin sınırlandırılabilceğı dönemler olarak ele alınmıştır. 86. maddede ise sıkıyönetim ilanından bahsedilmiştir.¹⁸²

1961 Anayasası’na baktığımızda ise “Olağanüstü Yönetim Usulleri” genel başlığı altında 123. maddede “Olağanüstü haller” ve 124. maddede “sıkıyönetim” olmak üzere iki ayrı yönetim biçiminden bahsedilmiştir. Olağanüstü haller başlıklı maddede olağanüstü hal ile ilgili bir tanımlama ve açıklamaya yer verilmemiş, sadece bu dönemlerde vatandaşlar için para, mal ve çalışma yükümlölükleri konulabileceğı ve bunların ilanı, yürütmesi ve kaldırılması ile ilgili hususların kanunla düzenleneceğı belirtilmiştir. Her ne kadar hangi hallerde ilan edilebileceğı Anayasa metninde açıkça yazmasa da gerekçede iktisadi bunalım veya genel bir afetin doğurduğu olağanüstü durumlarda olağanüstü halin ilan edilebileceğı belirtilmekteydi.¹⁸³ Sıkıyönetim halini açıklayan 124. madde ise 1971 yılında yapılan değışiklikle birlikte ‘sıkıyönetim ve savaş hali’ başlığını almış ve genişletilmiştir. Görüldüğü üzere 1961 Anayasası olağanüstü hal yönetimini adeta sıkıyönetim ve savaş halini de kapsayan bir ana başlık olarak değıerlendirmiştir.

1982 Anayasası’nın ilk metninde “Olağanüstü Yönetim Usulleri” genel başlığı altında yine ‘olağanüstü haller ve ‘Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali’ şeklinde iki yönetim biçimi benimsenmiştir. Olağanüstü halin ilan edilebileceğı durum olarak da iki durum belirlenmişti. İlk olarak 119. maddede yer alan tabi afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal, ikinci olarak ise 120. maddede yer alan şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebebiyle olağanüstü haldir. OHAL ilan etme yetkisi ilk halde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna verilmiştir. 120. maddede yer alan ikinci durumda ise Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’nun OHAL ilan edebilmesi için Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) görüşünü alması şartı koşulmuştur.. OHAL’in, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere ilan edileceğı

¹⁸² “1924 Anayasası” (Erişim Tarihi 01.07.2021), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1924-anayasasi/>

¹⁸³ Atilla Özer, *Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası*, (Ankara: Bilim Yayınları, 1984): 459.

düzenlenmiştir.¹⁸⁴ 121. maddede ise kararın Resmi Gazetede yayımlanacağı ve hemen meclis onayına sunulacağı, meclisin OHAL süresini değiştirebileceği, Bakanlar Kurulu istemiyle her defasında dört ayı geçmeyecek şekilde süreyi uzatabileceği veya OHAL’i kaldırabileceği belirtilmekteydi. Ayrıca vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler ve bu dönemde uygulanacak sınırlandırmaların ne şekilde yapılacağını OHAL Kanunu’nda düzenleneceğine yer verilmiştir. OHAL süresince Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’nun yalnızca OHAL’in gerektirdiği hususlarda KHK çıkarabileceği düzenlenmiştir. 122. maddede ise sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinden bahsedilmiştir. Sıkıyönetim sebebi olarak ise *“Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması”* gösterilmiştir. İlanı, süresi ve çıkarılacak KHK’lar hususunda OHAL dönemiyle benzerlik gösteren maddede en dikkat çekici kısım sebep ne olursa olsun MGK’nın görüşünün alınması zorunluluğudur.¹⁸⁵

2017 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte sıkıyönetim tabiri tamamen rafa kaldırılmış, Anayasa’da yer alan sıkıyönetim, seferberlik ve OHAL kavramları birleştirilmiş ve 119. maddede “Olağanüstü Hal Yönetimi” başlığı altında düzenlenmiştir. OHAL sebepleri olarak; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması halleri gösterilmiştir. İlan etme yetkisi tek başına Cumhurbaşkanına ve altı ayı geçmemek üzere verilmiştir. Söz konusu ilan Resmi Gazetede yayımlanacak ve aynı gün meclise sunulacaktır. Meclise süreyi kısaltma,

¹⁸⁴ Funda Oktay, “1982 Anayasası Çerçevesinde Olağanüstü Yönetim”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2018), 72.

¹⁸⁵ Oktay, “1982 Anayasası Çerçevesinde...”, 71.

uzatma veya OHAL’i kaldırma yetkisi verilmiş, Cumhurbaşkanının talebi doğrultusunda dört ayı geçmeyecek şekilde uzatma yetkisi de düzenlenmiştir. Savaş halinde ise bu dört aylık sürenin aranmayacağına yer verilmiştir. OHAL döneminde vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler ve temel hak ve hürriyetlerin ne şekilde sınırlandırılacağına kanunda düzenleneceği belirtilmiştir. ayrıca Cumhurbaşkanı’na OHAL Cumhurbaşkanlığı kararnamesi (CBK) çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu kararnamelerin üç ay içinde mecliste görüşüleceği ve karara bağlanacağı, aksi halde bu kararnamelerin re’sen yürürlükten kalkacağı düzenlenmiştir.¹⁸⁶

Yukarıda bahsi geçen olağan dönem CBK’yı inceleyecek olursak 2017 yılında yapılan rejim değişimiyle birlikte yürütmenin tek elde toplanmasından ötürü Cumhurbaşkanı’na verilmiş olan söz konusu bu düzenleme yetkisi Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrasında düzenlenmiştir. CBK’nın sadece yürütme yetkisiyle ilgili konularda çıkartılabileceği belirtilmiştir. Anayasa’nın temel haklar, kişi hakları ve ödevleri bölümünde ve siyasi haklar ve ödevler bölümünde yer alan hükümlerle ilgili olarak CBK düzenlenemeyeceği net şekilde belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa’da mutlaka kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda CBK çıkartılamayacağı ve CBK ile kanun arasında çelişki olması halinde kanun hükmünün uygulanacağı düzenlenmiştir. İlgili fıkranın son cümlesinde ise meclisin aynı hususta kanun çıkarması halinde CBK’nın hükümsüz kalacağı belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak temel haklar, kişinin hakları ve ödevleri bölümünde yer alan seyahat hürriyetiyle ilgili olarak olağan dönemde CBK düzenlenemeyeceğini rahatlıkla belirtebiliriz.¹⁸⁷

Olağan dönem kararnameleri ile herhangi bir temel hak ve hürriyete sınırlandırma yapılması olanaksızdır. Şöyle ki; Anayasa’nın 13. maddesinde temel hak ve hürriyetlerle ilgili sınırlandırmaların sadece kanunla yapılabileceği açık şekilde belirtilmiştir. Anayasa, Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle sadece düzenleme yapabilme yetkisi vermiştir. Aralarındaki fark ise düzenleme ile yürütme organına söz konusu temel hak ve hürriyetle ilgili olarak tedbirler getirilebilecektir. Sınırlandırma ise yasama organına verilmiş bir

¹⁸⁶ Mehmet Boztepe, “2017 Yılı Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/1 (2018), 19. (E.T. 10.02.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1102267>

¹⁸⁷ Abdulsamet Güller, “2017 Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine Ait Mahfuz Alan Meselesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/3 (2021): 946. (E.T. 15.02.2024) <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1015455>

yetkidir ve hak ve hürriyetten faydalanacak kişilerin elde edecekleri yararların kısıtlanmasıdır.¹⁸⁸

OHAL’de düzenlenecek olan CBK ile ilgili olarak ise 119. maddenin 6. fıkrasında yer alan “*Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104’üncü maddenin on yedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir.*” ibaresi son derece önemlidir. Söz konusu hükmü açıklayacak olursak OHAL CBK ile temel hak ve hürriyetlerin tamamıyla ilgili düzenleme yapılabilecektir.¹⁸⁹ Seyahat hürriyetiyle ilgili de CBK düzenlemesi yapılması işbu maddeyle birlikte mümkün hale gelmiştir. Burada dikkat çekmemiz gereken husus ise örneğin seyahat hürriyetine yapılacak olan düzenlemenin mutlaka OHAL’in gerekli kıldığı bir hususta yapılabilecek olması ve sadece OHAL’in ilan edildiği bölgede söz konusu düzenlemenin uygulanabilir olmasıdır.

Olağanüstü hal döneminde çıkarılan OHAL CBK ile temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı konusunda öğretide birtakım tartışmalar bulunmaktadır. Her ne kadar Anayasa’nın 13. maddesinde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılabilmesi için kanunla yapılması gerekse de 119. maddenin 6. fıkrasında olağanüstü hal dönemlerinde çıkarılan CBK’nın kanun hükmünde olduğu belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak bir görüş temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırmasının OHAL CBK ile mümkün olacağını öne sürmektedir.¹⁹⁰ Bir diğer görüş ise temel hak ve hürriyetlerle ilgili asıl hükmün 13. maddede yazmasına rağmen sınırlandırma ve durdurulmasıyla ilgili hususun 15. maddede belirtildiğini öne sürmekte, buradaki usullere uyarak sınırlandırma ve durdurmanın yapılabileceğini iddia etmektedir. Buna göre ölçülülük ilkesine uygun şekilde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihmal etmeyerek temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilecek hatta anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilecek. Söz konusu maddede kanun ile

¹⁸⁸ Artuk Arıçoğlu, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 3 (2017), 41. (E.T. 20.02.2024) <https://doi.org/10.30915/abd.463699>

¹⁸⁹ Boztepe, “2017 Yılı Anayasa Değişikliği Sonrası...”, 19.

¹⁹⁰ Ömer Keskinsoy ve Semih Batur Kaya ve Temel Meri, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75/4 (2020): 1390. (E.T. 20.02.2024) <https://doi.org/10.33630/ausbf.693306>

yapılma zorunluluğunun öngörülmemiş olması OHAL CBK ile de bu düzenlemelerin yapılabileceğine delalet etmektedir.¹⁹¹

2.2.1.2.2. Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülüklerin İhlal Edilmemesi

1982 Anayasası'nın 15. maddesinde belirtildiği üzere olağanüstü hallerde temel hak ve hürriyetlerin kullanımının durdurulması kısmen veya tamamen mümkün olabilmekte, durdurulma esnasında Anayasa'da yer alan güvencelere aykırı tedbirler dahi alınabilmektedir. Fakat 1982 Anayasası bu durdurulabilme durumunu birtakım şartlara bağlamıştır. Bunlardan biri de milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmemesidir. Bu bağlamda milletlerarası hukuk kavramından anlamamız gereken şey ilkin milletlerarası hukukun genel ilkeleriye bir diğer husus da taraf olunan sözleşmelerdir.¹⁹² Öncelikle 'milletlerarası hukukun genel ilkeleri' kavramını tanımlamak gerekirse medeni toplumlarca kabul edilmiş, ulusal ve milletlerarası toplumun özneleri arasındaki ilişkileri düzenleyen, bir süreklilik arz eden, evrensel nitelikte olan sözlü yahut yazılı hukuk kuralları olarak aktarılabılır.¹⁹³ Bu ilkelere örnek olarak 'milletlerarası hukukun iç hukuka üstünlüğü ilkesi, mütekabiliyet ilkesi, devletlerin birbirine eşit olması ilkesi, ölçülülük ilkesi, ceza hükümlerinin geriye yürümezliği ilkesi' verilebilir.¹⁹⁴ Milletlerarası sözleşmelere baktığımızda ise AİHS'de yer alan 15. madde 1982 Anayasası'nın 15. maddesi ile benzer şekilde kaleme alınmıştır. AİHM'in ilgili maddesi de genel tehlike halinde taraf devletin ölçülülük ve milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmeme şartı getirerek sözleşmede yer alan yükümlülüklere aykırı tedbirler alınabilmesine cevaz vermektedir.

2.2.1.2.3. Ölçülülük İlkesine Uygunluk

Olağanüstü hallerde temel hak ve hürriyetlerin durdurulabilmesi için aranan şartlardan bir diğeri de ölçülülük ilkesine uygunluktur. AYM bir kararında temel hak ve hürriyetleri sınırlandıran yahut durduran aracın, hedeflenen amacın gerçekleşmesi için elverişli ve

¹⁹¹ Elen Kurultay, "2017 Anayasa Değişikliği Kapsamında Olağanüstü Hal Yönetimi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi,2019), 88-93.

¹⁹² AYM, 10.01.1991, E.1990/25, K.1991/1. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1991/1?Donemler_id=2&EsasNo=1990%2F25&KararNo=1991%2F1

¹⁹³ Abdulkadir Akıl, "Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3/4 (2003): 401. (E.T. 28.02.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1860002>

¹⁹⁴ Abdulkadir Akıl, "Hukukun Genel İlkeleri...", 410-418.

gerekli olması, ayrıca hedeflenen amaç ile uygulanan araç arasında bir oran olmasını ölçülülük ilkesi olarak tanımlamıştır.¹⁹⁵ AYM bir başka kararında ise bu üç şartı açıklamıştır: “*Elverişlilik*”, getirilen kuralın ulaşılmak istenen amaç için elverişli olmasını, “*gereklilik*”, getirilen kuralın ulaşılmak istenen amaç bakımından gerekli olmasını, “*orantılılık*” ise getirilen kural ile ulaşılmak istenen amaç arasında olması gereken ölçüyü ifade etmektedir.”¹⁹⁶

2.2.1.2.4. Çekirdek Alana Dokunma Yasağı

1982 Anayasası’nın 15. maddesinin 2. fıkrasında yer alan birtakım haklar her ne olursa olsun sınırlandırılmayacak ve durdurulamayacak haklardır. Doktrinde dokunulamayacak haklar ya da çekirdek haklar olarak adlandırılan bu haklar şunlardır: *savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez, suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.* AİHS de 15. maddenin 2. fıkrasında birtakım çekirdek haklara yer vermektedir. Bunlar; meşru savaş fiilleri neticesinde ortaya çıkan ölüm hali haricinde yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik ve kanunsuz ceza olmaması haklarına aykırı tedbirler alınmasına cevaz vermemektedir. Görüldüğü üzere sözleşmede olup Anayasa’da olmayan yahut Anayasa’da yer almasına rağmen sözleşmeden olmayan birtakım haklar mevcuttur. Buradan, olağanüstü hal durumunda her iki mevzuat da dikkate alınarak temel hak ve hürriyetlerin durdurulması gerektiği sonucu çıkmaktadır.

2.2.1.2.5. Olağanüstü Hal Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi

Olağanüstü hallerde getirilecek yükümlülükler ve 1982 Anayasası’nın 15. maddesinde yer alan temel hak ve hürriyetlerin durdurulması usullerinin ne şekilde yapılacağı 1982 Anayasası’nın 119. maddesinin 5. fıkrasının göndermesi ile kanun ile düzenlenmiştir. Bu kanun 2935 sayılı 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu’dur. Kanun’un ilk kısmında kanunun amacı, kapsamı, olağanüstü halin ilanı ve kanun hükmünde kararname

¹⁹⁵ AYM, 03.03.1991, E.1991/6, K.1991/20. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1991/20?Donemler_id=2&EsasNo=1991%2F6

¹⁹⁶ Anayasa Mahkemesi, 05.05.2016, E.2016/16, K.2016/37. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2016/37?EsasNo=2016%2F16>

düzenlenmişken bu kısım daha çok Anayasa’da yer alan hükümlerin tekrarı niteliğinde olmuştur. İkinci kısımda ise olağanüstü hal dönemlerinde vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler ve alınacak tedbirler düzenlenmiştir. Bu kısmın ‘Tabii Afet ve Tehlikeli Salgın Hastalıklarda Yükümlülükler ve Alınacak Tedbirler’ başlıklı ilk bölümünde bizim de ana konumuz olan seyahat hürriyetini ilgilendiren bazı yükümlülük ve tedbirlere yer verilmiştir. Kanun’un 5-8. maddeleri arası tabii afet ve tehlikeli salgın hastalıklarda getirilen yükümlülükler düzenlenmişken, 9. maddede ise alınacak tedbirler yer almaktadır. Bu tedbirlerden bazıları ise şunlardır:

- *Bölgenin belirli yerlerinde yerleşimi yasaklamak, belirli yerleşim yerlerine girişi ve buralardan çıkışı sınırlamak, belli yerleşim yerlerini boşaltmak veya başka yerlere nakletmek*
- *Resmi ve özel her derecedeki öğretim ve eğitim kurumlarında öğrenime ara vermek ve öğrenci yurtlarını süreli veya süresiz olarak kapatmak,*
- *Tehlike arz eden binaları yıkmak; sağlığı tehdit ettiği tespit olunan taşınır ve taşınmaz mallar ile sağlığa zararlı gıda maddelerini ve mahsullerini imha etmek*
- *Kara, deniz ve hava trafik düzenine ilişkin tedbirleri almak, ulaştırma araçlarının bölgeye giriş ve çıkışlarını kayıtlamak veya yasaklamak.*

Seyahat hürriyetini ilgilien hususların yer aldığı bir diğer örnek de ‘Ağır Ekonomik Bunalım Hallerinde Yükümlülükler ve Alınacak Tedbirler’ başlıklı bölümde düzenlenen 11. maddedeki tedbirlerdir:

- *Sokağa çıkmayı sınırlamak veya yasaklamak,*
- *Belli yerlerde veya belli saatlerde kişilerin dolaşmalarını ve toplanmalarını, araçların seyirlerini yasaklamak,*
- *Kamu düzeni veya kamu güvenini bozabileceği kanısını uyandıran kişi ve toplulukların bölgeye girişini yasaklamak, bölge dışına çıkarmak veya bölge içerisinde belirli yerlere girmesini veya yerleşmesini yasaklamak,*
- *Bölge dahilinde güvenliklerinin sağlanması gerekli görülen tesis veya teşekküllerin bulunduğu alanlara giriş ve çıkışı düzenlemek, kayıtlamak veya yasaklamak.*

Şiddet hareketlerinde alınacak tedbirlerin düzenlendiği üçüncü bölümde de yine seyahat hürriyetini etkileyecek birtakım tedbirler öngörülmektedir. Bunlara örnek olarak şunlar gösterilebilir:

- *Sokağa çıkmayı sınırlamak veya yasaklamak*
- *Belli yerlerde veya belli saatlerde kişilerin dolaşmalarını ve toplanmalarını, araçların seyirlerini yasaklamak,*
- *Kamu düzeni veya kamu güvenliğini bozabileceği kanısını uyandıran kişi ve toplulukların bölgeye girişini yasaklamak, bölge dışına çıkarmak veya bölge içerisinde belirli yerlere girmesini veya yerleşmesini yasaklamak,*
- *Bölge dahilinde güvenliklerinin sağlanması gerekli görülen tesis veya teşekküllerin bulunduğu alanlara giriş ve çıkışı düzenlemek, kayıtlamak veya yasaklamak*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI KARARLARI IŞIĞINDA SEYAHAT HÜRRİYETİ, HÜRRİYETİN SINIRLANDIRILMASI REJİMİ VE TARTIŞMALI HUSUSLAR

3.1. Genel Olarak

Seyahat hürriyeti ile ilgili sınırlandırmalar özellikle idare tarafından uygulanan sokağa çıkma yasağı dönemlerinde eleştirilmekte gerek mevzuat gerek uygulama anlamında eksiklikler olduğu ileri sürülmektedir. Terör olayları yahut salgın hastalık gibi nedenlerden ötürü uygulanan tedbirler seyahat hürriyetini etkilerken Anayasa başta olmak üzere kanun, yönetmelik hatta genelgeler dahi eleştirilerden payını almaktadır. 1982 Anayasası öncesi dönemlerde tehlikeli salgın hastalık durumu seyahat hürriyeti için bir sınırlandırma sebebi olarak düzenlenmiş olsa da 1982 Anayasası'nda sınırlandırma sebepleri arasında yer almaması ve bu doğrultuda 2019 yılında meydana gelen tehlikeli salgın hastalık durumunda alınan tedbirlerin gerek kanunlara gerek anayasaya aykırı olup olmadığı hususu birçok tartışmaya sebebiyet vermiştir.

Türk hukuk doktrininde olduğu gibi uluslararası mecrada da hürriyetlerin sınırlandırılması konusunda birtakım raporlar düzenlenmekte ve tartışmalara yer verilmektedir. Bu bağlamda 2016 yılında Venedik Komisyonu tarafından düzenlenen rapora değinilmesi gerekmektedir. Raporla ilgili açıklamalarda bulunmadan önce Venedik Komisyonu'nun öneminden bahsetmekte fayda vardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen büyük kayıplar neticesinde Avrupa'da yer alan devletler, uzun süredir süregelen çatışma ortamını ortadan kaldırıp, devletler arasında uzlaşmayı

sağlamak ve bir iş birliği kurmak maksadıyla 5 Mayıs 1949 tarihinde Lozan Antlaşmasının imzalanması suretiyle Avrupa Konsey’ini kurmuşlardır.¹⁹⁷ Antlaşmanın imzalanmasından üç ay sonra Türkiye’de sözleşmeyi imzalamak suretiyle taraf olmuş ve Konsey’in kurucu üyeleri arasında sayılmıştır. Avrupa Konseyi’nde yer alan üye devletlere hukuki mevzularda tavsiyelerde bulunması, ortak bir anayasal çerçevenin oluşturulması ve temel hak ve hürriyetlere dair uygulamalarda standartların sağlanması maksadıyla 10 Mayıs 1990 yılında Venedik Komisyonu olarak da bilinen Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon taraf devletlerin birtakım hukuki tartışmalara sebebiyet veren bazı eylemlerine ilişkin raporlar düzenlemekte ve yine taraf devlete tavsiye niteliğinde bildirimlerde bulunmaktadır. Bu raporlardan biri de ‘Türkiye-Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal Çerçevesi Hakkında Görüş Raporu’ başlıklı rapordur.¹⁹⁸

2015 yılında Türkiye’nin güneydoğusunda şiddet eylemlerinin artması ve bunu takiben Türk güvenlik güçleri ile bölgedeki silahlı terör grupları arasında meydana gelen çatışmalar nedeniyle bölgede birçok güvenlik operasyonu yapılmıştır. Bu çerçevede bölgedeki bazı il ve ilçelerde valilik ve kaymakamlıklar tarafından süresi değişkenlik gösteren sokağa çıkma yasakları ilan edilmiştir. Örneğin Silopi’de toplam 75 gün, İdil’de toplam 11 gün sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Şırnak, Mardin ve Diyarbakır illerinin bazı ilçelerinde uygulanan yasak kapsamında doğrudan 200.000 kişi etkilenmiştir.¹⁹⁹ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri vermiş olduğu raporda Türkiye’nin kendi halkını korumak ve terörle mücadele gibi bir görevi ve hakkı olduğunu belirtmiş, bunun yanında insan hakları ile güvenlik konuları arasında bir denge kurması gerektiğini vurgulamıştır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri de yapmış olduğu bir açıklamada bu minvalde beyanlarda bulunmuştur.²⁰⁰

¹⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Avrupa Konseyi”, (Erişim Tarihi: 19.02.2024), https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa

¹⁹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Venedik Komisyonu Kuruluşu Yapısı ve Çalışmaları”, (Erişim Tarihi: 19.02.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://inhak.adalet.gov.tr/Resim1er/Dokuman/1004202316160447_inhakdergi3_inhakdergi3.pdf

¹⁹⁹ “Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal Çerçevesi Hakkında Görüş Raporu”, (Erişim Tarihi 04.05.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2016/07/2016.06.11_VenedikKomisyonu_tur.pdf, 3.

²⁰⁰ “Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal...”, 4.

Meydana gelen olaylar sonucunda biraz önce belirttiğimiz üzere Venedik Komisyonu 10-11 Haziran 2016 toplantısında ‘Türkiye-Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal Çerçevesi Hakkında Görüş Raporu’ yayımlamıştır. Komisyon raporda, terör eylemlerini kınadığını, demokratik devletlerin bu tür saldırılara uğradığı zaman kendisini savunma hakkına sahip olduğunu ve bununla beraber devletin güvenlik mücadelesi sırasında temel hürriyetleri ve insan haklarını güvence altına alması gerektiğini fakat bununla beraber alınacak tedbirlerin kanunlara uygun şekilde orantılılık ve gereklilik ilkelerine uygun olmasını da şart koştur.²⁰¹

Komisyon, sokağa çıkma yasağı uygulamasını ilk olarak uluslararası kanuni çerçevede değerlendirmiştir. Söz konusu yasağın istisnai şartlarda başvurulmuş bir tedbir olduğunu, yasağın süresince bazı hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasının olağan olduğunu vurgulamıştır. Yasağın etkilediği ilk hakkın seyahat hürriyeti olduğunu belirten Komisyon, sokağa çıkma yasağını ‘insanların gece belli bir saatten sonra dışarı çıkmamasını şart koşan bir emir veya kanun’ şeklinde tanımlamış, bu yasağın süresince kişilerin tutuklanmasının hatta sıkıyönetim gibi daha sınırlayıcı hallerde silahla vurularak öldürülmesinin dahi gündeme gelebileceğini aktarmıştır. Sokağa çıkma yasağının ekseriyetle olağanüstü halin ilan edilmesi ile bağlantılı olduğu belirtilen raporda, bu hallerde geçerli olacak özel düzenlemelerin genellikle anayasalarda düzenleneceğini ve uygulanacak tedbirlerin de kanunda yer alması gerektiği de bildirilmiştir. Ancak olağanüstü hal ilan edilmeksizin sokağa çıkma yasağının uygulandığı hallerde temel hak ve hürriyetlere getirilecek olan kısıtlamaların uluslararası belgelerde yer alan haklara ilişkin sınırlamalara uygun olması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.²⁰²

Komisyon ilgili raporunda uluslararası hukukta yer alan bazı düzenlemelere yer vermiştir. AİHS’in 15. maddesinde taraf devletlerin, savaş ya da halkın varlığını tehdit eden tehlike hallerinde uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı olmamak kaydıyla AİHS’e aykırı tedbirler alabileceği, 18. maddede ise izin verilmiş olan kısıtlamaların hedeflediği amaç dışında uygulanamayacağı düzenlenmiştir. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 4. maddesinde halkın hayatını tehdit eden ve resmi olarak ilan edilen olağanüstü halin ortaya çıktığı hallerde taraf devletlerin uluslararası hukuktan doğan

²⁰¹ “Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal...”, 5.

²⁰² “Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal...”, 6.

yükümlülüklerle aykırı olmamak ve ayrımcılık yapmamak şartıyla ölçülülük ilkesi gözetilerek bu sözleşmeye aykırı tedbirler alabileceği belirtilmiştir.

Komisyon, değerlendirmeyi yaparken Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinin 1713 (2005) sayılı Tavsiye Kararı'nı da göz önüne aldığını, kararda da değinildiği üzere *“güvenlik ihtiyacının genellikle hükümetleri istisnai tedbirler almaya yönelttiği bu tedbirlerin gerçekten de istisnai olması gerektiği, zira herhangi bir Devletin olağanüstü koşullarda dahi hukukun üstünlüğü ilkesini göz ardı etme hakkına sahip olmadığı, herhangi bir alanda alınan istisnai tedbirler meclis tarafından denetlenmeli ve temel anayasal hakların kullanılmasını ciddi şekilde engellememelidir”*” hususlarına da dikkat çektiğini belirtmektedir.²⁰³

Komisyon, raporunda Türk Hukukunda sokağa çıkma yasağının uygulanacağı alana ilişkin yapmış olduğu incelemede yasağa ilişkin mevzuatın açık, belirli ve anlaşılabilir şekilde düzenlenmesinden, istisnai bir tedbir olarak yer verilmiş olmasından ve meclis denetimine açık olmasından dolayı memnuniyetini bildirmiştir. Fakat olağanüstü hal dönemlerinde Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan KHK'nın (2017 değişikliği sonrası Cumhurbaşkanı tarafından CBK) AYM denetimine girmemesinden ve idari mahkemelerin yetkisine dahil edilmemiş olmasından dolayı sokağa çıkma yasağı tedbirinin uygulanması maksadıyla çıkarılan bu tür düzenlemelerin kanunilik denetimine tabi olup olmamasının açık olmadığını belirtip Türk yetkili makamlarına söz konusu düzenlemelerin denetimini mümkün kılacak bir sistem oluşturması yönünde bir tavsiye vermektedir.²⁰⁴

Raporda, her ne kadar Olağanüstü Hal Kanunu'nda ve Sıkıyönetim Kanunu'nda sokağa çıkma yasağı tedbiri yer alıyor olsa da bu derece ciddi sonuçları olan bir tedbirin şartlarını, uygulanma şeklini ve uygulanması halinde oluşacak sınırlamaları tanımlayan bir hükmün yer almamasının kabul edilemez olduğu özellikle vurgulanmıştır. Komisyon, bu hususların ivedi bir şekilde incelenmesini ve mevzuata açık, net ve detaylı hükümlerin eklenmesi yönünde Türk makamlarına tavsiyede bulunmuştur.

²⁰³ “Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 1713 (2005) sayılı Tavsiye Kararı, 23 Haziran 2005, üye devletlerde güvenlik sektörünün demokratik gözetimi, 23 Haziran 2005, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2HXref-ViewHTML.asp?FileID=11000&lang>

²⁰⁴ “Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal...”, 25.

Türk makamlarının raportörlere iletmış olduğu yazıda Anayasa’da yer alan olağanüstü hal şartlarının oluştuğu ve mecliste bu kararı almaya yeter çoğunluğun mevcut olmasına rağmen bunun yerine İl İdaresi Kanunu’nun 11. maddesinde yer alan düzenlemeye göre sokağa çıkma yasağı tedbirinin uygulanmasını tercih ettiğini, bu yolun seçilmesine sebep olarak ise demokratik ortamı koruma gayesi ve temel hak ve hürriyetler alanında gerilememe düşüncesinin var olduğunu, sivillerle terör örgütü üyelerini birbirlerinden ayırmak amacıyla bu tedbirin uygulandığını, tedbirin sadece operasyon yapılan yer ve süreyle sınırlı şekilde uygulandığını ve bu bağlamda orantılılık ilkesini sağlar nitelikte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İl İdaresi Kanunu’nda açıkça sokağa çıkma yasağı bahsedilmiyor olsa dahi CMK’nın 91. maddesinin 4. fıkrasının e bendinde sokağa çıkma yasağının İl İdaresi Kanunu’nda yer alan düzenlemeye dayanılarak uygulanabilecek bir tedbir olarak düzenlendiğini ve resmi olarak olağanüstü hal ilanı gerekmeksizin bu kanun maddelerine dayanılarak sokağa çıkma yasağı uygulanabileceğini vurgulanmıştır. Komisyon, inceleme esnasında Türk yargı organlarınca verilen kararları da irdelemiştir. AYM’nin bu hususla ilintili olan bir tedbir talebine dair vermiş olduğu kararda valilik kararının temelsiz olduğunun söylenemeyeceğini belirtmiştir.²⁰⁵

Komisyon, raporun analiz kısmında devletlerin olağanüstü halin varlığına ve bazı yükümlülüklerin askıya alınıp kısıtlamalar yapılması hususunda devletlerin belirli bir takdir payı olduğunu, fakat bu takdir payının geniş olmadığını ve AİHM’in bu yetkileri denetlediğini ifade etmiştir. Ayrıca her ne kadar 1990lı yıllarda PKK terör örgütünün eylemleri nedeniyle ilan edilen olağanüstü hal ve bu dönemlerde uygulanan bazı kısıtlamalara dair AİHM’e açılan davalarda herhangi bir ihlal olmadığı tespit edilmiş olsa da 2015 yılındaki durumun 1990lı yıllara göre farklılık gösterdiğini ve bu dönemde olağanüstü hal ilan etmemenin bir siyasal tercih olduğunu belirtmiştir.²⁰⁶

Raporda, Anayasa’da ve kanunlarda sokağa çıkma yasağına izin veren düzenlemeler olsa dahi İl İdaresi Kanunu’nda yer alan düzenlemenin valilere ve kaymakamlara çok geniş yetki tanıyor olması, zaman kriteriyle ilgili açık ve belirli bir hükmün olmaması, meclis tarafından herhangi bir onaya tabi tutulmuyor oluşundan dolayı ve ayrıca her ne kadar

²⁰⁵ AYM, 15.09.2015, Bireysel Başvuru No: 2015/15266, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/15266>

²⁰⁶ “Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal...”, 19.

normal dönemde vali yahut kaymakamlarca alınan kararların idari bir denetimi olsa da hapis cezasına kadar ilerletilebilecek yaptırımlar öngörüyor olmasından dolayı mevzuatın yeterli güvenceleri karşılamadığı sonucuna varılmıştır.

Komisyon, sokağa çıkma yasağının kısıtladığı temel hakları incelerken temel olarak seyahat hürriyetini ele almıştır. Söz konusu hürriyetin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 23. maddesinde, henüz depo edilmediği için yürürlüğe girmemiş olsa dahi AİHS'in 4 sayılı protokolünün 2. maddesinde ve meclis tarafından onaylanan Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 12. maddesinde güvence altına alındığını vurgulamış; bu bağlamda Türkiye'de ilan edilmiş olan sokağa çıkma yasağının kanuni dayanağının sorgulanabilir olacağını belirtmiştir.²⁰⁷

Nitekim Venedik Komisyonu bahse konu raporun sonuç kısmında; Türkiye'nin güneydoğusunda mevcut olan duruma dair Türkiye'nin terörle olan mücadelesinde göstermiş olduğu kararlılığın ve çabanın meşru olduğunu belirtmekte, bununla beraber vatandaşların güvenliğini sağlarken temel hak ve hürriyetlerin kullanılması noktasında da orantının olması gerektiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar olağanüstü hal ilan edilmesi için tüm şartlar oluşmuş olsa da bu durumun ilan edilmemesinin siyasi tercih olduğu dikkate alınmış, fakat bu doğrultuda uygulanan sokağa çıkma yasaklarının anayasal ve kanuni mevzuata dayanmadığını belirtilmiştir.²⁰⁸

Tüm bu incelemeler sonucunda komisyon, Türk yetkili makamlarına; sokağa çıkma yasağı ilanı esnasında İl İdaresi Kanunu'na değil mevcut olan mevzuata dayanılması ve olağanüstü halin ilanı halinde başvurulabilecek tedbir olarak düzenlenen sokağa çıkma yasağı tedbirine dair kararların kanuni bir denetime tabi tutulacak şekilde sistem oluşturulması gerektiği şeklinde tavsiyelerde bulunmuştur.²⁰⁹

Sokağa çıkma yasağının valilikler tarafından verilmesinin anayasaya aykırılığı doktrinde de tartışılmaktadır. Bir görüşe göre kanunun 11. maddesinin c bendinde yer alan 'gerekli tedbirler' ifadesi belirlilik ilkesine uygun değildir. Bu bağlamda kesinlik ve açıklık unsurlarını taşımayan bir ifadeye dayanılarak sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi

²⁰⁷ "Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal...", 22.

²⁰⁸ "Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal...", 24-26.

²⁰⁹ "Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal...", 26.

keyfilik meydana getirebileceğinden anayasaya aykırıdır.²¹⁰ Ayrıca bu görüş, söz konusu yasağın temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasından ziyade durdurulması olduğunu, bu bağlamda OHAL ilanı olmadığı sürece sokağa çıkma yasağının ilan edilmesini Anayasa'ya aykırı olacağını ileri sürmektedir.²¹¹

3.2. Türk Yargı Kararlarında ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Seyahat Hürriyeti

3.2.1. Türk Yargısının Seyahat Hürriyetine Yaklaşımı

3.2.1.1. Seyahat Hürriyetinin Sınırlanmasıyla İlgili Yüksek Mahkeme Kararları

1982 Anayasası'nın 23. maddesinde yer alan seyahat hürriyetine özgü sınırlandırma sebeplerinin uygulanmasıyla ilgili gerek Danıştay'ın gerekse de Yargıtay'ın birçok kararı mevcuttur.

Danıştay 10. Dairesi, 2010 yılında yapmış olduğu bir incelemede bir yabancı'nın sınır dışı edilmesiyle ilgili bir idari işleme karşı açılan davada seyahat hürriyetinin özel sınırlandırılma sebeplerinin uygulanmasına yönelik bir karar vermiştir. İdari yargıya taşınmış olayda çalışma izni bulunmayan bir İngiliz vatandaşının birden fazla şahısla birlikte resmi kaydı olmayan bir kilise olarak kullandıkları binada birtakım dini ritüeller gerçekleştirdiklerinden bahisle Emniyet Genel Müdürlüğüne bu şahsın on beş gün içerisinde yurt dışına çıkması gerektiği aksi takdirde sınır dışı edileceği ve bir yıl süreyle de yurda giremeyeceği şeklinde bir işlem tesis edilmiştir. İdari yargıda açılan davada ilk derece mahkemesi talebin reddine karar vermiş ve bunun üzerine davacı tarafından temyiz edilen dosya Danıştay'a intikal etmiştir. Danıştay yapmış olduğu değerlendirmede söz konusu olayı din ve vicdan hürriyeti anlamında da incelemiş ise de asıl hükmü seyahat hürriyeti ile ilgili yapmış olduğu inceleme neticesinde vermiştir. Dava konusu işlemde ise 12.2003 tarih ve 180 sayılı Emniyet Genel Müdürlüğü Genelgesi ile yurda süreli giriş yasağı adı altında gerçekleştirilen ve bunun neticesine daha önceden belirlenmiş olan kurallara uymayan şahıslara belirli sürelerle yurda giriş yasağı uygulaması esas alınmış ve davacıya bu şekilde işlem yapılmıştır. 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un 7. maddesinde yabancılara hangi hallerde ikamet

²¹⁰ Tolga Şirin, "Gündeme İlişkin Değerlendirme: Olağan Dönemlerde Sokağa Çıkma Yasağı İlan Edilebilir Mi?", *Anayasa Hukuku Dergisi*, 4/7 (2015): 266. (E.T. 05.03.2024) <https://anayasadergisi.org/wp-content/uploads/2020/05/%C5%9Eirin-AYHD-7.pdf>

²¹¹ Şirin, "Gündeme İlişkin Değerlendirme..."266.

tezkeresi verilmeyeceği belirtilmiştir. Danıştay nihai hükmünde ise Anayasa’da yer alan seyahat hürriyetine sadece Anayasa’da yer alan nedenlerle veya bu nedenlerin dayanak olduğu kanunlarla sınırlama getirilebileceği, genelge gibi idari bir düzenleme ile herhangi bir sınırlama getirilmesinin Anayasa’ya aykırı olacağı ve bu nedenle söz konusu işlemin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle davacının temyiz istemini kabul etmiş ve ilk derece mahkemesinin kararını kaldırmıştır.²¹²

Danıştay 10. Dairesi daha eski bir kararında ise özel sınırlandırma sebeplerinin oluşup oluşmadığını incelemiş ve ölçülülük ilkesi anlamında bir değerlendirme yapmıştır. Daha önce bir suçtan dolayı mahkum olup cezasını çeken ve eşi Hollanda’da işçi olan bir şahsın yurtdışına çıkmak maksadıyla pasaport işlemlerini yaptırmak istediği sırada, hakkında yurtdışına çıkmasında genel güvenlik bakımından sakınca olduğu gerekçesiyle pasaport verilmemesi üzerine ilgili şahıs, işlemin iptali için idare mahkemesinde dava açmıştır. Davada söz konusu idari işlemin 5682 sayılı Pasaport Kanunu’na aykırı olmaması nedeniyle talebin reddine karar verilmiştir. Bunun üzerine davacı söz konusu kararı temyiz etmiş ve bunun üzerine dosya Danıştay’a gelmiştir. Danıştay yapmış olduğu incelemede seyahat hürriyetinin sınırlama nedenlerini belirtmiş ayrıca Pasaport Kanunu’nun 22. maddesine değinmiştir. İlgili maddede yurtdışına çıkmasında genel güvenlik bakımından sakınca olan kişilere İçişleri Bakanlığınca pasaport verilmeyeceği düzenlenmiştir. Danıştay söz konusu hükmün ancak ve ancak sakıncanın açıkça tespit edildiği hallerde kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Daha önceden bir suç işlemiş olan davacının, ilgili suça dair cezasının infaz edildiği ve tahliye olduğu belirtilmiş; her ne kadar kanun dışı örgütlerle ilişkisi olduğu sebebiyle yurt dışına çıkmasında genel güvenlik açısından sakınca olabileceğine yönelik bir gerekçe ile işlem tesis edilmiş olsa da somut bir delilin bulunmaması nedeniyle davacının temyiz talebi kabul edilerek dosyanın yeniden karar verilmek üzere ilk derece mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir.²¹³

²¹² Danıştay 26.05.2014, E.2010/9929, K.2014/3373, <https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=94404700&arananKelime=10.%20Daire,2010/9929>

²¹³ Danıştay 14.10.1998, E.1998/4442, K.1998/4832, <https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=17473300&arananKelime=10.%20Daire,1998/4442>

3.2.1.2. COVID-19 Salgın Döneminde Verilmiş Olan Yüksek Yargı Kararları

2020 yılında meydana gelen Covid-19 salgını döneminde tartışmalı birçok düzenleme ve bu düzenlemelere dayanarak verilmiş birçok mahkeme kararı bulunmaktadır. Bu kararların yüksek yargıya taşınması neticesinde Yargıtay, maddelerin uygulanmasına yönelik açıklamalar da yapmıştır. Yargıtay 7. Ceza Dairesi 2022 tarihli bir kararında Covid-19 pandemisinde alınan tedbirleri Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 282. Maddesi çerçevesinde incelemiştir. Covid-19 salgını esnasında sokağa çıkma yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle kendisine idari para cezası verilen şahsın söz konusu cezaya karşı Sulh Ceza Hakimliğine itirazda bulunması ve hakimliğin itirazı kabul etmesi üzerine Adalet Bakanlığınca kanun yararına bozma yoluna gidilmiş ve dosya Yargıtay'a intikal etmiştir. Ceza verilen şahıs sadece çöp atmak için dışarı çıktığını ve çıkmış olduğu yerin etrafı kapalı site içerisinde özel mülkiyet sınırları içinde yer aldığını öne sürmüştür. Sulh Ceza Hakimliği söz konusu cezalara dayanak yapılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 64. maddesinde tedbirleri uygulayacak makamın Sağlık Bakanlığı olduğunu, kanunda sokağa çıkma yasağının düzenlenmediğini, kıyasen uygulandığı düşünülse dahi tecrit halinde sosyal devlet ilkesi gereği vatandaşa iase verilmesi gerektiği ve iasen de verilmediğini belirtmiş, bu gerekçelerle itirazın kabulüne karar vermiştir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ise İl İdaresi Kanunu'nun 66. maddesi, 11. maddesi ve Kabahatler Kanunu'nun 32. maddesi uyarınca genel sağlığa ve güvenliğe tehdit oluşturan hususların önlenmesi maksadıyla mülki amirlerce birtakım tedbirler alınabileceği ve tedbirlere uymayan kişilere idari para cezaları verilebileceğinin düzenlendiğini; dolayısıyla dosyaya konu işleme ilişkin itirazın reddinin gerektiğini ileri sürmüştür. Yargıtay ilgili dosyayı anılan tedbirlerin somut olayda uygulanamayacağından dolayı kanun yararına bozma istemini reddetmiş ise de gerekçesinde Covid-19 pandemisinde alınan tedbirlerin Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 282. maddesinde yer alan *"Bu Kanunda yazılı olan yasaklara aykırı hareket edenler veya zorunluluklara uymayanlara, fiilleri ayrıca suç oluşturmadığı takdirde, ikiyüzelli Türk lirasından bin Türk lirasına kadar idarî para cezası verilir."* şeklindeki düzenlemenin 'zorunluluk' kısmına dahil olduğunu ve tedbirlere uyulmaması

halinde idari yaptırımların uygulanması gerektiği belirtmiştir. Yargıtay bu kararıyla söz konusu sınırlandırmaların hukuka uygun olduğunu kabul etmiştir.²¹⁴

Yargıtay 19. Ceza Dairesi ise, salgın dönemi tedbirlerinden biri olan maske takma uygulamasına ilişkin 2020 tarihinde bir karar vermiştir. Alışveriş merkezi önünde ağzında maske olmadığından dolayı kendisine idari yaptırım uygulanan şahıs söz konusu maske takma zorunluluğunun olmadığını ileri sürerek Sulh Ceza Hakimliğine başvurmuş ve hakimlik bir önceki Yargıtay ilamında yerel mahkemenin sunmuş olduğu gerekçelerin aynısı ile itirazın kabulüne karar vermiş, bunun üzerine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Adalet Bakanlığı talebiyle dosyayı aynı gerekçelerle kanun yararına bozma yoluyla Yargıtay'a taşımıştır. Yargıtay, yapmış olduğu incelemede Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 57. maddesinde yer alan bulaşıcı hastalıkların sınırlı sayıda yazıldığını fakat 64. maddede başkaca bir salgının baş göstermesi halinde bu salgının bulaşıcı bir hastalık olarak ilan edilmesi ve buna ilişkin tedbirlerin alınması noktasına Sağlık Bakanlığının yetkili olduğunu, kanunun 72. maddesinde tedbirlerin yine sınırlı sayıda belirtildiğini ve bunların arasında maske takma tedbirinin bulunmadığını bu nedenlerle kanunun 282. maddesinde yer alan ve bu kanunla getirilen tedbirlere uymayan kişilere idari para cezası uygulanacağı tedbirini düzenleyen maddenin Covid salgını sırasında uygulanamayacağı sonucuna varmıştır. Ayrıca kanunda idari yaptırım kararını verme yetkisinin mülki idari amirde olmasına karşı dosyaya konu kabahat tutanağında idari kollukça yaptırım uygulanmasından dolayı yetki açısından da hukuka aykırı olacağı kanaatine varmıştır. Fakat; Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 27. maddesinde Valinin başkanlığına toplanan İl Umumi Hıfzıssıhha Meclislerinin, il sağlığını tehdit eden bir salgının çıkması durumunda birtakım tedbirler alabileceği ve bu tedbirlerin 72. maddede sınırlı sayıda sayılmış olan tedbirlerle sınırlı olmadığı, esas gerekçenin genel sağlığı tehdit eden sakıncaları ortadan kaldırmak olduğu, bu anlamda Covid-19 salgını sırasında maske takma yükümlülüğünün meclis tarafından getirilebileceği, bu kapsamda da tedbirlere uymayanların idari para cezası ile cezalandırılabilmesi Yargıtayca kabul edilmiştir.

Bu karar oy çokluğu ile alınmıştır. İlgili karara muhalefet şerhi koyan Yargıtay Üyesi ise mevcut hukuk düzeninde maske takma zorunluluğu ve buna müteakip bir idari para cezası

²¹⁴ Yargıtay, 31.03.2022, E.2021/13140, K.2022/7127.

verileceğine dair bir hüküm olmamasından dolayı ceza verilemeyeceğini ileri sürmektedir. Üye; Kabahatler Kanunu'nun 32. maddesinde yer alan emre aykırı hareket halinde idari para ceza verilebileceği maddesine ilişkin yapılan değerlendirmede kanunlarımızda maske takma yükümlülüğünü düzenlemesi için idareye yetki veren hiçbir kanun maddesi olmadığını ve bu nedenle idarenin kanuniliği ilkesinin oluşmadığını belirtmiştir. İl İdaresi Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile ilgili yaptığı değerlendirmede ise söz konusu kanunlarda yer alan salgın hastalıkların örnekleyici değil sınırlı sayıda sayıldığı, Covid-19 hastalığının yer almadığı, dolayısıyla bu kanunlara dayalı bir tedbirin esas teşkil ettiği idari para cezası verilemeyeceği, yeni bir kanunun çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Sayın Üye ayrıca Türkiye'de birtakım mevzuatın değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Şöyle ki Anayasa'da yer alan kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı maddesine, seyahat hürriyetine, dini inanç ve vicdan hürriyeti bağlamındaki ibadet ayin ve törenlere katılma serbestisine, mülkiyet hakkına, hak arama hürriyetine ve çalışma hürriyetine 'tehlikeli salgın hastalıklar ile mücadele ve/veya genel sağlığın korunması' sebebinin sınırlama sebebi olarak getirilmesini teklif etmiştir. Ayrıca Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun yerine yeni bir 'Genel Sağlığı Koruma Kanunu' çıkarılmasını önermiş, değişiklik sistematığını de üç kategoriye ayırmıştır: ilk olarak kanunda sınırlı sayıda hastalığın sayılması usulüne son verilerek 'Covid-19 dahil her türlü tehlikeli salgın hastalık' ibaresi eklenmesi, tedbirlerin yetersiz olmasından dolayı daha kapsayıcı ve bilimsel tedbirlerin kanuna eklenmesi, tedbirlerin uygulanacağı kişilerin sadece hasta ya da hasta olmasından şüpheli kişilere değil tüm halka uygulanabilmesi için düzenlemelerin yapılması. Önermiş olduğu bir başka düzenleme ise söz konusu tedbirlerin sadece Resmi Gazete ile değil halka daha kolay ulaşabilen açık ve anlaşılır görsel-işitsel vasıtalarla duyurulmasıdır. Maske takılmaması halinde Kabahatler Kanunu'nun 32. maddesinden ya da Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 282. maddesinde farklı idari cezalar verildiği için bu cezaların yeknesak hale getirilmesi gerektiği de üyenin son önerisi olmuştur.²¹⁵

AYM ise, salgın döneminde uygulanan tedbirler dolayısıyla seyahat hürriyetinin ihlal edildiğinin öne sürüldüğü Senih Özay Başvurusu'nda ise yargı yollarının tüketilmesi bağlamında açıklamalarda bulunmuştur. Covid-19 salgını dolayısıyla getirilmiş olan

²¹⁵ Yargıtay, 14.12.2020, E.2020/5700, K.2020/19580.

sokağa çıkma yasağına ilişkin başvuruda bulunan başvuru, 65 yaş üstü kişilere yönelik bu sınırlandırmaların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının, seyahat hürriyetinin ve çalışma hakkının ihlal ettiğini ileri sürmüştür. 7226 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun gereğince yargı mercilerinde sürelerin durmuş olması sebebiyle idari yargıda iptal davası açmanın herhangi bir netice alınamayacağını ileri süren başvuru bu nedenle olağan yargı yollarını tüketmeksizin bireysel başvuruda bulunmuştur. AYM söz konusu işleme ilişkin iptal davası açılması gerektiğini, idareye savunma vermeksizin bir işlem yapılmasının hukuka aykırı olacağını ileri sürmüş, açılacak iptal davasının sonuçsuz kalıp kalmayacağını incelenmesi gerektiğini öne sürerek başvuru yollarının tüketilmemiş olması nedeniyle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.²¹⁶

AYM, salgın döneminde alınan tedbirlerle ilgili olan bir diğer bireysel başvuru olan Mustafa Karakuş Başvurusu’nu Genel Kurul olarak incelemiştir. Araç ile seyir halindeyken kolluk görevlilerince durdurulup sokağa çıkma yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 282. maddesi gereğince idari para cezası uygulanan başvuru ilgili cezaya karşı Sulh Ceza Hakimliğine İl İdaresi Kanunu’nun 11. maddesinin c bendi ile umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 27 ve 72. maddelerinde açık bir düzenleme bulunmaması gerekçeleriyle itirazda bulunmuş, Sulh Ceza Hakimliği ise idari yaptırım kararını kanun ve usule uygun bulup itirazı reddetmiştir. İlgili ret kararına karşı yapılan itiraz da itiraz merciince uygun görülmeyle ret kararı kesinleşmiştir. Bunun üzerine başvuru bireysel başvuru kapsamında AYM’ye dosyayı taşımıştır. Başvuru, İçişleri Bakanlığı genelgesinin ulaşılabilir olmadığını, bu nedenle hak ve hürriyetlerin kısıtlanamayacağını, sokağa çıkma yasağına dayanak olarak gösterilen düzenlemelerin Anayasa’da yer alan belirlilik ilkesine uygun olmadığını, kanuni dayanağı olmayan eylemlerle temel hak ve hürriyetlere müdahale edilmesinin ise suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Bakanlık görüşünde ise devletin bireylerin yaşamlarını koruma yükümlülüğü olduğu ve bu söz konusu tedbirlerin bu kapsamda alındığını, ilgili genelgelerin icrai değil tavsiye niteliğinde olduğunu, alınan kararların umumi hıfzıssıhha meclislerince alındığını ifade etmiştir. AYM yaptığı incelemede ilk olarak kabahatlerin de Anayasa’da yer alan suç ve cezalara ilişkin

²¹⁶ AYM, 09.06.2020, Başvuru No: 2020/13969, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/13969>

güvenceler kapsamında değerlendirildiğini belirtmiştir. Ayrıca 7420 sayılı Kanun'un Geçici 4. maddesinde salgınla mücadele kapsamında verilmiş olan idari para cezalarından tahsil edilmiş olanların ilgisine iade edilmeyeceği şeklinde düzenleme bulunmasından dolayı başvurunun kişisel bir menfaatinin de ihlal edildiği, bu nedenlerle başvuruda bulunma hakkı olduğu da usul yönünden kabul edilmiştir. Esas incelemesinde ise 282. maddede yer alan 'kanunda yazılı yasaklara aykırı hareket etme veya zorunluluklara uymama' ibaresi irdelenmiştir. Bu bağlamda aykırılık içeren hususun açık şekilde düzenlenmesi gerektiği, genel nitelikte bir düzenleme ile temel hak ve hürriyetlere sınırlama getirilemeyeceği vurgulanmıştır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 23 ve 72. maddesi incelendiğinde birtakım tedbirlerin yer aldığını, bu tedbirler arasında sokağa çıkma yasağı tedbirinin bulunmadığını, sınırlı sayıda sayılan tedbirler dışında herhangi bir tedbir almanın mümkün olmadığını belirten Mahkeme, her ne kadar 57. maddede zikredilen hastalıklardan biri olmasa da 64. madde uyarınca Covid-19 salgınında da birtakım tedbirler alınabileceğini kabul etmiştir. Fakat bu tedbirler arasında sokağa çıkma yasağı tedbirinin olmadığı, başvurucuya uygulanan yaptırımda kanunda yer alan yasak veya zorunluluklara değinilmediği, başvuruya konu eylemin öngörülmesi mümkün olmayan bir yorum ile kural kapsamına dahil edilmiş olduğu belirtilmiş, bu bağlamda 282. maddede yer alan hükmün başvurucuya isnat edilen sokağa çıkma yasağını ihlal etme fiilini kapsamadığını vurgulayarak olayda suçta ve cezada kanunilik ilkesinin ihlal edildiği kanaatine oyçokluğu ile varmıştır. Karşı oy gerekçesinde ise; 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun 4. maddesi gereğince kabahat oluşturacak fiilleri belirleme yetkisinin idareye verilmiş olduğu, salgın hastalık gibi önlenmesi zorunlu bir ihtiyaca karşılık gelmesi nedeniyle demokratik toplum düzeninin korunmasında söz konusu tedbirlerin gerekli ve orantılı olduğu vurgulanmış, dolayısıyla herhangi bir ihlal olmadığı öne sürülmüştür.²¹⁷

3.2.1.3. Anayasa Mahkemesinin Seyahat Hürriyetine Yaklaşımı

AYM, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin AİHS'nin 4.Nolu Ek Protokolü'ne taraf olmamasından dolayı bireysel başvurularda seyahat hürriyetine dair inceleme yapılamayacağını belirtmekte, fakat başvuruların seyahat hürriyeti dışında bir başka

²¹⁷ AYM, 17.01.2023, Başvuru No: 2020/34781, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/34781>

temel hak ve hürriyetle ilişkisi olduğu durumlarda ilgili hak veya hürriyetin ihlal edilip edilmediğine dair inceleme yapmaktadır.

Bireysel başvurulara örnek olarak Sebahat Tuncel Başvurusu örnek olarak verilebilir. AYM, bu başvuruda seyahat hürriyetine dair inceleme yapılamayacağını belirtirken seçme, seçme ve siyasi faaliyette bulunma hakkının ihlal edilip edilmediğine dair incelemede bulunmuştur. Başvurucu 08.11.2006 tarihinde silahlı terör örgütüne üye olmak suçlamasıyla tutuklanmış, 13.11.2006 tarihinde hakkında ilgili suçtan ceza davası açılmış, 22.07.2007 tarihinde milletvekili seçilmiş ve bu gerekçe ile 24.07.2007 tarihinde tahliye edilmiştir. Başvurucu 12.07.2011 tarihinde yeniden milletvekili seçilmiş, 18.09.2012 tarihinde silahlı terör örgütüne üye olma suçundan sekiz yıl dokuz ay hapis cezası ile cezalandırılmış ve kararın kesinleşmesine karar yurt dışına çıkmama adli kontrol tedbirinin uygulanmasına karar verilmiştir. Başvurucunun adli kontrol tedbir kararına itirazı kararda isabetsizlik bulunmaması nedeniyle reddedilmiştir. Başvurucunun mahkumiyet hükmü 24.12.2013 tarihinde onanarak kesinleşmiştir. Başvurucu, adli kontrol tedbiri kararının gerekçesiz olduğunu ileri sürerek Anayasa'nın 141. maddesine aykırı olduğu; tedbirin özgürlüğünü kısıtlaması ve bu kararın kendisinin ve müdafisinin görüşü alınmaksızın verilmesinden dolayı özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edildiğine; kesinleşmiş mahkumiyet olmaksızın verilen bu kararın masumiyet ilkesi ve yasama dokunulmazlığını ihlal ettiğine; kesin mahkumiyet bulunmadan ve parlamento kararı alınmadan bir milletvekilinin hürriyetini kısıtlayan yurtdışına çıkış yasağı tedbirinin seyahat hürriyetine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Konumuzla ilgili olan ve AYM'nin seyahat hürriyetine ilişkin yapmış olduğu inceleme ise özgürlük ve güvenlik hakkı ile seyahat hürriyetinin kapsamlarıdır. AYM incelemesinde AİHM kararlarını değerlendirmiştir. AİHM'ne göre özgürlük ve güvenlik hakkına yönelik müdahale seyahat hürriyetinin kısıtlanmasının aşırı halidir. AİHM, aradaki farkın derece ve yoğunluk olduğunu öne sürmektedir. Bu hususta da ele alınması gereken faktörlerin tedbirin çeşidi, süresi, etkileri, uygulanma tarzı ve bireyin gündelik hayatının devlet tarafından ne ölçüde denetim altına alındığının değerlendirilmesi olduğunu belirtmiştir. Ancak AYM seyahat hürriyetine ilişkin bilgileri bu şekilde belirtmiş olsa da AİHS'ne Ek 4 No.lu Protokol'e Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olmamasından dolayı ilgili iddianın 'konu bakımından yetkisizlik' nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Nihayetinde söz konusu başvuruyu masumiyet karinesi, seyahat hürriyeti ve eşitlik ilkesi

bakımından kabul edilemez olduğuna; seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkının ise ihlal edilmediği yönünde oybirliği ile karar vermiştir.²¹⁸ AYM başvurusunun mahkumiyet hükmü almasından sonra yurtdışında olduğu, kesinleşmiş mahkumiyetin infazı için yakalama emrinin var olduğu ve kişinin yurda dönemediği, tutuklulukta geçen sürenin göz önüne alınması ve buna müteakip yakalama kararının kaldırılmamasının kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına ihlali bağlamında incelemiş olduğu Galip Öğüt Başvurusu’nda da seyahat hürriyeti ile kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı arasındaki yoğunluk ve derece farkını irdelenmiş aynı doğrultuda gerekçe kurmuştur.²¹⁹

AYM her ne kadar bireysel başvurularda seyahat hürriyetini inceleyemese de somut ve soyut norm denetimi incelemelerinde seyahat hürriyetinin ihlal edilip edilmediğine dair incelemelerde bulunmaktadır. AYM’nin, 2004/100 Esas 2005/16 Karar sayılı ilamıyla yapmış olduğu somut norm denetimi buna örnek olarak gösterilebilir. Kara Kuvvetleri Komutanlığı 1.Ordu Komutanlığı Askeri Mahkemesi tarafından 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu’nun 67. maddesinde yer alan “*Aşağıda yazılı fiilleri işleyen asker kişiler, yabancı ülkeye kaçmış sayılarak bir seneden beş seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar:* A) *Herhangi bir nedenle izinli olsa dahi, yabancı ülkeye gitme müsaadesi bulunmaksızın ülke sınırları dışında üç günü geçirenler.*” düzenlemesinin iptali AYM’den istenmiştir. İptale dayanak olarak ise 1982 Anayasası’nın 13. maddesinde yer alan temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması ve 23. maddesinde yer alan seyahat hürriyeti gösterilmiş 38. maddede yer alan suç ve cezalara ilişkin esaslarla da ilgisi görülmüştür. İptali istenen fıkrada yer alan fiil, yabancı memlekete firar olarak varsayılmıştır. AYM yapmış olduğu incelemede; söz konusu iddianın, 13 ve 23. maddelerle bir ilgisini görmemiş, esas olarak 38. maddeyi göz önüne almıştır. Bu bağlamda Pasaport Kanunu’nun 2. maddesinde Türk vatandaşlarının Türkiye’den çıkabilmek için pasaport veya pasaport yerine geçerli bir vesika ibraz etme zorunluluğu olsa da TSK’nin disiplini ve askerlik hizmetlerinin gerekleri olarak yurt dışına çıkma konusunda asker kişilerin farklı hukuksal bir durumda olduğunu, TSK’nin personel durumunu kontrol etmek maksadıyla bazı ek esaslara yer verebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca kanun koyucunun Anayasa sınırları çerçevesinde suç ve cezaları belirlerken takdir yetkisinin bulunduğunu belirterek askerlik hizmetinin önemine binaen birtakım ağır yaptırımların düzenlemesini olağan ve zorunlu kabul

²¹⁸ AYM, 20.02.2004, Başvuru No: 2012/1051 <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1051>

²¹⁹ AYM, 01.03.2017, Başvuru No: 2014/5863 <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5863>

etmiştir. Bu gerekçelerle ilgili başvuruyu reddetmiştir. Karşı oy görüşünde ise izinli günlerinde yurtdışı izni olmaksızın yurt dışına çıkan askerlerin bu eylemlerinin firar olarak değerlendirilmesinin suç işleme kastı olarak varsayılmasının ölçülülük ilkesine aykırı olmasından dolayı söz konusu düzenlemenin 1982 Anayasası'nın 2. maddesine aykırı olduğu ve firar kastı ile hareket eden bir kişi ile firar kastı olmaksızın yurt dışına çıkan kimselere aynı düzenlemenin uygulanacak olmasının 1982 Anayasası'nın 10. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Her ne kadar bu kararın verildiği tarihte kanun bu şekilde olsa da 05.06.2007 sayılı KHK ile Askeri Ceza Kanunu'nun 67. maddesinin A fıkrası değiştirilmiş ve “*izinli olduğu durumlar hariç*” ibaresi eklenmiştir.²²⁰

3.2.1.4. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Seyahat Hürriyetine Yaklaşımı

AİHS'te güvence altına alınmış olan temel hak ve hürriyetlerin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasında bulunan kişiler AİHM'e bireysel başvuruda bulunabilmektedir. AİHM, kendisine yapılan bireysel başvurularda birtakım aşamaları göz önüne alarak incelemelerde bulunmaktadır. Bu aşamalar doktrinde ‘üç aşamalı test’ olarak isimlendirilmektedir. Bu aşamalar sırasıyla hukukilik denetimi, meşru amaç denetimi ve demokratik toplumda gereklilik denetimidir.²²¹ Mahkeme hukukilik denetiminde sözleşmede yazılı olan hak ve hürriyetlerin sınırlandırmalarının mevzuata uygun yapıp yapılmadığını incelemektedir. Bu denetim esnasında ise ilgili kanunun erişilebilir ve öngörülebilir olmasını aramaktadır.²²² Meşru amaç denetiminde ise hak veya hürriyete yapılmış olan müdahalenin ilgili düzenlemede yer alan sınırlama ölçülerine dayanılarak yapıp yapılmadığını incelemektedir. Buradaki ölçütlere ise ulusal güvenliğin korunması, sağlığın ve ahlakın korunması, kamu düzeninin korunması örnek olarak gösterilebilir.²²³ Mahkeme, bu aşamaları geçen başvurularda son olarak ise demokratik toplumda gereklilik denetimi yapmaktadır. Başvuruya konu olan müdahalenin acil bir sosyal gerekliliğe karşılık yapıp yapılmadığını, meşru amacın orantılılığını ve kamu

²²⁰ AYM, 05.04.2005, E.2004/100, K.2005/16, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2005/16?Donemler_id=2&EsasNo=2004%2F100

²²¹ Mehmet Alp Didinmez, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Üç Aşamalı Testi”, *Kastamonu Hukuk Mecmuası*, 1/1 (2021): 151. (E.T. 15.04.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2193613>

²²² Didinmez, “Avrupa İnsan Hakları...”, 152.

²²³ Didinmez, “Avrupa İnsan Hakları...”, 156.

gücünün yapmış olduğu iddia edilen işlemi yapabilmek için gerekçelerinin yeterliliğini incelemektedir.²²⁴

Seyahat hürriyetini konu alan AİHS Ek 4 No.lu protokolün uygulanabilmesine yönelik işlemlerin Türkiye tarafından yerine getirilmemiş olduğu ve bu nedenle taraf olunmayan bir sözleşme maddesine dayanılarak bireysel başvuruda bulunulamayacağını daha önce de belirtmiştik. Bu bağlamda Türkiye'den başvuru olamaması nedeniyle sözleşmeye taraf diğer devletlere ilişkin başvurular bu başlık altında incelenecektir.

İnceleyeceğimiz ilk karar Reiner/Bulgaristan kararı olarak adlandırılan karardır. Mahkeme, yapmış olduğu incelemede orantılılık ilkesine dikkat çekmiştir. Bulgar vatandaşı olan ve daha sonra Avusturya vatandaşlığı da alan başvurucuya Bulgaristan'da ticaret yaptığı sırada 150 bin Euro vergi borcu olduğu gerekçesiyle Pasaport Kanunu uyarınca pasaportuna el konularak 1995 yılında yurt dışı çıkış yasağı getirilmiştir. Yapmış olduğu tüm itirazları reddedilen başvurucunun 2004 yılında borcunun zamanaşımına uğramasından dolayı yasağı kalkmış olsa da başvurucu vergi borcu nedeniyle yurt dışı çıkış yasağı uygulamasının AİHS Ek 4 No.lu Protokolün 2. maddesinde yer aralan seyahat hürriyetini ihlal ettiği gerekçesiyle AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme hürriyetlere getirilmiş olan sınırlamaların sözleşmeye uygunluğunu ölçmek adına bir prosedür oluşturmuştur. Buna göre sınırlamanın kanuni olup olmadığına, amacının meşruluğuna ve orantılılık ilkesine uygunluğuna bakılmalıdır. Mahkeme yaptığı değerlendirmede Bulgaristan mevzuatında ilgili düzenlemenin yer alması nedeniyle kanunilik unsurunun var olduğunu kabul etmiştir. Amacın meşruluğunu inceleyen mahkeme AİHS Ek 1 No.lu Protokolün 1. maddesinde yer alan mülkiyet hakkına ilişkin düzenlemede devletin vergilerin ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri kanunları uygulayabileceği ile ilgili hükmü esas alarak söz konusu yurt dışı çıkış yasağının amacının meşru olduğu kanaatine varmıştır. Orantılılık hususunda ise mahkemenin dikkate aldığı ölçütler vergi miktarı, uygulama süresi, otomatik bir uygulama olup olmadığı, orantılılık ölçüsünü belirleyen kanun hükmünün mevzuatta yer alıp almadığı, belirlilik ilkesine uygunluktur. Mahkeme yapmış olduğu inceleme neticesinde, herhangi bir değerlendirme

²²⁴ Zeynep Hazar, "Siyasi Partilerin Kapatılması ve Demokratik Toplumda Gereklik İlkesi: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 3/1, (2018): 81. (E.T. 20.04.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/428236>

yapılmaksızın otomatik bir uygulama olarak, uzun sürecek şekilde ve kanunda yeterince belirlenmemiş haller doğrultusunda orantılılık ilkesine aykırı olarak uygulanan yurt dışına çıkış yasağının kişinin seyahat hürriyetini ihlal ettiği kanaatine varmıştır.²²⁵

Mahkemenin orantılılık ilkesine yönelik yapmış olduğu bir başka inceleme ise Nikiforenko/Ukrayna Başvurusu'dur. Mahkeme, bu kararında 1997 yılında başlayan fakat farklı sebeplerle soruşturma aşaması ve kovuşturma aşaması çok uzun süren bir yargılama esnasında kişiye uygulanmış olan ikamet yerini terk etmeme tedbirinin seyahat hürriyetini ihlal edip etmediğini incelemiştir. Söz konusu yargılama sırasında on yıl dokuz ay on dokuz gün süren bu tedbirle ilgili olarak ilk olarak meşruiyet incelemesi yapmış ve ceza hukuku anlamında böyle bir müdahalenin meşru olduğu kanaatine varmıştır. Daha sonra demokratik bir toplumda gereklilik testinden geçiren mahkeme bu müdahalenin izlenen meşru amaçla orantılı olup olmadığını irdelemiştir. Söz konusu suç isnadı hırsızlık olarak yargılama esnasında ise asıl vurguyu sürenin uzunluğu kıstasında yapmıştır. Yargılama sonucunda bu kadar uzun süren bir ikameti terk etmeme yükümlülüğünü sanığa isnat edilen suç ile orantısız olduğu gerekçesiyle seyahat hürriyetinin ihlali olarak değerlendirmiştir.²²⁶

AİHM'e gelen bir başka başvuru olan De Tomasso/İtalya Başvurusu'nda ise başvuru hakkında iki yol boyunca özel polis gözetimi altına alınması kararı verilmekte buna gerekçe olarak ise kişinin daha önceden birçok suç kaydının olması ve tehlikeli birisi olması sebep gösterilmiştir. Başvurucuya uygulana tedbirler ise şunlardır: 'Haftada bir kez denetiminden sorumlu polis makamına rapor vermek, bir ay içinde iş aramaya başlamak, Casamassima'da yaşamak ve ikamet yerini değiştirmemek, dürüst ve kanunlara saygılı bir yaşam sürmek ve şüphe uyandırmamak, Sabıka kaydı bulunan ve önleyici veya güvenlik tedbirlerine tabi olan kişilerle ilişki kurmamak, zorunlu haller dışında ve yetkililere zamanında haber verildikten sonra akşam 22.00'den sonra eve dönmek veya sabah 06.00'dan önce evden ayrılmamak, silah bulundurmamak veya taşımamak, barlara, gece kulüplerine, eğlence merkezlerine veya genelevlere gitmemek ve halka açık toplantılara katılmamak, cep telefonu veya radyo iletişim cihazlarını

²²⁵ Billur Yaltı, "Vergi Borcu Nedeniyle Yurt Dışına Çıkış Yasağı", *TBB Dergisi*, 66 (2006): 108. (E.T. 05.05.2024) <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-66-256>

²²⁶ AİHM, 22.02.2006, 14612/03, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-71261>

kullanmamak, yükümlülüklerini belirten belgeyi her zaman yanında bulundurmak ve talep üzerine bunu polis makamına sunmak.’ Mahkeme, söz konusu tedbirleri incelerken hem 5. maddede yer alan özgürlük ve güvenlik hakkını hem de seyahat hürriyetini değerlendirmiştir. Nihai olarak ise kişinin seyahat hürriyetinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır. Gerekçe olarak da başvurucunun bu tedbirlerden ne derece etkilendiği konusunda bir değerlendirme yapıldığını, başvurucuya uygulanan tedbirlerin sosyal hayatını tamamen sonlandırmadığını, sadece belirli zaman dilimlerinde evden ayrılması gerektiğini ve bunun için de bir izin gerekmediğini belirtmiştir.²²⁷

Uygulanmakta olan sınırlandırıcı bir işlemin kanuna uygunluğu denetlenirken bunun hukukun genel ilkeleriyle de bağdaşması gerektiği sonucunu çıkaran bir inceleme ise Raimondo/İtalya Başvurusu’dur. Bir mafyaya üye olduğu gerekçesiyle hakkında soruşturma başlatılan başvurucu aleyhine alınan tedbir kararlarından biri özel polis denetimine alınması kararıdır. Yargılama devam ederken yapılan başvuru neticesinde 4 Temmuz 1986 tarihinde özel polis denetimi kararının sonlandırılmasına karar verilmiş fakat ilgili karar 2 Aralık 1986 tarihinde sicile sunulurken kişi hakkında tedbirin kaldırılması ise 20 Aralık 1986 tarihinde sağlanmıştır. Başvurucu bu süreç içerisinde birtakım haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme yapmış olduğu incelemede söz konusu kararın kayıtlı hale gelene kadar geçerli olmayacağını tespit etmiş ve fakat, kişinin hayatını son derece etkileyen böyle bir kararın neden beş aya yakın bir süre geciktiğinin anlaşılamadığını belirtmiştir. Her ne kadar kişiye uygulanan tedbirin meşru ve orantılı olduğu sonucuna varılsa da en azından 2 Aralık – 20 Aralık tarihleri açısından kişinin seyahat hürriyetinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.²²⁸

Mahkeme Labita/İtalya Başvurusu’nda ise üç aşamalı testin son aşaması olan demokratik toplumda gereklilik denetimi aşamasında eksiklik görerek ihlal kararı vermiştir. Mahkemeye intikal eden bu başvuruda başvurucu hakkında mafya üyesi olduğu gerekçesiyle bir yargılama başlatılmış kişi hakkında özel güvenlik gözetimi altına alınma kararı verilmiştir. Başvurucu yargılama sonunda beraat etmesine rağmen hakkında uygulanan özel güvenlik gözetimi kaldırılmamıştır ve başvurucu seyahat hürriyeti ihlal

²²⁷ AİHM, 23.02.2017, 43395/09, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-183031>

²²⁸ AİHM, 22.02.1994, 12954/87, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57870>

edildiği gerekçesiyle AİHM'e başvurmuştur. Değerlendirme sırasında hükümet mevcut kanunlarında iki tür tedbir olduğunu, ilkinin suç işlendikten sonra uygulandığını ikincisinin ise suç işlenmesinin önüne geçilmesi maksadıyla uygulandığını belirtmiştir. Her ne kadar mahkeme kimi dosyalarda ikincil tedbirin de hukuka uygun olabileceğini kabul etmiş olsa da söz konusu davada kişinin beraat etmesine rağmen ilişkilendirildiği mafya örgütünün birtakım mensupları ile ailesel bağlantılarının olması, yaşam tarzında beraat kararı sonrasında herhangi bir değişikliğin olmaması ve yargılama sırasında pişmanlık duymamış olması sebepleri öne sürülerek söz konusu tedbirin devam etmiş olması AİHM tarafından herhangi hukuka uygun bir gerekçeye dayandırılmamış olmasından dolayı bu kısıtlamanın demokratik toplumda gerekli görülemeyeceğinden bahisle seyahat hürriyetinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.²²⁹

AİHM'in kilit karar olarak adlandırdığı kararlardan biri ise Pagerie/Fransa Başvurusu'dur. Fransa'da 2015 yılında ilan edilmiş olan OHAL döneminde başvurucuya uygulanmış olan ev hapisleri nedeniyle başvurucu seyahat hürriyetinin ihlal edildiğini iddia ederek AİHM'ne başvuruda bulunmuştur. Mahkeme, yaptığı incelemede bu süreçte başvurucuya belirli aralıklarla toplam on üç ay ev hapsi uygulandığını, söz konusu hapis esnasında gündüz dışarı çıkma özgürlüğünün korunduğunu ve sosyal yaşama ve dış dünyayla ilişki kurmasına engel olunmadığını tespit etmiştir. Mahkeme, yargılamaya ilişkin incelemeyi yaparken ilk olarak kişinin hareket hürriyetini kısıtlayan tedbirlerin belli başlı özellikleri sağlaması gerektiğini belirtmiştir. İlk olarak söz konusu kuralları inceleyen mahkeme Fransız kanunlarının kavramlarının anlaşılabilir olduğunu ve devletin tedbirleri alırken keyfi davranmasına karşı birtakım güvencelerin alınmış olduğunu belirtmiştir. Bu tedbirlerle ulaşılmak istenen amacın ulusal güvenliği sağlamak olmasından dolayı meşruluk açısından da bir sakınca görmezken gereklilik anlamında da yeterli ölçütlerin var olduğu kanaatine varmıştır. Mahkeme, başvurucuya uygulanan tedbirlerin kişinin yaşadığı şehri terk etmeme, gece sokağa çıkma yasağı ve hapis cezasına çarptırılması halinde günde üç defa polise bildirimde bulunma yükümlülüğü içermesinden dolayı oldukça ağır müdahale olduğunu kabul etmiştir. Kişiye uygulanan ev hapsiyle ilgili yapılan değerlendirmede ise cihat yanlısı halifeliğin kurulup Fransa'da şeriat uygulanmasını hedefleyen bir örgütün eylemlerinin engellemesi maksadıyla

²²⁹ AİHM, 06.04.2000, 26772/95, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-182633>

devletin böyle büyük bir güvenlik sorununa sebebiyet verecek saldırıların önüne geçmesi gerekliliği nedeniyle tedbirin amaca uygun olduğu kanaatine vardığını vurgulamıştır. Kişinin imza yükümlülüğünü yerine getirmesi halinde şehri terk etmemek şartıyla tüm ihtiyaçlarını sağlayabiliyor olması ve mevcut durumun devlet açısından böyle bir tedbirin alınması gerekliliğinin anlaşılmış olmasından ötürü AİHM seyahat hürriyetinin ihlal edilmediğine oybirliği ile karar vermiştir. Bu karar AİHM açısından bir kilit karar rolü taşımaktadır.²³⁰

3.3. Türkiye’deki Pandemi Tedbirlerinin Değerlendirilmesi

2019 yılının sonlarına doğru Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 ismi verilen salgın hastalık nedeniyle gerek Türkiye’de gerek dünyanın birçok yerinde başta seyahat özgürlüğü olmak üzere birçok özgürlüğe sınırlandırmalar getirilmiştir. Salgın hastalık -daha önce de tanım olarak verdiğimiz üzere- belirli bir bölgede, mevsimde veya toplumda bir enfeksiyon hastalığının olağan sıklığından ayırt edilebilir derecede fazla olarak seyretmesi anlamına gelmektedir. 11.03.2020 tarihinde ise söz konusu hastalıkla ilgili olarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir. Pandemi, bir hastalığın veya enfeksiyon etkisinin ülkelerde, kıtalarda, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi olarak tanımlanmıştır.²³¹

1982 Anayasası’nda yer alan 5. ve 56. maddelere göre devletin görevlerinden biri de kişilerin sağlığını, yaşama hakkını korumaktır. Bu görevin gereği olarak yurdumuzda da devlet tarafından birtakım sınırlandırmalar yapılmış, kişilerin bu hastalıktan korunması için bazı özel düzenlemeler getirilmiştir. Fakat getirilen bu düzenlemeler birçok bakımdan tartışılmış, mahkemeler tarafından da kararlara konu olmuştur.

3.3.1. Kanunla Sınırlama Şartı

Covid-19 salgın döneminde İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelgelerle birlikte birçok tedbir kararı uygulanmıştır. Örneğin; 65 yaş üstü ve 20 yaş altı kişilerin sokağa çıkmaları yasaklanmış, şehirlerarası seyahat yapmaya geniş çaplı sınırlandırmalar

²³⁰ AİHM, 19.01.2023, 24203/16, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-229247>

²³¹ “Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu”, (Erişim Tarihi 01.02.2024), <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir%20hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20veya%20enfeksiyon%20etkeninin,geni%C5%9F%20bir%20alanda%20yay%C4%B1l%C4%B1m%20g%C3%B6stermesi>.

getirilmiş, kafe, restoran, tiyatro, spor müsabakaları gibi çok fazla insanın bir araya gelmesini sağlayan yerlere gitme konusunda yasaklar düzenlenmiş, ayrıca belirli günlerde kişilerin sokağa çıkması tamamen yasaklanmıştır.²³² Bu düzenleme ile seyahat hürriyetine birtakım sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nın 23. maddesinde yer alan sebepler arasında salgın hastalıklar sayılmadığı için, İçişleri Bakanlığı tarafından Covid-19 salgınında uygulanacak tedbirlere ilişkin çıkarılan genelgelerin kullanılmış olması, hukuk camiasında ilerleyen safhalarda değineceğimiz birçok tartışmaya konu olmuştur. İçişleri Bakanlığınca yayımlanan genelgelerde kanuni dayanak olarak Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun 27. ve 72. maddeleri ve İl İdaresi Kanunu'nun 11. maddesinin c fıkrası ile 32. maddenin ç fıkrası gösterilmiş; bu maddelere dayanarak illerde valilere bu konuyla ilgili düzenleme yapma yetkisi vermiş, bunun sonucunda da valiliklerce söz konusu genelge hükümleri uygulamaya konulmuştur.

Bir görüşe göre, söz konusu sokağa çıkma yasakları, seyahat hürriyetini sınırlandırmaktan ziyade durdurmuştur. Bu durumda ise 1982 Anayasası'nın 15. maddesi gündeme gelecektir. Söz konusu maddeye göre ise bir hakkın durdurulması için savaş, seferberlik veya olağanüstü halin ilanı gerekmektedir. Pandemi döneminde ise bu üç halden biri olmadığı için temel hak ve hürriyetlerin durdurulmasının anayasaya aykırı olduğu kabulü gerekecektir.²³³

Genelge doğrultusunda seyahat hürriyetini sınırlandıran tedbirlerden biri görüldüğü üzere sokağa çıkma yasağıdır. Sokağa çıkma yasağı, tanım olarak mevzuatımızda yer almasa da doktrinde, salgın döneminde uygulanan sokağa çıkma yasağına ilişkin yapmış olduğu tanımda belirli bir yerde bulunan kimselerin hasta, sağlıkla ya da hasta olduğu konusunda şüphe olan ayrımı yapmaksızın, bulundukları yerden ayrılma haklarını yasaklayan geçici süreyle uygulanan idari anlamda bir kolluk tedbiri ifadeleri kullanılmıştır.²³⁴ Karantina ise TDK'ye göre “bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya

²³² Musa Soysal, “Covid-19 Tedbirleri Nedeniyle İdarenin Sorumluluğu ve Salgın Koşullarının Mücbir Sebep Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 3/1 (2023): 88. (E.T. 06.05.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2706239>

²³³ Erken Şenses, “Sokağa Çıkma Yasağının Ortaya Çıkardığı Anayasal Sorunlar Üzerine”, *Batman Barosu Bülteni*, 6 (2014).7. (E.T. 20.05.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adaletdergisi/issue/56065/770460>

²³⁴ Artuk Arıdoğan, “Hukuka Uygun Olmayan Sokağa Çıkma Yasağı Hukuka Aykırı mıdır?” (Erişim Tarihi: 1.02.2024), (Sokağa Çıkma Yasağı) <https://www.birikimdergisi.com/guncel/7331/hukuka-uygun-olmayan-sokaga-cikma-yasagi-hukuka-aykiri-midir>

yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemidir” şeklinde tanımlanmaktadır.²³⁵ Bu kapsamda bir başka kavram olan tecrit kelimesine de değinmek gerekecektir. Bulaşıcı hastalığın daha fazla canlıya bulaşmasını önlemek amacıyla hastanın diğer canlılarla olan ilişkilerinin en az seviyeye indirilmesi veya kesilmesi anlamında kullanılan tecrit kelimesinin karantinadan farkı; karantinada belirli bir bölgeye giriş çıkış engellenirken tecritte belirli kimselerin bir yerde diğer insanlardan ayrılmış şekilde tutulmaktadır.²³⁶

Sokağa çıkma yasakları kapsamında yayımlanan genelgelerde İl İdaresi Kanunu’nun 11. maddesi ve 32. maddesinin dayanak gösterildiğini belirtmiştik. Bu düzenlemelere baktığımızda ise 11. maddesinin c fıkrası şu şekilde düzenlenmiştir:

İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufla müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevlerindendir. Bunları sağlamak için vali gereken karar ve tedbirleri alır.

Vali, kamu düzeni veya güvenliğinin olağan hayatı durduracak veya kesintiye uğratacak şekilde bozulduğu ya da bozulacağına ilişkin ciddi belirtilerin bulunduğu hâllerde on beş günü geçmemek üzere ildeki belirli yerlere girişi ve çıkışı kamu düzeni ya da kamu güvenliğini bozabileceği şüphesi bulunan kişiler için sınırlandırabilir; belli yerlerde veya saatlerde kişilerin dolaşmalarını, toplanmalarını, araçların seyirlerini düzenleyebilir veya kısıtlayabilir ve ruhsatlı da olsa her çeşit silah ve merminin taşınması ve naklini yasaklayabilir.

Bu fıkra kapsamında alınan ve ilan olunan karar ve tedbirlere uymayanlar hakkında 66 ncı madde hükmü uygulanır.

Ayrıca bir diğer dayanak madde olan aynı kanunun 32. maddesinin ç fıkrası düzenlenmesi ise şu şekildedir:

İlçe sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının tasarrufla müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi kaymakamın ödev ve görevlerindendir. Bunları sağlamak için kaymakam gereken karar ve tedbirleri

²³⁵ “TDK Sözlük” (E.T. 20.05.2024)

²³⁶ Mine Kasapoğlu Turhan, “Covid-19 Pandemisinde İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasaklarını İdare Hukuku Yönüyle Değerlendirilmesi” *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/2(2020): 552. (E.T. 30.05.2024) <https://doi.org/10.21492/inuhfd.771912>

alır; bu hususta alınan ve ilan edilen karar ve tedbirlere uymayanlar hakkında 66 ncı madde hükmü uygulanır.

Bu kanun maddelerine dayanılarak sokağa çıkma yasağı getirilip getirilemeyeceği hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Söz konusu 11. maddede yer alan yetki valilere verilmiştir. Bu maddenin getiriliş amacının kamu düzeni ve güvenliğini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu hususta getirilen en büyük eleştiri valilere ve kaymakamlara bu kadar geniş bir yetkinin tanımlanmaması gerektiğidir. Ayrıca valilerin bu hususta alacağı tedbirlerin ne olacağı hususunda bir belirleme yapılmamış, idareye geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır. 6638 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile birlikte yer alan gerekçede yer alan *“özellikle sokağa çıkma yasağı gibi durumlarda kamu düzeninin sağlanması bakımından zaruret arz eden tedbirlere uyulmasının sağlanması amaçlanmıştır”* düzenleme, valilere böyle bir ilanda bulunma yetkisi verdiği şeklinde de anlaşılabilmektedir.²³⁷

1982 Anayasası’nın 13. maddesinde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının ancak bir kanun ile yapılması gerektiği açıkça belirtilmiştir. İlgili İl İdaresi Kanunu’nda açıkça böyle bir ifadenin yer almaması söz konusu sınırlandırmanın hukuka aykırı olduğu yönündeki düşüncayı kuvvetlendirmektedir. Her ne kadar 6638 sayılı kanunla yapılan değişiklik maddesinin gerekçesinde ‘sokağa çıkma yasağı’ ibaresi geçmiş olsa da söz konusu sınırlandırmanın açık ve belirlenebilir şekilde kanunda yazmaması bu sınırlandırmanın uygulanmasında birçok hukuki tartışmaya sebep verebilecektir. 1982 Anayasası’nın 7. maddesinde yer alan ‘yasama yetkisi’ ile ilgili temel ilke olan yasama yetkisinin devredilemezliği hususunda bir anayasaya aykırılık olduğu, söz konusu sınırlandırmaların kanunla yapılması gerekirken bu yetkinin genelge ile valilere devredilmesinin hukuka aykırı bir uygulama olduğu iddia edilmiştir.²³⁸ Bu düşünceye destek bir başka kanun maddesi ise 5271 sayılı CMK’nın 91. maddesi olarak gösterilmektedir. Bahsi geçen maddede gözüktü sebepleri sayılmıştır. Bu sebeplerden biri ise *“5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’na dayanılarak ilan edilen sokağa çıkma yasağını ihlal*

²³⁷ Betül Güler, “İdarenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Hukuk Özel Sayısı*, 19/38 (2020): 192. (E.T. 02.06.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1173416>

²³⁸ “Sokağa Çıkma Yasağı ve Yasağın Hukuki Temeli”, (Erişim Tarihi 03.04.2024), <http://www.altasavukatlik.com.tr/2020/10/16/sokaga-cikma-yasagi-ve-yasagin-hukuki-temeli/>

etme” olarak belirlenmiştir. Her ne kadar İl İdaresi Kanunu’nda açıkça sokağa çıkma yasağı ilan edileceğine dair bir belirtme yapılmamış olsa da CMK’da yer alan madde adeta İl İdaresi Kanunu’na böyle bir yetki vermiş yahut var olan ama açık olmayan yetkiyi dile getirmiş gibidir.

İl İdaresi Kanunu dayanak gösterilerek genelge ile getirilen sokağa çıkma yasaklarının yetki yönünden incelenmesi gerekmektedir. Seyahat hürriyetini sınırlandıran bir düzenlemenin 1982 Anayasası’nın 13. maddesi gereğince kanunla yapılması gereklidir. Dolayısıyla bu yetki anayasa tarafından yasama organına verilmiştir. Yasama organı ise Anayasa’nın oluşturulması sırasında seyahat hürriyetine getirdiği sınırlandırmalar arasına ‘sağlık’ nedenini almamıştır. Ayrıca kanunla da açık ve anlaşılabilir bir şekilde bir düzenleme yapmadığı da ortadadır. İl İdaresi Kanunu’nda da her ne kadar valilere kamu düzeni ve güvenliği gerekçesiyle bir yetki vermiş ise de bu yetkinin sınırları tam olarak çizilmemiş, açıkça sokağa çıkma yasağı kararı verebileceği de belirtilmemiştir. CMK’nın ilgili maddesinde İl İdaresi Kanunu’na değinerek sokağa çıkma yasağından bahsedilmiştir. Dolayısıyla temel hak ve hürriyetleri sınırlandırma yetkisi yasama organına verilmişken, böyle bir sınırlandırmayı genelge ile İçişleri Bakanlığınca yahut valiliklerce yapılması fonksiyon gaspı ihtimalini ön plana çıkaracak, yasama organının düzenlemesi gereken işlemin yürütme organı tarafından düzenlenmesi yokluk yaptırımını gündeme getirecektir. Bir diğer bakış açısına göre ise Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’ndaki düzenlemeleri uygulamak ve yerine getirmek Sağlık Bakanlığının yetkisindedir. İçişleri Bakanlığınca düzenlenen genelgelerde de hukuki dayanak olarak İl İdare Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gösterilmiş olmasından dolayı burada bir yetki tecavüzünün olduğu öne sürülmektedir.²³⁹ Bu durumda ise söz konusu yetki tecavüzünün ağır ve bariz bir tecavüz olduğu varsayımında söz konusu idari işlem olan genelgelerin yaptırımın yokluk olduğu; eğer ki ağır ve bariz olmayan yetki tecavüzü olarak varsayılırsa da iptale tabi bir idari işlem olduğu kabul edilecektir.

İçişleri Bakanlığınca dayanak olarak gösterilen bir diğer kanun ise Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 27. ve 72. maddeleridir.²⁴⁰ Söz konusu 27. madde özetle; illerde kurulan

²³⁹ Kasapoğlu, “Covid-19 Pandemisinde İlan...”, 557.

²⁴⁰ Kemal Gözler, “Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mudur? (2)”, (Erişim Tarihi 22.05.2024), <https://www.anayasa.gen.tr/korona-2.htm>

umumi hıfzıssıhha meclislerinin toplumun genel sağlık durumunu dikkate alarak şehirlerde, kasabalarda ve köylerde var olan sorunların ortadan kalkmasına yarayacak tedbirleri alacağından ve genel sağlık durumunun iyileşmesine dair çalışmalarda bulunacağından bahsetmektedir. Maddenin devamına göre ise meclisin bir diğer görevi de bulaşıcı ve salgın hastalıklar hakkında bilgileri toplamak ve bu hususta alınacak tedbirlerin ifasına yardımcı olmaktır. Kanun'un 72. maddesi ise 57. maddede sayılan hastalıklardan birinin ortaya çıktığı ya da ortaya çıkma şüphesinin olduğu durumlarda alınabilecek tedbirleri sıralamıştır. Bu maddeye göre şu tedbirler alınabilecektir:

1 - Hasta olanların veya hasta olduğundan şüphe edilenlerin ve hastalığı neşrü tamim eylediği tetkikatı fenniye ile tebeyyün edenlerin fennen icap eden müddet zarfında ve sıhhat memurlarınca hanelerinde veya sıhhi ve fenni şartları haiz mahallerde tecrit ve müşahede altına vaz'ı.

2 - Hastalara veya hastalığa maruz bulunanlara serum veya aşı tatbiki.

3 - Eşhas, eşya, elbise, çamaşır ve binaların ve fennen intana maruz olduğu tebeyyün eden sair bilcümle mevaddın fenni tathiri.

4 - Hastalık neşreden haşarat ve hayvanatın itlafi.

5 - Memleket dahilinde seyahat eden eşhasın icap eden mahallerde muayenesi ve eşyalarının tathiri.

6 - Hastalığın sirayet ve intişarına sebebiyet veren gıda maddelerinin sarf ve istihlakının men'i.

7 - Dahilinde sari ve salgın hastalıklardan biri zuhur eden umumi mahallerin tehlike zail oluncaya kadar set ve tahliyesi.

72. maddenin gönderme yaptığı 57. maddede ise bu tedbirlerin uygulanacağı hastalıklar sayılmıştır: Kolera, veba (Bübön veya zatürree şekli), lekeli humma, karahumma (hummayi tiroidi) daimi surette basil çıkaran mikrop hamilleri dahi - paratifoit humması veya her nevi gıda maddeleri tesemmümatı, çiçek, difteri (Kuşpalazı) - bütün tevkiatı dahi sari beyin humması (İltihabı sahayai dimağii şevkii müstevli), uyku hastalığı (İltihabı dimağii sari), dizanteri (Basilli ve amipli), lohusa humması (Hummai nifası) ruam, kızıl, şarbon, felci tıfli (İltihabı nuhai kuddamii sincabii haddı tıfli), kızamık, cüzam (Miskin), hummai racia ve malta humması hastalığı. AYM bazı kararlarında bu maddede sayılan

hastalıkların tahdidi yani sınırlı sayıda sayılmış olduğunu belirtmiştir.²⁴¹ Görüldüğü üzere Covid-19 söz konusu 57. maddede sayılmamaktadır. Ancak bu anlamda ilgili kanunun 64. maddesinin de incelenmesi gerekmektedir. Bu maddeye göre 57. maddede yer almayan bir hastalık ortaya çıksa da 72. maddede yer alan tedbirler uygulanabilecektir. Fakat burada da sokağa çıkma yasağının uygulanması konusunda açık bir hükme ulaşılamayacaktır. Nitekim 72. maddede yer alan tedbirler arasında sokağa çıkma tedbirine dair bir hüküm bulunmamaktadır.²⁴² Fakat söz konusu kanunun çok eski olduğu ve bu nedenle güncel hastalıkları kapsamamasının gayet olağan olduğu belirtilmektedir. Ayrıca salgın hastalık listesinin Sağlık Bakanlığınca çıkarılan yönetmeliklerle belirleniyor olması ve 22.04.2020 tarihli yönetmelik değişikliği ile Covid-19'un bu listeye eklenmesiyle devletin ilgili hastalığa karşı tedbir alma yükümlülüğünün doğduğu fikri de doktrinde mevcuttur.²⁴³

İlgili Kanun'un 72. maddesine getirilen bir diğer eleştiri ise maddede yer alan tedbirlerin hasta olanlara yahut bu konuda şüphe edilen kişilere uygulanabilir olmasının öngörülmesi ve fakat 65 yaşından büyük ve 18 yaşından küçük kişilere yönelik alınan tedbirlerin bu kapsama dahil edilmesinin hukuka aykırı olduğu yönündedir. Bu kişilere doğrudan hastaymış yahut hasta olduğundan şüpheli kişilermiş gibi muamele yapılmasının ilgili kanun metnine uymadığı öne sürülmektedir.²⁴⁴

Sokağa çıkma yasağı ile ilgili değinmemiz gereken son bir nokta ise pandemi döneminde olağanüstü hal ilan edilmemiş olması ve buna binaen OHAL ilan edilseydi sokağa çıkma yasağı öngörülebilir miydi sorusunun cevabıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nda olağanüstü hal ilan edilebilecek durumlar sayılmıştır. Bunlardan birisi de tehlikeli salgın hastalığın ortaya çıkmasıdır. İlgili kanunun ikinci kısmının birinci bölümünde tehlikeli salgın hastalık durumunda ilan edilen OHAL durumuna yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan dokuzuncu madde bu dönemlerde alınacak tedbirleri düzenlemiştir. Ancak bu maddede dahi sokağa çıkma yasağının uygulanacağına dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu maddenin a bendinde 'belirli

²⁴¹ AYM, 11.11.2015 Bireysel Başvuru 2013/1789 <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7246>

²⁴² Gözler, "Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin..."

²⁴³ Güler, "İdarenin Covid-19 Pandemisine...", 191.

²⁴⁴ Gözler, "Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin..."

yerleşim yerlerine girişi ve buralardan çıkışı sınırlamak' şeklinde bir düzenleme mevcuttur. Her ne kadar İçişleri Bakanlığının yayımlamış olduğu genelge içerisinde belirli yerlere giriş çıkışın yasaklanması yer almış olsa da olağanüstü hal ilan edilmiş olsaydı dahi sadece bu şekilde bir tedbir alınabilecek, yine sokağa çıkma yasağı ilan edilemeyecekti.

3.3.2. Sınırlama Sebeplerinin İnhisarılığı

Seyahat hürriyetiyle ilgili maddelerde 1924 ve 1961 Anayasalarında ortak olarak yer alan genel sağlık nedeniyle sınırlandırma sebebi 1982 Anayasası'nda yer almamıştır. Her ne kadar 2001 yılına kadar genel sınırlandırma sebeplerinden biri olmasından dolayı seyahat hürriyetini de kapsayan genel sağlık nedeniyle sınırlandırılabilme, 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği sonrası genel sınırlandırma sebeplerinin kaldırılması neticesinde seyahat hürriyetini sınırlandırabilecek bir sağlık sebebi kalmamıştır. Bu husus öğretide büyük bir eleştiri almakla birlikte birden fazla farklı görüşe de sebebiyet vermiştir.

Bu hususta yazılan bir makalede 1982 Anayasası'nın 13. maddesinde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılabilmesi için mutlaka kanunla ve ilgili maddede yer alan sınırlandırma sebeplerine dayanılarak sınırlandırmaların yapılabileceği, dolayısıyla seyahat hürriyeti ile ilgili hükümde 'genel sağlık' gibi bir sebebin olmamasından ötürü bu şekilde bir sınırlandırma yapmanın Anayasa'ya aykırı olacağı öne sürülmüştür.²⁴⁵ AYM bazı kararlarında bu görüşü benimsemiş ve sınırlandırma sebepleri arasında yer almayan bir sebebe dayanarak sınırlandırma yapılmasının 1982 Anayasası'nın 13. maddesine aykırı olacağı gerekçesiyle Anayasa'nın ihlal edildiği kanaatine varmıştır.²⁴⁶

Diğer görüş ise hem öğretide çoğunluğun kabul ettiği hem de AYM'nin kararlarında dayandığı görüştür. Bu görüşe göre; her ne kadar ilgili Anayasa maddesinde bazı sınırlandırma sebeplerine yer verilmemiş olsa da sınırlandırma sebepleri sadece o maddede yazılı olan sebeplerle sınırlı değildir. Temel hak ve hürriyetlerin doğal bazı sınırları vardır. Bu temel hak ve hürriyetler bir başka temel hak ve hürriyet ile çatışırsa o zaman sınırlandırılabilir.²⁴⁷ Ayrıca bu görüşe dair değinmemiz gereken bir diğer husus da pratik uyuşum ilkesidir. Pratik uyuşum ilkesine göre birden fazla hak arasında

²⁴⁵ Gözler, "Anayasa Değişikliğinin Temel...", 65-66.

²⁴⁶ AYM, 18.10.2007, E.2007/4, K.2007/81 <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2007/81?EsasNo=2007%2F4>

²⁴⁷ Selin Esen, *Anayasa Hukuku Açısından Dolaşım Özgürlüğü*, (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014): 149.

çatışma olması durumunda bu haklar birlikte değerlendirilmeli ve ortaya uygun bir çözüm çıkartılmalıdır.²⁴⁸ Buradan yola çıkarak Anayasa'nın 56. maddesinde sağlıklı çevrede yaşama hakkı başlığı altında yer alan madde ile seyahat hürriyeti arasında çatışma olması durumunda 56. maddede yer alan hakkın daha baskın geleceği ve buna dayanılarak karantina gibi uygulamaların gerçekleştirilip seyahat hürriyetine sınırlandırmaların yapılması hukuka uygun olacaktır.²⁴⁹ Bu noktada Anayasa'nın 56. maddesinin incelenmesi gerekmektedir. 'Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması' başlığı altında düzenlenen maddede herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmekte; Anayasa tarafından çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevrenin kirlenmesini önleme noktasında hem devlete hem de vatandaşlara bir ödev verilmektedir. Bahsettiğimiz ikinci görüş, işte buradan yola çıkarak devlete verilmiş bir görev olan toplumun ve çevrenin sağlığını koruma görevini yerine getirmek maksadıyla devletin, her ne kadar seyahat hürriyetinin sınırlandırılma sebepleri arasında tehlikeli salgın hastalık olmasa da seyahat hürriyetini sınırlandıran birtakım tedbirler alıp uygulayabileceğini ileri sürmektedir.

AYM de kararlarında ekseriyetle ikinci görüşü benimsemiştir. Örneğin 2015 yılında vermiş olduğu kararda daha önceki kararlarına da atıfta bulunmuş, temel hak ve hürriyetlerin kendi doğasından kaynaklanan bazı sınırların var olduğunu ve Anayasa'nın başka maddelerinde yer alan kuralların da temel hak ve hürriyetlerin doğal sınırlarını oluşturduğunu belirtmiştir. Mahkeme kararda, temel hak ve hürriyetlerin kapsamının ve uygulama alanının Anayasa'nın bütünü ele alınarak ortaya çıkan anlama göre belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Buradan yola çıkılarak düzenlendiği maddede herhangi bir sınırlandırma sebebine yer verilmemiş hakların dahi sınırlandırılabilmesi mümkündür yorumunu yapmıştır.²⁵⁰

Söz konusu görüş hak ve hürriyetlerin uygulanabilmesi ve uygulanması esnasında gerektiği durumlarda sınırlandırılabilmesi için doğru bir görüştür. Fakat bu görüşün

²⁴⁸ Ömer Keskinsoy ve Semih Batur Kaya, "Anayasa Mahkemesi Kararlarını Biçimlendirme Çabası Olarak Yorum", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/1 (2021): 86. (E.T. 01.06.2024) <https://doi.org/10.32957/hacettepehdf.866047>

²⁴⁹ Abdullah Abalı, "Seyahat Özgürlüğünün Genel Sağlık Nedeniyle Sınırlandırılmasının Anayasaya Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi", *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 11/1 (2020): 98 (E.T. 02.06.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1209683>

²⁵⁰ AYM, 27.5.2015, E.2014/176, K.2015/53 https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2015/53?Donemler_id=2&EsasNo=2014%2F176

uygulanması esnasında fazlasıyla olumsuz durumların da oluşabileceği kanaatindeyiz. Seyahat hürriyeti özelinde değerlendirdiğimiz zaman, genel sağlık gibi bir sınırlandırma nedeninin olmaması Anayasa metni açısından büyük bir eksikliktir. Burada hakkın doğal bir sınırı olarak seyahat hürriyetine sağlık nedeni öne sürülerek örneğin bir karantina sınırının getirilmesi her ne kadar uygulanabilirlik ve gereklilik açısından doğruysa da burada yer almayan bir başka sebepten dolayı başka sınırlandırmaların getirilmesinin de önü açılabilir. Bu şekilde 2001 Anayasa değişikliği öncesi var olan genel sınırlandırma sebepleri adeta yürürlükteymiş gibi sınırlandırmaların yapılması gündeme gelecektir. Dolayısıyla bu gibi sorunların önüne geçmek maksadıyla anayasa maddelerine gerekli sınırlandırma sebeplerinin eklenmesi Anayasa hukuku açısından daha doğru olacaktır.

3.3.3. Öze Dokunma Yasağı

AYM'nin kararlarında temel hak ve hürriyetlere getirilmiş olan ve getirilmesiyle birlikte hakkı tamamen kullanılmaz hale getiren sınırlandırmalar, hakkın özüne dokunduğu gerekçesiyle hukuka uygun görülmemektedir; ayrıca bu tür sınırlandırmalar demokratik toplum düzeninin gerekleriyle uyumlu bulunmamaktadır.²⁵¹ Bu bağlamda pandemi döneminde seyahat hürriyetine getirilmiş olan birtakım sınırlandırmaların, seyahat hürriyetinin özüne dokunup dokunmadığı hususunun irdelenmesi gerekmektedir.

Pandemi sürecinde 65 yaş ve üstü kişilerle birlikte 18 yaş altı kişilere uzunca bir süre, bu kişiler ve bu kişiler dışında istisnalar haricinde neredeyse herkesi kapsayacak şekilde belirli zamanlarda sokağa çıkma yasağı düzenlemeleri getirilmişti. Bu yasaklardan birkaçı belirsiz süreli olarak duyurulmuştu. 18 yaş altı olan kişiler için getirilen sınırlandırmalardan birinin 3 Mart 2020 tarihinden itibaren başlayacağı belirtilmiş, fakat sonlandırılma süresi bildirilmemişti. Bu şekilde bir sınırlandırma seyahat hürriyetin özüne dokunduğu, bu nedenle de anayasaya aykırı olduğu şekilde değerlendirilebilecektir.²⁵²

Pandemi döneminde getirilmiş bir başka sınırlandırma ise ibadethanelerin belirli bir dönem toplu halde ibadet edilmesine kapatılmış olmasıdır. 1982 Anayasası'nın 24.

²⁵¹ AYM, 18.11.1998, E.1997/59, K.1998/71, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1998/71?EsasNo=1997%2F59>

²⁵² Kasapoğlu Turhan, "Covid-19 Pandemisinde İlan...", 533.

maddesinde ‘Din ve Vicdan Hürriyeti’ başlığı altında ikinci fıkrada düzenlenmiş olan ibadet, dini ayin ve tören serbestisi, pandemi nedeniyle getirilmiş bu sınırlandırma ile birlikte değerlendirmek gerekecektir. Söz konusu serbestinin sınırlandırılma şartlarına baktığımızda ‘14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla’ yazmaktadır. 1982 Anayasası’nın 14. maddesinde ise temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması düzenlenmektedir. Bu maddede, söz konusu sınırlandırmanın pandemi döneminde getirilmiş bir sınırlandırma olmasından dolayı ‘genel sağlık’ başlığı altında bir sınırlandırma olması beklenebilecektir.²⁵³

3.3.4. Ölçülülük İlkesi

Pandemi döneminde getirilmiş olan sınırlandırmalarla ilgili olarak değerlendirilmesi gereken bir diğer husus ise söz konusu sınırlandırmaların ölçülü olup olmadığıdır. Bu bağlamda bir üst başlıkta da belirttiğimiz sonlandırılma süresi belli olmayan birtakım sınırlandırmalar hakkın özüne dokunmakla birlikte ölçülülük ilkesine de aykırılık oluşturacaktır. Pandeminin bir hayli uzun sürmesi halinde yapılacak sınırlandırmaların belirli yahut belirlenebilir olması söz konusu sınırlandırmanın ölçülü olması açısından elzemdir.²⁵⁴ Ölçülülük açısından yapılan değerlendirme olan gereklilik, orantılılık ve elverişlilik ilkeleri göz önüne alınarak sınırlandırmaların yapılması gerekecektir. Bahsi geçen ve sonlandırılma süresi belirtilmemiş olan sokağa çıkma yasağı her ne kadar gereklilik ölçütüne uyuyor olsa da orantılılık ölçütü noktasında sağlam zemine oturtulamamaktadır.

3.3.5. Kararlara Karşı Yargı Yolları

Sokağa çıkma yasağına dair yapılan ilan işlemlerinin idari işlem niteliğinde olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu durumda söz konusu idari işlemlere karşı yargı yolunun açık olduğu 1982 Anayasası’nın 125. maddesinde belirtilmiştir. Bu dava 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nda iptal davası olarak karşımıza çıkmaktadır. İYUK’un 2. maddesinde yapılan tanıma göre bir idari işlemin yetki, sebep, konu, amaç ve şekil bakımından hukuka aykırılık iddiasından dolayı açılan davalara iptal davası

²⁵³ Sulhi Dönmezer, “Din, Vicdan ve Kanaat Özgürlüğü”, *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 15/42 (2005): 14.

²⁵⁴ Kasapoğlu, “Covid-19 Pandemisinde İlan...”, 56

denilmektedir.²⁵⁵ İlgili Kanun'un 32. maddesinde söz konusu davanın açılacağı yetkili mahkemenin dava konusu olan idari işlemi yapan idari merciin bulunduğu yer idare mahkemesi olduğu belirtilmiştir.²⁵⁶ Genelgeye dayalı olarak işlem yapan yani sokağa çıkma yasağına dair idari işlemi yapan idarenin İl Umumi Hıfzıssıhha Kurulu olmasından dolayı kurulun bulunduğu yer idare mahkemesi yetkilidir. Fakat eğer bu yasağın uygulanması için yayımlanmış olan genelgenin iptali talep edilecekse bu durumda davalı konumda olan idarenin İçişleri Bakanlığı olmasından dolayı Danıştay Kanunu'nun 24. maddesinin 1. fıkrasının c bendi gereğince Danıştay ilk derece mahkemesi sıfatıyla davaya bakmakla görevli olacaktır.²⁵⁷ Eğer hem genelgenin hem de yasak kararının iptali mahkemeden talep edilecekse bu kez her ikisi için ortak yetkili ve görevli mahkeme İYUK'un 38. maddesinin 3. fıkrası gereğince Danıştay olacaktır.

İdari davaların bir diğer görünümü olan tam yargı davaları ise İYUK'un 2. maddesinde idari eylem ve işlemlerden dolayı kişisel hakları doğrudan ihlal edilenler tarafından açılan davalardır. Sokağa çıkma yasağı eğer ki bir kişinin bir hakkını doğrudan ihlal etmiş kişi bundan dolayı maddi veya manevi bir zarara uğramışsa idare mahkemelerinde tam yargı davası da açabilecektir.²⁵⁸

Sokağa çıkma yasağı uygulanan döneme ilişkin valiliklerce birçok İl Umumi Hıfzıssıhha Kurulu kararı yayınlanmıştır. Bu kararlarda yer alan düzenlemelere uyulmaması halinde Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 282. maddesi uyarınca ve Kabahatler Kanunu'nun 32. maddesi uyarınca ayrı ayrı müeyyideler öngörülmüştür. Örneğin 18 yaşının altında veya 65 yaşının üstünde olan kişilerin sokağa çıkmasına karşı uygulanacak yaptırım kararının söz konusu maddelere dayandırılarak idari para cezalarının verilmesi yasak dönemlerinde uygulanmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere söz konusu kanun maddelerinin uygulanmasının hukuka aykırı olduğunu öne süren doktrindeki ağırlıklı görüş söz konusu yaptırım kararlarının da hukuka aykırı olduğunu ileri sürmektedir.²⁵⁹ Bu idari para cezalarına karşı başvurulabilecek yargı yolu ise 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun 27.

²⁵⁵ Ayşe Aslı Yücesoy, "İptal Davaları Bağlamında Dolaylı ve Kişisel Menfaat Üzerine Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23/38 (2018): 175. (E.T. 03.06.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/475428>

²⁵⁶ Fatma Korkmaz, "İdari Yargıda Görev ve Yetki", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009), 79.

²⁵⁷ Korkmaz, "İdari Yargıda Görev...", 58.

²⁵⁸ Kasapoğlu, "Covid-19 Pandemisinde İlan...", 562

²⁵⁹ Gözler, "Korona Virüs Salgınıyla Mücadele"

maddesi gereği sulh ceza hakimliğine başvuru yoluyla başvurulmasıdır. Bu maddeye göre idari para cezası verilen kişileri, söz konusu kararın kendilerine tebliğ veya tefhim tarihinden itibaren on beş gün içerisinde sulh ceza hakimliklerine başvuruda bulunarak kendilerine uygulanan yaptırımın hukuka aykırı olduğunu öne sürüp kararın kaldırılmasını isteyebilecektir. Eğer sulh ceza hakimi yapılan başvuruyu reddederse bu karara karşı Kabahatler Kanunu’nun 29. maddesi delaletiyle CMK’nın 268. maddesi gereğince bu kararın tefhim veya tebliğ tarihinden itibaren iki haftalık süre içerisinde bir itiraz hakkı daha bulunmaktadır. Bu yasakların uygulandığı dönemde sulh ceza hakimliklerinin kararlarına karşı itiraz süresi yedi gün, itiraz yolu ise ilgili sulh ceza hakimliğini izleyen numaralı sulh ceza hakimliği, eğer ki o yerde başka sulh ceza hakimliği yok ise en yakın sulh ceza hakimliğiydi. İtiraz üzerine gidilen hakimliğin kararı ise bu anlamda kesin hüküm teşkil edecektir. Bu andan itibaren gidilecek olağan bir hukuk yolu kalmamakta, eğer kişi bu kararın da hukuka aykırı olduğunu düşünürse AYM’ye bireysel başvuru yoluna gitmesi gerekecektir.²⁶⁰

Sokağa çıkma yasağına ilişkin verilmiş olan bir yaptırım kararı ve bu kararın AYM’ye yapılan bir bireysel başvuru yolunun tüketilmesine kadar olan tüm süreçleri içeren bir AYM kararı olan Mustafa Karakuş Başvurusu’nu incelemek bu hususta yeterince faydalı olacaktır. Başvurucu sokağa çıkma yasağı uygulanan dönemde kolluk kuvvetleri tarafından yasağı ihlal ettiği gerekçesiyle idari para cezasıyla cezalandırılmıştır. Bu cezaya dayanak olarak ise 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 282. maddesi ve ayrıca Covid-19 salgını tedbirleri kapsamında yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgeleri sokağa çıkma yasağı ihlali şeklinde ifadelere yer verilmiştir.²⁶¹ Bunun üzerine başvuru İstanbul Anadolu 8. Sulh Ceza Hakimliğine başvuruda bulunmuş ve gerekçe olarak da ilgili kanun maddesinde ve İl İdaresi Kanunu’nda sokağa çıkma tedbirini barındıran açık bir hüküm bulunmaması ve bu nedenle söz konusu idari para cezasının kanuni dayanaktan yoksun olduğunu öne sürmüştür. Hakimlik, bu yaptırımın kanuna ve usule uygun olduğunu belirterek başvurunun reddine karar vermiştir. Bu kararın tebliği üzerine başvuru itiraz yolunu kullanmış fakat İstanbul Anadolu 9. Sulh Ceza Hakimliği de

²⁶⁰ Sibel Can, “İdari Para Cezası”, *Türkiye Adalet Akademisi Yayınları*, 7/29 (2017): 425. (E.T. 05.06.2024) <https://taad.taa.gov.tr/yuklenenler/dosyalar/dergiler/taad/taad-53/a4efc8ea-b694-4529-b1b0-b18eebb6c52e-makale-6-1416-hakan-arslaner.pdf>

²⁶¹ AYM, 28.02.2023, Bireysel Başvuru 2020/34781, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/34781>

kararda değiştirilecek bir husus bulunmamasından dolayı itirazın reddine karar vermiştir. Bunun üzerine başvurucu suçta ve cezada kanunilik ilkesinin ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuru yolunu kullanmıştır.²⁶² AYM yapmış olduğu incelemede 1982 Anayasası'nın 38. maddesinde yer alan *"Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez."* hükmünü incelemiştir. Kanun koyucunun cezalandırma yetkisini kullanırken takdir yetkisine sahip olduğunu, temel hak ve hürriyetler hususunda sınırlandırmaların kanunla yapılacağını fakat ana çerçeve belirlendikten sonra uzmanlık ve idare tekniğine ilişkin hususları yürütmeye bırakmasının yasama yetkisinin devri olarak yorumlanmayacağını, bununla birlikte yasama organının keyfiliğe izin vermeyen öngörülebilir düzenlemeler yapma zorunluluğu olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, somut olaya ilişkin olarak yapmış olduğu incelemede ise 1593 sayılı kanunda öngörülen tedbirler arasında sokağa çıkma yasağının olmadığını, var olan tedbirlerin ve durumların açıkça belirtilmemiş olduğunu, dolayısıyla il ve ilçe umumi hıfzıssıhha meclislerinin sokağa çıkma yasağı tedbirini alma yetkisinin olduğunun kabulünü mümkün görmemiştir. Nihayetinde 1593 sayılı Kanun'un 282. maddesinde yer alan *"bu Kanunda yazılı olan yasaklara aykırı hareket etme veya zorunluluklara uymama"* hükmünün başvurucuya isnat edilen sokağa çıkma yasağını ihlal etme fiilini kapsamadığı ve somut olayda 1982 Anayasası'nın 38. maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen suçta ve cezada kanunilik ilkesinin ihlal edildiği kanaatine oyçokluğu ile karar vermiştir. Ayrıca bir AYM Üyesi ise başvurucunun hakimliğe yapmış olduğu itirazda göstermiş olduğu sebepleri, hakimliğin gerekçeli bir şekilde tartışıp kararında belirtmemesinden dolayı adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini belirtmiştir. Bir AYM Üyesi ise 5326 sayılı Kanun'un 4. maddesi gereği kabahat oluşturacak fiilleri belirleme görevinin il ve ilçe umumi hıfzıssıhha meclislerine bırakıldığı, bu nedenle meclislerce verilmiş kararlara uyulmamasının bir yaptırıma bağlanması kanuni bir dayanağı olduğu, bu nedenlerle suç ve cezaların kanuniliği ilkesinin ihlal edilmediği şeklinde karşı oyunu belirtmiştir.²⁶³

²⁶² AYM, 2020/34781.

²⁶³ AYM, 2020/34781.

SONUÇ

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte seyahat etmek kolaylaşmış, dünyanın küreselleşmesiyle birlikte yerleşkeler arası göç hareketliliği artmış ve bu nedenle seyahat hürriyeti giderek önem kazanmıştır. Bu öneme binaen seyahat hürriyeti ulusal ve uluslararası mevzuatlarda düzenlemeye başlanmıştır. Türk hukukunda da 1876 yılında meşrutiyete geçilmesiyle birlikte kanuni düzenlemelerde kendine yer bulan seyahat hürriyeti, 1924 Anayasası ile birlikte anayasal güvence altına girmiş, 1961 Anayasası'nda ve 1982 Anayasası'nda da söz konusu hürriyete yer verilmiştir. İlk kez cumhuriyet öncesi dönemde karşımıza çıkan seyahat hürriyetine ilişkin düzenlemeler, bu dönemde sık sık değişikliğe tabi tutulması nedeniyle istikrarsız bir görüntü çizmiş olsa da cumhuriyet sonrası dönemde daha istikrarlı ve belirli bir şekilde mevzuatta yer almıştır.

Uluslararası mevzuata bakıldığında da seyahat hürriyeti genel anlamda benzer şekilde kaleme alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de seyahat hürriyetinin içinde olduğu birtakım uluslararası sözleşmeye taraf olmuştur. Bu sözleşmeler arasında yer alan AİHS, seyahat hürriyetini 4.No'lu Ek Protokolde düzenlemiş, Türkiye Cumhuriyeti ise bu protokole imza atmasına rağmen tevdi işlemini yerine getirmemesinden dolayı sözleşmeye taraf ülke statüsünü kazanamamıştır. Bu bağlamda seyahat hürriyetini ilgilendiren hususlarda AYM, protokole taraf ülke olunmamasından dolayı incelememe yapamamaktadır. Seyahat hürriyetinin kamu gücü tarafından ihlal edilmesi durumunda AYM tarafından bireysel başvuru incelemesinin yapılamaması, seyahat hürriyetinin güvencesini zayıflatmaktadır.

Seyahat hürriyetinin bazı hak ve hürriyetlerle dolaylı veya doğrudan ilişkili olduğuna çalışmamızda yer verilmiştir. Özellikle yerleşme hürriyeti, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ve özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı ile birlikte birçok doktrin incelemesine ve yargı kararına konu olan seyahat hürriyetinin önemi vurgulanmıştır.

Seyahat hürriyetinin kapsamı hususunda ise söz konusu hürriyetten faydalanan kişilerin kimler olduğu hususunun doktrinde tartışmalı olduğunu görmekteyiz. Bu konuda dikkat çeken önemli hususlardan biri tüzel kişilerin bu hürriyetten faydalanıp faydalanmayacağıdır. Doktrindeki görüşler ve mevzuat göz önüne alındığında tüzel kişilerin, niteliklerinden ötürü seyahat hürriyetinin öznesi olamayacağı kanaatindeyiz.

Seyahat hürriyetine ilişkin anayasa değişikliklerine bakıldığında ise yapılan değişikliklerin uluslararası sözleşmelere daha uyumlu olması ve özgürlüğün çerçevesinin genişletilmesi gayesi taşıdığı görülmektedir. PVSK, Pasaport Kanunu, Bankacılık Kanunu ve seyahat hürriyetine ilişkin incelenen diğer kanunlar göz önüne alındığında ise uluslararası mevzuata ve anayasaya uygun şekilde düzenlenmiş yahut yapılan değişikliklerle uygun hale getirilmiştir.

Seyahat hürriyetine ilişkin düzenlemelere bakıldığı zaman düzenlemelerin birbirleriyle farklılaştıkları noktanın özellikle sınırlandırma sebepleri olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim seyahat hürriyetine ilişkin tartışmaların da ana çıkış noktasının sınırlandırma sebepleri ve bu sebeplerin uygulanması noktasında olduğu görülmüştür. 2020 yılında yurdumuzda da etkisini gösteren Covid-19 salgınında İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelgeler doğrultusunda seyahat hürriyetine ilişkin birçok sınırlama yapılmıştır. Anayasadaki düzenlemeler göz önüne alındığında seyahat hürriyetine ilişkin özel sınırlandırma sebepleri arasında “genel sağlık nedeni” belirtilmemiştir. Yayımlanan genelgeler İl İdaresi Kanunu’na ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’na dayandırılmıştır. Fakat Anayasa’da seyahat hürriyetinin sınırlandırma sebepleri arasında genel sağlık nedeni bulunmadığı için söz konusu genelgelerin hukuka uygun olmadığı görüşü, yayın görüş halini almıştır. Nitekim bu sınırlandırmalar doğrultusunda kişilere uygulanan idari para cezaları da idare mahkemelerince iptal edilmekte ve yüksek mahkeme tarafından bu kararlar onanmaktadır.

Çalışmada aktarılan görüşler ve yargı kararları göz önüne alındığında ulusal mevzuatta yer alan seyahat hürriyetine ilişkin düzenlemeler genel hatlarıyla uluslararası mevzuata uygun olsa da birtakım eksiklikler bulunmaktadır. 1924 Anayasası ve 1961 Anayasası'nda bulunmasına rağmen 1982 Anayasası'nda bulunmayan “genel sağlık nedeni” Türk hukuk mevzuatındaki en büyük eksikliklerden biridir. Uluslararası sözleşmelerde ve birçok devletin anayasasında seyahat hürriyetinin sınırlandırma sebepleri arasında sayılan genel sağlık nedeninin ne denli önemli olduğu, özellikle 2020 yılında yaşanan salgın hastalık döneminde meydana çıkmıştır. Nitekim küreselleşen dünyada insanların daha sık seyahatlerde bulunması, henüz bölgesel nitelikte olan salgın hastalıkların tüm dünyaya yayılıp etkisini göstermesi durumunda tekrar bir pandeminin olması fazlasıyla muhtemeldir. Bu şekilde bir salgın hastalığın tekrarı durumunda, mevzuatta değişiklik yapılmaksızın tekrar benzer nitelikte sınırlandırmaların getirilmesi bahsettiğimiz hukuki tartışmaların yeniden oluşmasına neden olacaktır.

Çalışma bir bütün olarak değerlendirildiğinde; seyahat hürriyeti diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanılabilmesiyle doğrudan yahut dolaylı yoldan ilişkili olan, kimi hak ve hürriyet için araç niteliğinde olan çok önemli bir hürriyettir. Toplumların güven içinde yaşayabilmesi, bir yerden bir yere gidebilmesi, gittiği yerde kalabilmesi ve tekrar yaşadığı yere dönebilmesi açısından seyahat hürriyetinin son derece dikkat edilecek şekilde hukuki boyutu değerlendirilmeli ve düzenlemeler bu doğrultuda yapılmalıdır. Düzenlemelerde eksik olan hususlar mevzuatımıza eklenmeli, karşılaştırmalı hukuk ve uluslararası hukukta bulunan düzenlemeler değerlendirilerek tabii hukuka en uygun şekle getirilmesi gerekmektedir. Bunun için ise ilk olarak 1982 Anayasası metninde yer alan hükümde birtakım değişiklikler yapılmalı ve bu aşamadan sonra hukukun genel ilkelerin de göz önüne alınarak anayasaya uygun şekilde kanuni düzenlemeler oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abalı, Abdullah. “Seyahat Özgürlüğünün Genel Sağlık Nedeniyle Sınırlandırılmasının Anayasaya Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi”, *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 11/1 (2020): 18-100 (E.T. 02.06.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1209683>
- Akıl, Abdulkadir. “Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3/4 (2003): 385-423. (E.T. 28.02.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1860002>
- Akkoç, Alim Baki. “Osmanlı Devleti’nde Pasaport Nizamnameleri ve Bunların Uygulamadaki Boyutları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019.
- Aksoy İpekçioğlu, Pervin. “Yakalama ve Gözaltına Alma Koruma Tedbirleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (2007): 1215-1254. (E.T. 02.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/756868>
- Altıntaş, Şükrü. “Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsal Yapılanması: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2019.
- Ardıçoğlu, Artuk. “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 3 (2017): 19-51. (E.T. 20.02.2024) <https://doi.org/10.30915/abd.463699>
- Arslan, Zührü. “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa’nın 13.maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19 (2002): 139-155. (E.T. 03.01.2024) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/939123>
- Aybay, Rona. “Bir Kamu Özgürlüğü Sorunu: Pasaport Kanununun 22.Maddesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 7/4 (1974): 11-27.
- Aygün, Ercan. “1982 Anayasası’nda Seyahat Özgürlüğü”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Baytaç, Abdullah Batuhan. “6638 Sayılı Kanun ile PVSİ ve CMK’da Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 73/2 (2015): 29-47. (E.T. 20.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/230758>
- Bingöl, İlhan. “Sosyolojik Suç Teorilerine Kuramsal Bir Yaklaşım: Sosyal Süreç Teorileri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2022): 640-652. (E.T. 25.11.2023) <http://busbed.bingol.edu.tr/en/download/article-file/2439068>
- Birinci, Görkem. “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi 1: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7/2 (2017): 50-81. (E.T. 10.09.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/issue/33522/339814>
- Biröl, Sinem. “1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 43 (2012): 39-54. (E.T. 12.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213077>

- Boztepe, Mehmet. “2017 Yılı Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/1 (2018), 5-30. (E.T. 10.02.2024)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1102267>
- Can, Sibel. “İdari Para Cezası”, *Türkiye Adalet Akademisi Yayınları*, 7/29 (2017): 139-168. (E.T. 05.06.2024)
<https://taad.taa.gov.tr/yuklenenler/dosyalar/dergiler/taad/taad-53/a4efc8ea-b694-4529-b1b0-b18eebb6c52e-makale-6-1416-hakan-arslaner.pdf>
- Çelebi, Ercan. “1921 Anayasası’nın Uygulanmasına İlişkin Değerlendirme ve Tespitler” *Belgi Dergisi*, 22 (2021): 75-93. (E.T. 13.09.2023)
<https://doi.org/10.33431/belgi.948244>
- Çelik, Çelik. “Olağanüstü Hallerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010).
- Demirtaş, Mehmet. "XIX. Yüzyılda İstanbul’a Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler" *Belleten* 73, (2009): 739-754. (E.T. 11.09.2023) <https://doi.org/10.37879/belleten.2009.739>
- Didinmez, Mehmet Alp. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Üç Aşamalı Testi”, *Kastamonu Hukuk Mecmuası*, 1/1 (2021): 149-174. (E.T. 15.04.2024)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2193613>
- Dikmen Caniklioğlu, Meltem. “Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız”, içinde *DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Birsnel Armağanı*, İzmir: DEÜ, 2001.
- Dilberoğlu, Vedat. “Cezalar ve Güvenlik Tedbirlerinin Amacı ve Niteliği”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65/4 (2016): 1517-1544. (E.T. 15.12.2023)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/621567>
- Dönmezer, Sulhi. “Din, Vicdan ve Kanaat Özgürlüğü”, *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 15/42 (2005): 1-30.
- Duman, Murat. “Vergi Borcu Nedeniyle Yurt Dışına Çıkış Yasağı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.
- Dündar Sezen, Tijen. “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/10 (2008): 7-8.
- Elmalılı, M.Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Umut Matbaası, 1992.
- Erdağ, Ali İhsan. “Kolluğun ’Durdurma ve Kimlik Sorma Yetkisi’ (PVSK madde 4/A)”, *Ankara Barosu Dergisi*, 68/4 (2010): 37-60. (E.T. 15.11.2023)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397756>
- Eren, Abdurrahman. *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2004.

- Erten, Rifat. “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2015), 3-51. (E.T. 12.11.2023) https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/19_1_1.pdf
- Esen, Selin. *Anayasa Hukuku Açısından Dolaşım Özgürlüğü*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014.
- Fendoğlu, Tahsin. “2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 18/1 (2002), 111-149. (E.T. 03.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/939117>
- Feyzioğlu, Metin. “Hürriyeti Bağlayıcı Cezalarda ve Tutuklama Koruma Tedbirinde Hürriyetin Sınırlanmasının Kapsamı, Sınırı ve Usulü Üzerine Bir Deneme”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 7/1 (1996): 696-706.
- Gören, Zafer. *Temel Hak Genel Teorisi*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000):
- Gören, Zafer. “Seyahat ve Yerleşme Özgürlüğü”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2016): 337-348. (E.T. 04.09.2023)
- Gören, Zafer. “Temel Hakların Sınırlanması-Sınırlamanın Sınırları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/12 (2007): 39-59. (E.T. 02.11.2023) <https://www.ticaret.edu.tr/uploads/yayin/dergi/s12/M00187.pdf>
- Gözler, Kemal. "Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13'üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme", *Ankara Barosu Dergisi*, 59/4 (2001): 53-67. (E.T. 05.11.2023) <www.anayasa.gen.tr/madde13.htm>
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. II, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016
- Göztepe, Ece. “Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek. 4.Protokolle Bağlı Mıdır? Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı Açısından Değerlendirme”, *Legal Hukuk Dergisi*, (2014): 1121-1150. (E.T. 10.09.2023)
- Güler, Betül. “İdarenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Hukuk Özel Sayısı*, 19/38 (2020): 180-201 (E.T. 02.06.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1173416>
- Güller, Abdülsamet. “2017 Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine Ait Mahfuz Alan Meselesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/3 (2021): 943-966. (E.T. 15.02.2024) <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1015455>
- Günerbüyük, Uygur. “Katlanma Yükümlülüğü Bağlamında Şüpheli veya Sanığın Parmak İzinin Alınması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 168 (2023): 129-141. (E.T. 30.12.2023) <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2023-168-2140>

- Gürbüz, Nesibe. “Ulusal Ve Uluslararası Alanda Seyahat Özgürlüğüne Bakış Ve Diğer Temel Hak Ve Özgürlüklerle İlişkisi”, *TİHEK AKADEMİK DERGİ*, 2/3 (2019): 95-124. (E.T 10.09.2023)
https://tihek.gov.tr/upload/file_editor/2020/07/1595918679.pdf
- Güriz, Adnan. *Hukuk Başlangıcı*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2001.
- Güven, Latife Nazlı. “Temel Hakların Sınırlandırılmasında Suç İşlenmesinin Önlenmesi Amaç”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010
- Hakeri, H., & Ünver, Y. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2016.
- Hazar, Zeynep. “Siyasi Partilerin Kapatılması ve Demokratik Toplumda Gerekliklik İlkesi: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 3/1 (2018): 73-106. (E.T. 20.04.2024)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/428236>
- Heper, Yunus. “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 1982 Anayasası’nın 14. Maddesindeki Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılması Yasası”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 5/18 (2014): 235-266.
- Kaboğlu, İbrahim. “Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı (Temel Özgürlük Sosyal Hak Birleşmesi)”, *İnsan Hakları Yıllığı*, 17/18 (1995/1996): 149-169. (E.T. 20.09.2023)
- Kaboğlu, İbrahim. *Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar 10.Baskı*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015.
- Kaboğlu, İbrahim. *İbrahim Ö. Özgürlükler Hukuku*. Ankara: Afa Yayıncılık, 1994.
- Kapani, Münci. *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.
- Karabıyık, Osman. “Türk Hukukunda Seyahat Özgürlüğünün Sınırlandırılması ve Sınırlandırmada Karşılaşılan Sorunlar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2015.
- Kasapoğlu Turhan, Mine. “Covid-19 Pandemisinde İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasaklarını İdare Hukuku Yönüyle Değerlendirilmesi” *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/2(2020): 550-566. (E.T. 30.05.2024)
<https://doi.org/10.21492/inuhfd.771912>
- Kaya, İbrahim. “Türkiye’de Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Ve Durdurulması Rejimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2021.
- Keskinsoy, M., & Kaya, S.M. “Anayasa Mahkemesi Kararlarını Biçimlendirme Çabası Olarak Yorum”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/1 (2021) (E.T. 01.06.2024) <https://doi.org/10.32957/hacettepehdf.866047>
- Keskinsoy, Ö., & Kaya, S.M., & Meri, T. “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75/4 (2020): 1383-1416. (E.T. 20.02.2024)
<https://doi.org/10.33630/ausbf.693306>

- Koca, Mahmut. “Bir Koruma Tedbiri Olarak Yurtdışına Çıkarmama”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1-2 (2003): 161-198. (E.T. 01.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1869412>
- Korkmaz, Fatma. “İdari Yargıda Görev ve Yetki”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.
- Köksal, Osman. “Osmanlı Devleti’nde Sıkıyönetim İle İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 12 (2001): 157-171.
- Kurultay, Elen. “2017 Anayasa Değişikliği Kapsamında Olağanüstü Hal Yönetimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, 2019.
- Kuyaksil, Ali. *İnsan Hakları Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi*, Gaziantep: Ada Kitabevi, 2012.
- Küçük, Adnan. “1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 82/5-54 (2016): 5-54.
- Mıhçı, Ahmet Furkan. “Seyahat Hürriyetinin 1982 Anayasasına Göre Hukuki Düzeni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, 2022.
- Oktay, Funda. “1982 Anayasası Çerçevesinde Olağanüstü Yönetim”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2018.
- Özay, İl Han. “İdari Kolluk- Adli Kolluk”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71/1 (2013): 947-961. (E.T. 20.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97794>
- Özbek Hadimoğlu, Nimet. “Genel Güvenlik Bakımından Mahzurlu Olanların Yurt Dışına Çıkış Özgürlüğü İle Pasaport Kanunu’nun 23. Maddesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 67/3 (2012): 109-158. (Erişim Tarihi 05.11.2023) https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002257
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 2016.
- Özer, Atilla. *Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası*, Ankara: Bilim Yayınları, 1984.
- Özler, Murat. “1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na Göre Olağanüstünün Olağanlaşması ve Kriz Hukuku”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.
- Öztürk, Kazım. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası İzahlı Gerekçeli*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1966.
- Sağlam, Fazlı. “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25/2 (2019): 1236-1252. (E.T. 10.09.2023) <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/902746>

- Sarı Çallı, Didar. “Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye’nin Konumu”, *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 4/1 (2015): 4-28 (E.T. 04.09.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turar/issue/39646/469126>
- Seçkiner, Mehmet Hicabi. “Seyahat Özgürlüğünün Anlamlandırılması Bağlamında Seyahat Kavramının Kur’an-ı Kerim Perspektifinden Analizi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/42 (2020): 511-538. (E.T. 04.09.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1221884>
- Sirmen, Sedat. “Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesine İlişkin Temel Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye Hakkında Verdiği Örnek Kararlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, 3 (2009): 29-45. (E.T. 06.11.2023)
- Soysal, Musa. “Covid-19 Tedbirleri Nedeniyle İdarenin Sorumluluğu ve Salgın Koşullarının Mücbir Sebep Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 3/1 (2023): 49-107. (E.T. 06.05.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2706239>
- Şenses, Erken. “Sokağa Çıkma Yasağının Ortaya Çıkardığı Anayasal Sorunlar Üzerine”, *Batman Barosu Bülteni*, 6 (2014): 125-139. (E.T. 20.05.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adaletdergisi/issue/56065/770460>
- Şirin, Tolga. “Gündeme İlişkin Değerlendirme: Olağan Dönemlerde Sokağa Çıkma Yasağı İlan Edilebilir Mi?”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, 4/7 (2015): 261-288. (E.T. 05.03.2024) <https://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/05/%C5%9Eirin-AYHD-7.pdf>
- Şirin, Tolga. *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-1*. Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2018.
- Tanör, B., & Yüzbaşıoğlu N. *1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 2009.
- Tanör, B., & Yüzbaşıoğlu N. *Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Tanör, Bülent. *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, İstanbul: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği Yayınları, 1997.
- Tekin, Abdurrahman. “Adli Kontrol Tedbirleri”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 8/32 (2017): 283-313. (E.T. 01.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/981652>
- Tekin, Şinasi. “Türkiye’de 15.Yüzyıla Ait İki Pasaport İl-cân Mektubu ve İl-cân nâme”, *Tarih ve Toplum*, 23 (1985):9-11.
- Teksoy, Barış. “6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa Göre Yabancıların Vize Alma Zorunluluğu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62/3 (2013): 855-908. (E.T. 07.11.2023) https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001727
- Tezcan, D., & Erdem, M. *Türk Ceza Kanunu Reformu, İkinci Kitap, Makaleler, Görüşler, Raporlar*, Ankara: TBB Yayınları, 2004.

Tunç, B., & Akarçay, E. “12 Mart Muhtırası Sonrası 1961 Anayasası’nda Yapılan Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11/3 (2022): 1543-1571. (E.T. 15.09.2023) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2416748>

TBB, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2007. http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/2007_Anayasa%20Taslagi_TBB.pdf

Turan, Aydın. “İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/2 (2013): 357-378.

Yaltı, Billur. “Vergi Borcu Nedeniyle Yurt Dışına Çıkış Yasağı”, *TBB Dergisi*, 66 (2006): 95-120. (E.T. 05.05.2024) <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-66-256>

Yavuz, A. Hakan. “Yeni Bir Kolluk Tedbiri Olarak Önleyici Gözaltı: İç Güvenlik Paketi Kapsamında Düzenlenen Koruma Altına Alma ve Uzaklaştırma Tedbirleri Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 7/27 (2016): 609-666. (E.T. 17.11.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/982038>

Yıldız, Ali Kemal. “Ceza Muhakemesi hukukunda Yakalama ve Gözaltına Alma”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2006): 131-214. (E.T. 05.12.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262639>

Yokuş Sevik, Handan “Kolluk Tarafından Suçun Önlenmesine Yönelik Yapılan İletişimin Denetlenmesine İlişkin Değerlendirmeler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 67 (2006): 41-56. (E.T. 02.01.2024) <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-67-271>

Yokuş, Sevtap. “Özgürlükler Bağlamında 1982 Anayasası’nın Evrimi”, *Anayasa Yargısı*, 37/2 (2020): 1-30 (E.T. 19.09.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1478164>

Yücesoy, Ayşe Aslı. “İptal Davaları Bağlamında Dolaylı ve Kişisel Menfaat Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23/38 (2018): 173-203. (E.T. 03.06.2024) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/475428>

İnternet Kaynakları

Mustafa Hacımustafaoğlu, “Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın Tanımlanması” (E.T. 12.08.2023), <http://www.cocukenfeksiyondergisi.org/upload/documents/2018-04/2018-12-4-172-173.pdf>

“Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu”, (E.T. 05.06.2024), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2945.pdf>

Ersan Şen, “Adli Kontrol ve Tutukluluk Sürelerinin Hesaplanmasında Kanun Yolunda Geçen Sürenin Dikkate Alınmaması Sorunu”, (E.T. 30.06.2024), <https://sen.av.tr/tr/makale/adli-kontrol-ve-tutukluluk-s%C3%BCrelerinin->

hesaplanmasında-kanun-yolunda-gecen-s%C3%BCrenin-dikkate-alinmaması-sorunu#:~:text=2021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20yap%C4%B1lan%20de%C4%9Fi%C5%9Fiklikler%20kapsam%C4%B1nda,g%C3%B6sterilerek%20bir%20y%C4%B1l%20daha%20uzat%C4%B1labilir.

Ersan Şen, “Ceza Muhakemesinde Çağrı, Zorla Getirme ve Yakalama”, (E.T. 01.07.2024), <https://sen.av.tr/tr/makale/ceza-muhakemesinde-cagri-zorla-getirme-ve-yakalama>

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Avrupa Konseyi”, (Erişim Tarihi: 19.02.2024), https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa

Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Venedik Komisyonu Kuruluşu Yapısı ve Çalışmaları”, (Erişim Tarihi: 19.02.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1004202316160447_inhakdergi3_inhakdergi3.pdf

“Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal Çerçevesi Hakkında Görüş Raporu”, (E.T. 04.05.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://hakikatadalet.hafiza.org/wp-content/uploads/2016/07/2016.06.11_VenedikKomisyonu_tur.pdf

“Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 1713 (2005) sayılı Tavsiye Kararı, 23 Haziran 2005, üye devletlerde güvenlik sektörünün demokratik gözetimi, 23 Haziran 2005, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2HXref-ViewHTML.asp?FileID=11000&lang>

Artuk Arıçoğlu, “Hukuka Uygun Olmayan Sokağa Çıkma Yasağı Hukuka Aykırı Mıdır?” (E.T. 1.02.2024), (Sokağa Çıkma Yasağı) <https://www.birikimdergisi.com/guncel/7331/hukuka-uygun-olmayan-sokaga-cikma-yasagi-hukuka-aykiri-midir>

“Sokağa Çıkma Yasağı ve Yasağın Hukuki Temeli”, (Erişim Tarihi 03.04.2024), <http://www.altasavukatlik.com.tr/2020/10/16/sokaga-cikma-yasagi-ve-yasagin-hukuki-temeli/>

Kemal Gözler, “Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mudur? (2)”, (Erişim Tarihi: 22.05.2024), <https://www.anayasa.gen.tr/korona-2.htm>

Anayasa Mahkemesi, 08.04.1963, E.1963/25, K.1963/87 https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/87?Donemler_id=1&EsasNo=1963%2F25

Anayasa Mahkemesi, 8.4.1963, E.1963/17, K. 1963/84 https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/84?Donemler_id=1&EsasNo=1963%2F17

Anayasa Mahkemesi 29.04.1963, E.1963/190, K.1963/100, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/100?Donemler_id=1&EsasNo=1963%2F190 E.T. 10.07.2023

- Anayasa Mahkemesi, K.1973/37 (20.12.1973).
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1973/37?Donemler_id=1&EsasNo=1973%2F3&KararNo=1973%2F37 E.T. 10.07.2023
- Anayasa Mahkemesi, 22.11.1976, E.1976/27, K.1976/51,
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1976/51?Donemler_id=1&EsasNo=1976%2F27
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 06.11.1980, 7367/76.
[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%227367/76%22\],%22itemid%22:\[%22001-73645%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%227367/76%22],%22itemid%22:[%22001-73645%22]})
- Anayasa Mahkemesi, 6.10.1986, E.1985/21, K.1986/23
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/23?Donemler_id=2&EsasNo=1985%2F21
- Anayasa Mahkemesi 26.11.1986, E.1985/8, K.1986/27
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/27?Donemler_id=2&EsasNo=1985%2F8
- Anayasa Mahkemesi, 26.11.1986, E. 1985/8, K. 1986/27,
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/27?Donemler_id=2&EsasNo=1985%2F8&KararNo=1986%2F27
- Anayasa Mahkemesi, 27.09.1988, E.1988/16, K.1988/29,
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1988/29?Donemler_id=2&EsasNo=1988%2F16
- Anayasa Mahkemesi, 23.06.1989, E.1988/52, K.1989/24
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1989/27?Donemler_id=2&EsasNo=1988%2F50
- Anayasa Mahkemesi, 10.01.1991, E.1990/25, K.1991/1.
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1991/1?Donemler_id=2&EsasNo=1990%2F25&KararNo=1991%2F1
- Anayasa Mahkemesi, 03.03.1991, E.1991/6, K.1991/20.
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1991/20?Donemler_id=2&EsasNo=1991%2F6
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 25.03.1992, 13590/88.
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=002-9843>
- Anayasa Mahkemesi, 20.01.1993, E.1992/36, K.1993/4
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1993/4?Donemler_id=2&EsasNo=1992%2F36
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 22.02.1994, 12954/87.
[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22%2212954/87%22\],%22itemid%22:\[%22002-10411%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22%2212954/87%22],%22itemid%22:[%22002-10411%22]})
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 22.02.1994, 12954/87,
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57870>

Danıştay 14.10.1998, E.1998/4442, K.1998/4832,
<https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=17473300&arananKelime=10.%20Daire,1998/4442>

Anayasa Mahkemesi, 18.11.1998, E.1997/59, K.1998/71
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1998/71?EsasNo=1997%2F59>

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 06.04.2000, 26772/95,
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-182633>

“Konularına Göre Karşılaştırmalı Dünya Anayasaları” (E.T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2022/konularina_gore_karsilastirmali_dunya_anayasalari.pdf

Anayasa Mahkemesi, 20.02.2004, 2012/1051
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1051> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 21.02.1975, 4451/70.
[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22golder%20v.%20The%20united%20kingdom%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22golder%20v.%20The%20united%20kingdom%22]})

Anayasa Mahkemesi, 05.04.2005, E.2004/100, K.2005/16,
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2005/16?Donemler_id=2&EsasNo=2004%2F100

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 22.02.2006, 14612/03,
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-71261>

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 23.05.2006, 46343/99.
[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22%2246343/99%22%22\],%22itemid%22:\[%22001-122036%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22%2246343/99%22%22],%22itemid%22:[%22001-122036%22]})

Anayasa Mahkemesi, 18.10.2007, E. 2007/4, K.2007/81,
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2007/81?EsasNo=2007%2F4&KararNo=2007%2F81>

Anayasa Mahkemesi, 18.10.2007, E.2007/4, K.2007/81
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2007/81?EsasNo=2007%2F4>

Anayasa Mahkemesi, 22.07.2008, E.2008/66, K.2008/131,
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2008/131?KararNo=2008%2F131>

Anayasa Mahkemesi. Başvuru No: 2012/1051 (20.02.2014).
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1051>

Danıştay 26.05.2014, E.2010/9929, K.2014/3373,
<https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=94404700&arananKelime=10.%20Daire,2010/9929>

Anayasa Mahkemesi, 27.5.2015, E.2014/176, K.2015/53
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2015/53?Donemler_id=2&EsasNo=2014%2F176

Anayasa Mahkemesi, 15.09.2015, Başvuru No: 2015/15266,
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/15266>

Anayasa Mahkemesi, 11.11.2015, Başvuru No: 2013/1789
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7246>

Anayasa Mahkemesi, 05.05.2016, E.2016/16, K.2016/37.
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2016/37?EsasNo=2016%2F16>

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 23.02.2017, 43395/09,
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-183031>

Anayasa Mahkemesi. Başvuru No: 2014/5863. (01.03.2017)
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5863>

Anayasa Mahkemesi, 01.03.2017, Başvuru No: 2014/5863
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5863>

Anayasa Mahkemesi, 24.07.2019, E.2016/205, K.2019/63,
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2019/63?KararNo=2019%2F63> E.T. 11.07.2023

Anayasa Mahkemesi, 09.06.2020, Başvuru No: 2020/13969,
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/13969>

Yargıtay, 14.12.2020, E.2020/5700, K.2020/19580.

Anayasa Mahkemesi 03.06.2021, E.2019/114, K.2021/36,
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2021/36?KararNo=2021%2F36> E.T. 11.07.2023

Anayasa Mahkemesi, 24.06.2021, E.2018/81, K.2021/45,
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2021/45?KararNo=2021%2F45> 11.07.2023

Anayasa Mahkemesi, 07.09.2021 Başvuru No:2016/50822
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/50822>

Anayasa Mahkemesi. Başvuru No: 2018/32475. (27.10.2021)
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/32475>

Yargıtay, 31.03.2022, E.2021/13140, K.2022/7127.

Anayasa Mahkemesi, 17.01.2023, Başvuru No: 2020/34781,
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/34781>

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 19.01.2023, 24203/16,
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-229247>

Anayasa Mahkemesi, 28.02.2023, Bireysel Başvuru 2020/34781,
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/34781>

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi,
“Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”. E.T. 22.10.2024,

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/>

“TDK Sözlük, (E.T. 04.07.2023), <https://sozluk.gov.tr/>

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)”, (11.08.2023), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf

“Milli Savunma Bakanlığı”, (12.08.2023), <https://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/seferberlik-tanimlari>

“Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589)”, (E. T. 22.10.202), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>

“Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu”, (E.T. 01.02.2024), <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir%20hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20ve ya%20enfeksiyon%20etkeninin,geni%C5%9F%20bir%20alanda%20yay%C4%B1l%C4%B1m%20g%C3%B6stermesi.>

“Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası” (E.T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>

“İtalya Cumhuriyeti Anayasası” (E.T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://adaletbizcom.teimg.com/adaletbiz-com/images/dosyalarim/TALYA_ANAYASASI.pdf

“Fransa Anayasası” (E.T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mahmudcelaleddinoktenaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/44/10/761717/dosyalar/2019_10/13124433_Fransa_AnayasasY.pdf

“İslam Ansiklopedisi”, (E. T. 30.06.2024), <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurriyet>

“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” (E. T.30.06.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>

“International Recommendations for Tourism Statistics 2008”, (E.T. 04.10.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf

“İnsan Hakları Makaleleri Seçkisi”, (E.T. 04.04.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/Xomli7Qx.pdf>

Türkiye Büyük Millet Meclisi, “TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 132. Birleşim”, (Erişim Tarihi 04.10.2024), chrome-extension://efaidnbmnnnibp

cajpcglclefindmkaj/https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c070/tbmm21070132.pdf

“AİHS ve Ek Protokoller”, (E. T. 30.04.2024),
<https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/5>

“Ceza Muhakemesi Kanunu”, (E.T. 05.05.2024),
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf>

“1924 Anayasası”, (E.T. 06.05.2024), www.anayasa.gov.tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1924-anayasasi/

“1961 Anayasası”, (E.T. 06.05.2024), www.anayasa.gov.tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1961-anayasasi/

“1982 Anayasası”, (E.T. 07.05.2024), www.anayasa.gov.tr/mevzuat/anayasa/

“Mili Eğitim Temel Kanunu” (E.T. 25.05.2024),
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf>

“Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, (E.T. 15.06.2024), 1.5.6458.pdf
(mevzuat.gov.tr)